

Polt Péter¹ – Vókó György

Az ügyészek és a büntetés-végrehajtási hatóságok közötti kapcsolatok Európában

Az ügyészek és a büntetés-végrehajtási hatóságok, szervek közötti kapcsolatról az Európai Ügyészek Konzultatív Tanácsa (továbbiakban röviden: CCPE) – nagyon komoly előkészítő munkát, az egész kontinensre kiterjedt vizsgálatot követően kidolgozott – (2011) 6. számú ajánlása, véleménye megjelöli az alapvető irányokat, feladatokat.

Az európai ügyészek véleményének, javaslatainak összegyűjtésén és a nemzetközi követelményeket megfogalmazó dokumentumokon alapuló vélemény az ügyészek számára igen fontos nemzetközi elvárásokat fogalmaz meg; az emberi jogoknak a büntetés-végrehajtás területén való biztosítása szempontjából a jövőre nézve az eddigieknél is nagyobb figyelem szükségességét ajánlva, s ehhez iránymutatást adva. Az ajánlás korunk követelményei szerint megjeleníti a széles körű európai közvélemény felé azt a fontos, az emberi jogok védelmében betöltött ügyészi szerepet, amely tovább erősíti az ügyészek irányában is az ezt illetően érzékelhető jogállami elvárásoknak való megfelelést.

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága által a CCPE-nek adott megbízás – a tagállamokhoz intézett, az ügyészség büntető igazságszolgáltatásban betöltött szerepéről szóló Rec (2000) 19. Ajánlásan alapulva – az Európai Börtön szabályokról szóló Rec (2006) 2. Ajánlás tükrében részletezi az ügyészek és a büntetés-végrehajtási hatóságok közötti kapcsolatokat.

Magából a CCPE állásfoglalásából is egyértelműen kitűnik, hogy a tagállamokban az ügyészség és a büntetés-végrehajtási hatóságok közötti kapcsolat – tartalmát és struktúráját tekintve – sokféle; a közöttük lévő viszonyrendszer az interakció hiányától vagy annak csekély mértékétől kezdve egészen a részletes és strukturált, akár az ügyészség által ellenőrzött interakcióig terjed.

Ezt a sokféleséget a különböző jogintézmények jogi, illetve nemzeti kulturális története és fejlődése magyarázza.

A dokumentum jól kifejezi a különbségeket az egyes országok között az ügyészség jogköre, feladatköre tekintetében. Közismerten a történelmi, politikai tradíciók eltérő folyamata mentén alakult ki az egyes államokban a jelenlegi gyakorlat, amelyen változtatni nehéz rövid időn belül, de amelyet gazdagítani lehet. Az egyes tagállamok jogtörténetén, nemzeti kultúráján kívül nemcsak a különböző igazságszolgáltatási és belügyi intézmények alakulása, hanem magának a jogállamnak a múltbeli formálódása is magyarázza a jelenlegi különbségeket.

¹ Magyarország legfőbb ügyésze az Európai Ügyészek Konzultatív Tanácsának (CCPE) elnöki tisztét is betölti.

I.

Különböző jogrendszerek és az ügyészségek a büntetés-végrehajtási ügyeket érintő hatásköreinek felmérése

Az elvégzett felmérés szerint a tagállamok felében a büntetés-végrehajtási intézetek ellenőrzése az ügyészi szervezet feladatának része. A többi tagállamban az ügyészek még csak korlátozott jogosítványokkal rendelkeznek a szabadságvesztés-büntetést vagy az előzetes letartóztatást foganatosító helyszíneken tartózkodó személyek jogainak védelme fölötti őrködésben. Megjegyezhető közbevetőleg, hogy Magyarország ebből a szempontból is a fejlettebb európai jogállamok közé, az első csoportba tartozik, illetve ott is olyannak számít, amelyet nem egy nemzetközi konferencián jó példaként állítottak a többi tagállam elé. Az ügyészeknek speciális szerepük van a büntetés-végrehajtási ügyekben, ahol még nem így van, abban az országban is meg kell teremteni azonban annak a lehetőségét, hogy a végrehajtó szervtől függetlenül más hatóság védelmezze a szabadságuktól megfosztott személyek jogait.²

Az ügyészek jogosítványainak köre az egyes államok szerint rendkívüli mértékben eltérő, a büntetés-végrehajtási intézetek fölötti általános ellenőrzéstől kezdve a szabadságvesztés vagy az előzetes fogvatartás egyedi ügyeinek ellenőrzési jogosultságáig terjed. A tagállamok ebből a szempontból három nagy csoportba oszthatók: (1) azok, amelyekben az ügyészség a büntetés-végrehajtási intézeteket ellenőrzi; (2) azok, amelyekben az ügyészek korlátozott ellenőrzési jogosítványokkal rendelkeznek a szabadságvesztést és az előzetes letartóztatást foganatosító helyszínek fölött; (3) azok, amelyekben az ügyésznek semmiféle jogosítványa sincs a fent említett területeken.

Az országok többségében a büntető igazságszolgáltatás nemcsak egy fázisában van jelen a többi szereplőtől független ügyész, hanem a büntető felelősségre vonási folyamat egészének, az eljárás megindításától a végrehajtás, az utógondozás befejezéséig tartó teljes folyamatnak egy a jogállami kontrollja. Az ügyészségnek jogosultsága és kötelezettsége is a köz érdekében és az igazságszolgáltatásban betöltött helyzetéből adódóan a fogvatartásra és a fogvatartott tiszteletben tartására vonatkozó garanciák vizsgálata, érvényesítése.

Azokban az államokban, amelyekben az ügyészek teljes körű hatáskörrel rendelkeznek a törvényeknek a büntetés-végrehajtási intézetek és más, szabadságelvonnást foganatosító helyek, továbbá a büntetések és biztonsági intézkedések végrehajtásával megbízott más hatóságok általi alkalmazása fölött, az ügyészek őrködnek a fogvatartottak, az elítéltek, illetőleg a biztonsági vagy kényszerintézkedések hatálya alatt álló személyek jogainak és kötelezettségeinek megtartása fölött is.

A büntetésüket töltő, vagy őrizetbe és előzetes letartóztatásba vett személyekkel szembeni törvénysértések gyors kiszűrése és orvoslása végett az ügyész viszonylag széles körű jogosítványokkal rendelkezik. Önálló ellenőrzéseket végezhet a büntetés-végrehajtási intézetekben; kérheti a hatóságoktól a fogvatartottak

² CCPE 6. számú véleménye, 4. pont

és az őrizetbe/előzetes letartóztatásba vett, elítélt, illetőleg biztonsági intézkedések hatálya alatt álló személyek jogainak tiszteletben tartása szempontjából jobb feltételek kialakítását; ellenőrizheti, hogy a büntetés-végrehajtási intézetek és a felettes szervük által kiadott parancsok, szabályzatok és határozatok összhangban vannak-e a nemzeti joggal.

Egyes tagállamok törvényei megkövetelik, hogy az ügyészek rendszeresen ellenőrizzék a büntetés-végrehajtási intézeteket. Az ellenőrzések gyakorisága országonként változik, és a napi látogatásoktól a három havonkénti ellenőrzésekig terjed. Egyes országok nem szabályozzák az ellenőrzések számát, és arra szorítkoznak, hogy ajánlást tegyenek az ügyész számára esetleges vizsgálat lefolytatására. Az ellenőrzések nyomán jelentés, hivatalos összefoglaló jelentés (nyilatkozat), vagy a feltárt jogsértések folytán beadvány készülhet, amelyet megküldenek az ellenőrzött intézet igazgatójának és – ha szükséges – az illetékes hatóságnak.

Számos országban a törvényesség szavatolásának legfontosabb eszköze az ügyész számára olyan jog biztosítása, hogy bármikor meglátogassa a szabadságelvonást és fogvatartást foganatosító helyszíneket. Az ilyen látogatások alkalmat kínálnak az ügyész számára, hogy megvizsgálja az iratokat, ellenőrizze a személyek fogvatartási feltételeit és szabadon, négy szemközti beszélgetéseket folytasson az elítéltekkel.

Egyes országokban az ügyészek fogvatartottakkal való találkozásainak gyakoriságát a büntetés-végrehajtási intézetben törvény rögzíti; más országokban az ügyészek kötelesek szabályos időközönként egyénileg találkozni a fogvatartottakkal; a harmadik csoportot alkotó országokban a látogatásokat az elítéltek panasza vagy bejelentése indokolja. Az elítélteknek az ügyészhez intézett beadványait fogvatartotti, vagy őrizetbe vett státuszukból eredő jogaik állítólagos megsértése indokolhatja, de más jellegű kérelmekről is szó lehet: például elítélteknek másik börtönbe való átszállítása biztonságuk szavatolása végett.

Azokban az országokban, amelyek korlátozott hatáskört biztosítanak az ügyészség számára a büntetés-végrehajtási intézetek ellenőrzésében, ez nem zárja ki, hogy az elítéltek együttműködjenek az ügyéssel. Ezen kívül ezekben az országokban az együttműködést gyakran az elítélt, illetőleg az őrizetbe/előzetes letartóztatásba vett személy kezdeményezi, aki azt állítja, hogy sérelmére kegyetlen bánásmódot alkalmaztak, vagy más módon sértették meg emberi jogait. Általában az ilyen találkozásokat szabályozó törvény hiánya nem zárja ki az ügyésznek azt a jogát, hogy – ha szükséges – a fogvatartottal négy szemközti megbeszélést folytasson.

Gyakorlatilag minden olyan államban, ahol az ügyészség ellenőrzési hatáskörrel rendelkezik a szabadságvesztést vagy más fogvatartást foganatosító helyek fölött, az ügyész – ha az emberi jogok megsértését tapasztalja – magyarázatot kérhet hivatalos személyektől, felfüggesztheti az intézmények vezetése törvénytelen parancsainak és utasításainak végrehajtását, és megsemmisítheti a törvény megsértésével kiszabott büntetések végrehajtását. Ha azt állapítja meg, hogy a büntetéseket és más biztonsági intézkedéseket végrehajtó intézet intézkedése vagy parancsa törvénytelen, az ügyész jogosult az intézkedés vagy parancs felülvizsgálatát kérni és – mástól nem függve – a törvénytelen rendelkezés érvényes-

ségét felfüggeszteni. Számos olyan országban, ahol széles körű jogosítványokkal ruházzák fel az ügyészséget, az ügyész azonnal szabadon bocsáthat bárkit, akit törvényes indok nélkül tartanak fogva büntetés-végrehajtási intézetben, vagy akinek őrizetben vagy előzetes letartóztatásban tartása nem törvényes.

A szabadságvesztés-büntetés vagy a biztonsági intézkedés végrehajtása során az emberi jogok megsértése indokolja a megszüntetésre irányuló ügyészi fellépést. Az ügyész fellépésének hatékonysága és jellege a büntetés-végrehajtási szervek adott intézkedéseivel szemben tagállamonként változik. Több országban az ügyész, ha emberi jogok megsértését tapasztalja a büntetés-végrehajtási intézetben vagy az előzetes letartóztatást fogyanatosító helyszínen, független vizsgálatot indít, és adott esetben az érintett hivatalos személyek fegyelmi, közigazgatási vagy büntetőjogi felelősségének megállapítását kezdeményezi. Meg kell jegyeznünk, hogy az ügyészek jogosultak az emberi jogok megsértése esetén fellépni a büntetés-végrehajtási intézetekben még azokban az országokban is, amelyek nem biztosítanak széles körű ellenőrzési jogosultságot a büntetés-végrehajtást és őrizetet/előzetes letartóztatást végrehajtó intézetek fölött.

A tagállamok többségében az ügyészek nem rendelkeznek önálló jogosítványokkal a vétkes hivatalos személyek elleni fegyelmi intézkedések, fenytések meghozatala tekintetében. Ha ellenőrzésük során fegyelmi vétséget állapítanak meg, amennyiben szükséges, a büntetés-végrehajtást vagy az őrizetet/előzetes letartóztatást fogyanatosító hely személyi állományával szemben a megfelelő szankció kiszabására hatáskörrel rendelkező illetékes nemzeti/állami szervhez fordulhatnak. Így van ez hazánkban is. Mi is csak kezdeményezhetjük a fegyelmi eljárás lefolytatását. Csak néhány ország adja meg az ügyésznek azt a jogot, hogy intézkedést hozzon a személyi állomány azon tagjaival szemben, akiknek fegyelmi vétségét megállapítja.

Az ügyész határozottan szélesebb körű jogosítványokkal rendelkezik abban az esetben, ha büntetés-végrehajtási intézetben bűncselekmény elkövetését állapítja meg. Ha ilyen helyzettel találja szemben magát, a legtöbb ország azzal a joggal ruházza fel az ügyészt, hogy megindítsa a büntetőeljárást és önálló nyomozást/vizsgálatot folytasson le.

Gyakorlatilag az összes tagállamban az ügyész jogosult a büntetés-végrehajtási intézetekben elkövetett személy elleni bűncselekmények esetében nyomozást folytatni. Ha fogvatartott hirtelen haláláról, vagy fogvatartott sérelmére, illetve fogvatartott által büntetését töltő más személy vagy a büntetés-végrehajtás személyi állománya ellen elkövetett bűncselekményekről értesítik, az ügyésznek intézkednie kell. Ezen kívül a legtöbb ország törvényei biztosítják az ügyész számára azt a jogot, hogy önállóan nyomozzon, vagy a büntetőügyet átadja a nyomozószerveknek azzal, hogy megtartja a nyomozás feletti ellenőrzés jogát.

Egyes országok úgy rendelkeznek, ha bebizonyosodik, hogy fogvatartottak vagy előzetes letartóztatásba helyezett személyek emberi jogát a büntetés-végrehajtási intézet megsértette, az ügyész megalapozottan indít pert, és kéri a károk megtérítését polgári per keretében.

Azokban az országokban, amelyek biztosítják az ügyész ellenőrzési jogát a büntetés-végrehajtási intézetek fölött, az ügyészségek fontos szerepet játszanak annak felügyeletében, hogy a fogvatartás feltételei megfelelnek-e a nemzetközi jog szabályainak és az Európa Tanács ajánlásainak. Az országok többségében a fogvatartási feltételek ellenőrzési gyakoriságát törvény határozza meg, amely az egyes országokban előírt heti ellenőrzésektől egészen az egyes országokban évi négy alkalommal tervbe vett látogatásokig terjed. Hasonlóképpen az államok többsége a büntetés-végrehajtási intézet eseti (ad hoc) ellenőrzéséről is rendelkezik, ha a fogva tartott személy a fogvatartásának körülményeivel kapcsolatosan panaszt nyújt be.

Bár az ügyész a fogvatartottal szemben alkalmazott bánásmódban szabálytalanságokat tárhat fel, a tagállamok többségében az ügyésznek semmiféle befolyása sincs a büntetés-végrehajtási intézet költségvetésére.

Egyes országokban az ügyész többletjogosítványokkal rendelkezik. Így például dönthet a büntetés időtartamának kiszámításáról; részt vesz az elítéltek átszállításának megvitatásában; korlátozásokat rendelhet el az elítélt életkörülményeiben, az elítélt biztonságának szavatolása végett; ha szükséges, olyan határozatokat hozhat, amelyek engedélyezik, hogy sürgős esetben a fogvatartottak elhagyhassák a büntetés-végrehajtási intézeteket; felkéri a különböző szakterületen működő orvosokat, hogy ha szükséges, vizsgálják meg a szabadságuktól megfosztott, vagy fogvatartásba helyezett személyeket. Számos olyan országban, amely korlátozott hatáskört biztosít az ügyész számára a büntetés-végrehajtási intézetek ellenőrzésében, az ügyész jogosult vizsgálni a fogva tartott személyek kezelési körülményeinek feltárása céljából, ideértve elszigetelésük fokát és a kapcsolattartásukban, a kommunikációs eszközök használatában alkalmazandó korlátokat is.

Néhány államban az ügyésznek a büntetés-végrehajtási intézetek, intézmények ellenőrzésében meglévő hatásköre csak azokra a helyszínekre terjed ki, ahol fogvatartottak vagy őrizetesek tartózkodnak. Ezen kívül az ügyész jogosult ellenőrizni azokat a dokumentumokat, amelyek igazolják az előzetes letartóztatás törvényességét, jogosult bármikor meglátogatni ezeket az intézményeket, és szabadon érintkezhet a fogvatartottakkal. Sőt, egyes államok azt a jogot is biztosítják az ügyész számára, hogy határozatot hozzon a letartóztatásról és az előzetes letartóztatásba helyezéséről, továbbá hogy részt vegyen a speciális intézkedések meghozatalának szükségességéről szóló határozathozatalban az olyan személyek előzetes letartóztatási idejében történő védelméről, akik bűnszervezetekhez tartozásuk miatt veszélyben vannak.

Az országok többségében az ügyész független a többi állami szervtől a fogvatartások ellenőrzése feletti ellenőrző tevékenységeiben. Gyakorlatilag minden olyan államban azonban, ahol az ügyészség centralizált és egységes rendszerhez tartozik, az ügyészek funkcióik gyakorlásában a főügyész közvetlen irányítása alatt állnak.

Egyes ügyészségek (az egyéni) kegyelemre vonatkozó határozatok meghozatalában is közreműködnek. Az ilyen eljárások keretében az ügyészeket gyakran véleménynyilvánításra kéri fel az egyéni kegyelem megadásának megalapozottságáról. Több állam ügyészei jogosultak ellenőrizni a közkegyelemre és az egyéni kegyelemre vonatkozó határozatok végrehajtásának törvényességét.

Nagy jelentőséget tulajdonítanak az ügyészség tevékenységeinek a fogvatartottak idő előtti feltételes szabadon bocsátása esetén. Az ilyen ügyekben az ügyész szerepe általában az idő előtti feltételes szabadon bocsátás iránti indítvány benyújtására és a bírósághoz intézett olyan nyilatkozat elkészítésére szorítkozik, amely előrehozott feltételes szabadon bocsátás megadási lehetőségét sugallja a bíróságnak; egyes országok lehetővé teszik az ügyész számára az illetékes bizottság ülésein, továbbá az idő előtti feltételes szabadon bocsátásról tartott tárgyalásokon való részvételt, valamint a szabadítás törvényességének ellenőrzését is.

Számos tagállamban az ügyész jogosult fellebbezéssel élni a büntetés-végrehajtással kapcsolatos bírósági határozatok ellen. Az ilyen ügyek megvizsgálása során az ügyészek részt vehetnek a tárgyalásokon annak lehetőségével, hogy iratokat nyújtsanak be, indítványokat terjesszenek elő, stb.

Több ország törvényei szabályozzák az ügyészség képviselői és az emberi jogi biztos/ombudsman/mediátor közötti együttműködést. Az államok többségében ennek az együttműködésnek két része van: egyrészről az ombudsman jelentésében foglalt azon információk, amelyek az ügyészek által lefolytatott ellenőrzések alapjául szolgálhatnak; másrészről az ügyészeknek az emberi jogok fogvatartási helyeken történt és az ombudsman elé tárt megsértéseinek kiküszöbölésére tett erőfeszítéseiről. Bizonyos országokban az ügyészség kapcsolatban van azokkal az állami szervekkel, amelyek felügyelik és ellenőrzik az emberi jogok betartását a büntetés-végrehajtási intézetekben.

A CCPE megállapítása szerint az tény, hogy az ügyészség hatáskörrel rendelkezik a büntetés-végrehajtási intézetekben a törvényesség ellenőrzésére, előnyösebb, kedvezőbb és jótékonyabb megoldás, mint a más típusú ellenőrzés. Az emberi jogoknak a szabadságelvonást végrehajtó helyszíneken történő védelme végett az ügyész széles körű fellépési lehetőségekkel és eszközökkel rendelkezik a törvénysértésekkel szemben. Tevékenységeiben az ügyész általában független más állami szervektől, ami tág mozgásteret enged számára határozataiban. Az emberi jogok védelmének tekintetében ezen kívül figyelembe kell venni az ügyészség szerepének meghatározásában ennek az intézménynek (az ügyészségnek) a törvényesség ellenőrzése területén kialakított hagyományait és tapasztalatait.

A felmérés során több állam ügyészségének képviselői sajnálatukat jelezték, hogy nincsenek jogosítványaik a büntetés-végrehajtási intézetek feletti ellenőrzésben. Kifejezték azonban készségüket, hogy megvizsgálják az ügyészségi hatáskörök kiterjesztését célzó javaslatokat.

Az emberi jogok felértékelődése korábban főként az ügyészség nem zárkozhat el sehol sem attól, hogy az emberi jogok védelmében, a törvényesség fenntartásában, erősítésében részt vegyen. Nem lehet közömbös az emberi jogok biztosítása iránt azon személyek emberi jogainak megsértése esetén, akiknek jogait jelentős mértékben éppen a jogállam korlátozza, főként az ő (az ügyészség) jogállamot védő közreműködésével. Éppen ezért segítenünk kell azoknak az országoknak, amelyek kifejezték készségüket, hogy kiterjesztik az ügyészeik hatáskörét az emberi jogi védelem tekintetében. A jogállamban igen kiegyensúlyozott végrehajtási és ellenőrzé-

si rendszert kell létrehozni, ami együttjár azzal, hogy a fogvatartás végrehajtása keretében megfelelő megfigyelési és ellenőrzési mechanizmusokat kell működtetni.

II.

Célok, alapelvek, alapidokumentumok

A CCPE 6. számú véleménye (továbbiakban: Vélemény) az Európai Tanács Rec (2006) 2. Ajánlása tárgyát követi. Azokra a személyekre alkalmazzák, akiket bíróság, igazságügyi hatóság őrizetbe vett, vizsgálati fogságba/előzetes letartóztatásba helyezett, illetőleg akiket elítélésük folytán szabadságuktól megfosztottak. Az említett Ajánlás nem nevez meg egyetlen ellenőrző szervet sem, nem az ellenőrzés kizárólagos formáját írja le, hanem csak azt hangsúlyozza, hogy e független ellenőrzéseknek jó minőségűeknek kell lenniük. Ezt a követelményt a kormányzati ellenőrzés mellett támasztja a dokumentum.³

Az ügyészségek kiemelt helyet töltenek be a többi ellenőrző szervhez képest, mert függetlenek és csak a törvényeknek vannak alárendelve. Ez magyarázza, hogy az európai országok modern ügyészségeinek tevékenységei egyre jelentősebbé válnak.

Azon személyek szabadságának elvonása, akiket akár ideiglenesen, őrizetbe/letartóztatásba helyezésüket elrendelő határozat alapján, akár pedig elítélés folytán fogva tartanak, mindig magában hordozza azt a veszélyt, hogy zárt körülmények között legalapvetőbb emberi jogukat megsértik – tartalmazza a Vélemény.

A CCPE arra törekszik, hogy irányelveket fogalmazzon meg az ügyészek számára a szabadságuktól megfosztott személyekkel szembeni kötelezettségeik teljesítésében különös tekintettel a következőkre:

- a Rec (2006) 2. Ajánlásban meghatározott alapelvek és konkrét intézkedések hangsúlyozása annak érdekében, hogy javítsa minden érintett hatóság, különösen pedig az ügyészek tudatosságát, biztosítsa az Ajánlásnak való megfelelést;
- minden érintett hatóság és az ügyészség tagjainak figyelemfelhívása a fogvatartottak sorsa iránt, annak érdekében, hogy maradéktalanul betöltsék azt a szerepet, amelyet a nemzeti törvények számukra biztosítanak ezen a területen;
- azoknak a tevékenységi területeknek a meghatározása, amelyek lehetővé teszik a büntetés-végrehajtási intézetekben lévők életének ellenőrzését, biztosítva, hogy tartsák tiszteletben a jogot és az emberi jogokat, továbbá hogy bátorítsák, elismerjék mind a fogvatartottak kedvező irányú fejlődését, mind pedig a legjobb feltételeket szavatolják számukra a társadalomba való beilleszkedésükhöz.

Alapelv a jogállam számára, hogy jól kiegyensúlyozott végrehajtási és ellenőrzési rendszert kell létrehozni, különösen, ha az az állam által végrehajtott szabadságelvonást érinti. Ehhez az kell, hogy mind az őrizet/előzetes letartóztatás keretében, mind pedig a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása keretében

3 Vö. Rec (2006.) 2. ajánlás, VI. rész, 92-93. szabály

megfelelő felügyeleti és ellenőrzési mechanizmusokat alakítsanak ki. Az ügyészségnek mindig meg kell bizonyosodnia arról, hogy a szabadságvesztés-büntetést az emberi jogok követelményeinek megfelelően hajtják-e végre. Ezt a kérdést az Európa Tanács tagállamaiban eltérő módokon szabályozzák.

Ennélfogva különös jelentőséget kell kapnia az ügyészség funkcióinak a büntetés-végrehajtás ellenőrzését illetően a büntetésüket töltő, illetőleg az őrizetben vagy előzetes letartóztatásban lévő személyek alapvető jogai tiszteletben tartásával kapcsolatos kérdések kapcsán.

Attól függetlenül, hogy milyen szerepet osztanak az ügyészekre vagy a büntetés-végrehajtási intézeteket irányító szervekre, a demokratikus államnak olyan jogi norma- és intézményrendszerrel kell rendelkeznie, amely szavatolja az alanyi jogok és szabadságjogok tiszteletben tartását, és ezzel öröködik a közösség és az állam érdekei fölött a büntetés-végrehajtás területén.

Tevékenységei keretében az ügyész mindig köteles tiszteletben tartani valamennyi fogvatartott vagy elítélt egyenlőségének elvét. Feladatai teljesítése során tehát minden hátrányos megkülönböztetést el kell kerülnie, amely a (biológiai) nem, a fajtán, a bőr színén, a nyelven, a valláson, a politikai vagy más véleményeken, társadalmi környezeten, illetőleg bármilyen más megfontoláson alapulna.

Az ügyészt, amikor bármilyen illetékes hatóság által elrendelt büntetést vagy ideiglenes fogvatartást hajt végre, vagy annak végrehajtását kéri, közvetlenül érinti az egyén szabadságától való megfosztása. Az igazságszolgáltatás és a közérdek képviselőjeként vagy őreként – az egyenlőség alapelvét megtartva – biztosítania kell az ellenőrzések lefolytatását, továbbá hogy létezzenek olyan elégséges garanciák és normák, amelyek lehetővé teszik az emberi jogok tiszteletben tartását a büntetésüket töltő, illetőleg az őrizetbe és/vagy előzetes letartóztatásba helyezett fogvatartottak vonatkozásában. Azt is ellenőriznie kell, hogy a büntetés-végrehajtás mindennapi gyakorlatában a lehető legjobban betartsák ezeket a jogokat.

Ezzel kapcsolatban minden tagállamnak olyan pártatlan, elfogulatlan és professzionális hatóságot kell felállítania, amely – rendszeres időközönként és strukturált módon – nyomon követi és ellenőrzi a szabadságelvonással járó büntetések végrehajtását. A tagállamok jelentős részében az ügyészek rendelkeznek mindazokkal a jogosítványokkal, amelyekre e feladataik hatékony végrehajtásához szükségük van.

A referenciadokumentumok közül a CCPE kiemeli az Emberi Jogok és Alapvető Szabadságok védelméről szóló Európai Egyezmény (CEDH) és az Európai Emberi Jogi Bíróság (CrEDH) joggyakorlatának jelentőségét. A CCPE különösen kiemeli a CEDH 3. cikke megtartásának fontosságát, amely kimondja a kínzás tilalmát⁴, továbbá az embertelen és megalázó bánásmódok tilalmát⁵;

⁴ Lásd különösen *Semouni v. Franciaország* (No25803/94); *Aksoy v. Törökország* (1996. december 18.) és *Aydin v. Törökország* (1997. szeptember 25.).

⁵ Lásd különösen *Jalloh v. Németország* (No5481/00); *Olszewski v. Lengyelország* (2003. november 13.); *Labita v. Olaszország* (No26772/95); *Kantjrev v. Oroszország* (2007. június 21.) és *Nazarento v. Ukrajna* (2003. április 29.).

a 8. cikk (a magánélethez és a családi élethez való jog)⁶; valamint a 13. cikk (a hatékony jogorvoslatához való jog)⁷ tiszteletben tartásának jelentőségét.

A CCPE különösen figyelembe vette a Miniszteri Bizottságnak az Európai Börtön szabályokról a tagállamokhoz intézett Rec (2006) 2. Ajánlását, amely felsorolja azokat a szabályokat, amelyeket akkor kell alkalmazni, amikor egy tagállam úgy dönt, hogy valakit fogvatartásba helyez (alapelvek, fogvatartási feltételek, egészség, helyes rend, irányítás és személyi állomány, felügyelet és ellenőrzés, előzetes letartóztatásban lévők, elítélt fogvatartottak).⁸

A CCPE figyelembe vette az Egyesült Nemzetek vonatkozó dokumentumait⁹, továbbá más dokumentumokat is¹⁰.

III.

Az ügyész szerepe a CCPE véleménye szerint

A) Órizet és előzetes letartóztatás, ideiglenes fogvatartás

A büntetőügyekben a tárgyalást vagy a jogerős ítéletet megelőző ideiglenes fogvatartásnak a törvény, az Emberi Jogok Európai Egyezménye, továbbá a Bíróság vonatkozó joggyakorlata által támasztott követelményeknek megfelelő ésszerű indokokon kell alapulnia.

Az ügyész hatáskörébe annak ellenőrzésére szóló jogosítványok tartoznak, hogy a nyomozószervek tiszteletben tartják-e az Emberi Jogok Európai Egyezményében és a hazai jogban deklarált fogvatartotti jogokat (például azt a jogot, hogy az érintett személy megismerje fogvatartásának okait; azt a jogot, hogy értesítsék hozzátartozóit fogvatartásáról, a védelemhez való jogát, benne a védőügyvédhez való joggal), továbbá hogy megszüntettesse a feltárt jogsértéseket és elszámoltassa azokat a személyeket, akik bűnösnek elkövetésükért.

⁶ Lásd különösen *Vlasov v. Oroszország* (2008. június 12.); *Ostrovar v. Moldova* (2005. szeptember 13.) és *Enea v. Olaszország* (No74912/01.).

⁷ Lásd különösen *Kaya v. Törökország* (1998. február 19.) és *Melnik v. Ukrajna* (2006. március 28.).

⁸ Lásd szintén az R (89) 12. Ajánlást az oktatásról a börtönben; az R (93) 6. Ajánlást a fertőző betegségek és különösen az AIDS ellenőrzésének büntetés-végrehajtási és kriminológiai aspektusairól, illetve a börtön-egészségügyvel kapcsolatos problémákról; az R (97) 12. Ajánlást a büntetések és intézkedések alkalmazásával megbízott személyi állományról; az R (98) 7. Ajánlást a börtönökben biztosítandó egészségügyi ellátás etikai és szervezeti vonatkozásairól; az R (99) 22. Ajánlást a büntetés-végrehajtási intézetek zsúfoltságáról és a börtönnépesség megnövekedéséről; a Rec (2003) 22. Ajánlást a feltételes szabadon bocsátásról, valamint a Rec (2003) 23. Ajánlást az életfogytiglanra ítélt és más hosszuidős fogvatartottaknak a büntetés-végrehajtási szervek általi kezeléséről.

⁹ Lásd különösen a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát (1966), A bűnelkövetők kezelésének minimális szabályait (1955), Az ügyészek szerepére alkalmazandó irányelveket (1990), A szabadságuktól megfosztott fiatalok védelmének szabályait (1990).

¹⁰ Lásd különösen a Standards of professional responsibility and statement of the essential duties and rights of prosecutors /Az ügyészek hivatali felelősségének standardjai, legfontosabb kötelezettségeinek és jogainak megállapítása c. dokumentumot, amelyet az Ügyészek Nemzetközi Egyesülete 2005-ben fogadott el.

Az ügyész általi ellenőrzés kiterjed többek között az őrizetben tartás feltételeinek megtartására. Ha az ügyész megállapítja, hogy a fogvatartás hosszabb, mint a törvény által engedélyezett időtartam, intézkedik az adott személy szabadon bocsátása és azon hivatalos személyek felelősségre vonása iránt, akik felelősek a törvényben írt követelmények megsértéséért. Az ügyésznek lehetősége van a bíró által elrendelt előzetes letartóztatás végrehajtási módja törvényességének ellenőrzésére, továbbá a bírói döntés elleni jogorvoslatra. Az ügyész által tartott ellenőrzés kiterjed különösen a fogvatartási feltételek megtartására. Ha az ügyész megállapítja, hogy valaki őrizetben tartása meghaladja a törvényi időtartamot, jogosult az érintettet szabadon bocsátani és intézkedni a törvényi követelmények ilyen megsértése miatt felelős személyek elszámoltatására cselekményükért.

B) Büntetés-végrehajtási intézetben történő fogvatartás

A szabadságvesztés-büntetés végrehajtása az egyén egyik alapvető jogától való megfosztásával, a szabadságtól való megfosztásával jár együtt. Ez a következmény indokolja a legnagyobb elővigyázatosság érvényesülését annak érdekében, hogy

- az (elmarasztaló) ítéletet törvényes és független igazságügyi hatóság általi végleges (jogerős) ítélete folytán még elévülési időn belül hajtsák végre;
- a büntetés jellegét és/vagy hosszát pontosan a hozott határozatnak megfelelően állapítsák meg;
- a büntetés jogalapját és végrehajtási módozatait hozzák a fogvatartott tudomására.

A szabadságvesztés-büntetés végrehajtása során elengedhetetlenül fontos, hogy az érintett büntetés-végrehajtási intézet vezetésétől független hatóság szavatolja a büntetés törvényességét.

A büntetés végrehajtására illetékes bármely hatóságnak, főként azokban az államokban, amelyekben ezt a feladatot az ügyész látja el:

- különösen örködni kell afelett, hogy minden törvényi feltétel teljesüljön a büntetés foganatba vételéhez, hogy a büntetést az emberi méltóság tiszteletben tartásával hajtsák végre. A sürgősség által indokolt különleges körülmények (szökési veszély vagy biztonsági indok) kivételével különösen azt kell biztosítaniuk, hogy az elítéltnak elegendő idő álljon rendelkezésére börtönben tartózkodásának megszervezésére;
- eredményesen teljesítő büntetés-végrehajtási szolgálatot kell garantálnia, amely figyelmesen nyomon követi minden egyes fogvatartott helyzetét akképpen, hogy a fogvatartott ne legyen szabadságától megfosztva, kivéve, ha a bíróság másképpen dönt;
- biztosítani kell azt is, hogy gyorsan válaszoljon a fogvatartott, ügyvédei, illetőleg a büntetés-végrehajtási szervek által feltett minden kérdésre a büntetés végrehajtásával kapcsolatban, továbbá hogy szolgáltatson a pozíciója igazolására szolgáló bármely iratot vagy bizonyítékot;
- haladéktalanul feldolgoz és áttesz az illetékes hatósághoz minden olyan kérelmet, amely a büntetés végrehajtását érintheti (kegyelmi kérvény, a szabadon bocsátás kérelmezése stb.) – tartalmazza a Vélemény.

C) Fogvatartási rezsim

Az ügyésznek – bár általában nem felel a börtönök és más fogvatartási helyszínek szervezéséért, fenntartásáért – olyan ellenőrzési jogosultsággal kell rendelkeznie, amely nem csorbítja a büntetés-végrehajtás irányító szerve vagy bármely más, az ügyben illetékes hatóság ellenőrzési kötelezettségét.

Bár az Európai Börtön szabályok nem említik sem az ügyész, sem más független szervnek a fogvatartásban betöltött szerepét és helyzetét, az ügyésznek mégis szigorúan meg kell tartania ezeket a szabályokat. Különösen fontos, hogy fokozottan őrködjék a fogvatartottak alanyi jogainak tényleges védelme fölött az emberi jogok és szabadságok egységes alkalmazásának lehetővé tétele érdekében a fogvatartási helyszíneken.

Fogvatartásra csak akkor kerülhet sor, ha nem csorbítja a szabadságuktól megfosztott személyek méltóságát, és ha mérsékli a szabadságvesztés-büntetés káros hatásait, miközben nem veszélyezteti a társadalom szükséges védelmét.

Ha az ügyészség ellenőrizheti a szabályozás megtartását „a fogvatartási központokban és helyszíneken”, a következő jogosítványokkal is rendelkeznie kell a Vélemény szerint:

- bármely napszakban rendszeresen megvizsgálni a fogvatartási helyeket,
- iratokat, dossziékat, írásbeli parancsokat és határozatokat megvizsgálni,
- a szabadságuktól megfosztott személyekkel más személyek jelenléte nélkül (négy szemközt) beszélgetni,
- a fogvatartási helyszíneken alkalmazott személyi állománytól megfelelő magyarázatot kérni,
- a hatóságok által lefolytatott eljárások és határozatok törvényességét ellenőrizni gondozási és védelmi ügyekben, valamint a börtönszolgálatok parancsainak és határozatainak törvényességét ellenőrizni az előzetes fogvatartásról vagy a büntetésről,
- biztosítani az alkalmazandó törvények megtartását a különböző fogvatartási helyszíneken,
- szabadon bocsátani azt a személyt, akinek fogvatartása a törvénnyel ellentétes.

A fogvatartás során a törvényi rendelkezések megsértésére az ügyész az alkalmazandó jogi szabályozás szigorú megtartásának követelésével reagálhat, azoktól a többletköltségektől függetlenül, amelyekkel az járhat. Adott esetben az ügyész bűnügyi nyomozást indíthat.

D) Válaszok a bűncselekmények elkövetésére és a törvény megszegésére a börtönben (büntetőjogi és fenyítések)

A CCPE emlékeztet arra, hogy az ügyész az a hatóság, amelynek feladata – a társadalom nevében és a köz érdekében – őrködni a törvény alkalmazása fölött és intézkedni, ha a törvény megsértése büntetőjogi büntetést von maga után.¹¹

¹¹ Lásd a Miniszteri Bizottságnak a tagállamokhoz intézett Rec (2000) 19. Ajánlását az ügyészség szerepéről a büntető igazságszolgáltatási rendszerben.

Az államok megfelelő intézkedéseket hoznak annak érdekében, hogy az ügyész minden fogvatartási helyszínen teljesítse kötelezettségeit.

A szabadságuktól megfosztott személyek speciális alárendeltségi és sebezhetőségi kapcsolatrendszerben élnek. Sebezhetőségük miatti helyzetükben különösen fontos, hogy a szabadságelvonást végrehajtó helyszíneket – amennyire lehetséges – megóvják a büntetőtörvény és az emberi jogokkal és szabadságokkal kapcsolatos alapvető jogszabályok megsértéseitől.

A büntetés-végrehajtási intézetekben történő bűnmegelőzés eszközeként az ezeken a helyszíneken elkövetett minden bűncselekmény kiemelt figyelmet érdemel.

Közérdek, hogy az ügyész megfelelő nyomozásokat indítson, amikor bűncselekmények elkövetéséről szerez tudomást, különösen korrupciós ügyekben vagy a fogvatartottra történő nyomásgyakorlás eseteiben, illetőleg amikor a szabadságelvonást végrehajtó intézmények személyi állománya által elkövetett emberi jogi jogsértésről szerez tudomást.

A büntetés-végrehajtási intézetekben történt minden jogsértési ügyben az államok megfelelően intézkednek annak biztosítására, hogy az ügyészek a nyomozás lefolytatásához, irányításához vagy felügyeletéhez; illetőleg az összes szükséges információval rendelkezzenek annak eldöntéséhez, hogy megindítsák, lefolytassák-e a nyomozást, vagy a bíróság előtt képviseljék-e a vádat.

E) Büntetés-végrehajtási szervek

Kívánatos, hogy az ügyész figyelembe vegye az Európa Tanács, különösen pedig a Kínzás Megelőzésére létrehozott Európai Bizottság (CPT) ajánlásait a fogvatartási feltételek vonatkozásában¹². Ha az ügyész a fenti ajánlások megsértését állapítja meg, jelzéssel él az illetékes hatóságokhoz. A legfőbb ügyész, ha szükséges – például amikor éves jelentését terjeszti az Országgyűlés elé –, megfelelő intézkedéseket javasolhat a tapasztalt hiányosságok megszüntetésére.

Ha az állam alapjogok korlátozását alkalmazza, a korlátozás törvényességének ellenőrzésére az ügyész számára hatáskört kell biztosítania.

A büntetés-végrehajtás törvényességének ellenőrzésével megbízott ügyészek – más ellenőrző szervekkel ellentétben – két különböző szempontból kell teljesítenie a jogállamiságból eredő feladatait. Biztosítania kell egyrészt a fogvatartottak jogait annak érdekében, hogy sajátos helyzetükben ne bánjanak velük kevésbé jól, mint azt a jog előírja; másrészt pedig, védelmeznie kell a társadalom másik részét, biztosítva hogy a büntetést a törvénynek megfelelően hajtsák végre.

A törvényességet ellenőrző ügyész képes hatékony jogi védelmet biztosítani a fogvatartottak számára, mert közelebb van a fogvatartási helyekhez,

¹² A Rec (2006.) 2. Ajánlás (4. pontja) értelmében: „A források hiánya nem igazolhatja az emberi jogokat sértő fogvatartási feltételeket.” Az Ajánlás szerinti politikák és gyakorlatok szerint a törvény súlyos megsértése elfogadhatatlan. Ha ilyen törvénysértés történik, az Ajánlás 92. és 93. pontja szerint az orvoslása iránt kell intézkedni (ideértve az ügyészek általi vizsgálat révén történő intézkedést is).

rendszeresen látogathatja ezeket a helyszíneket, azonnal felléphet, mert megfelelő eszközökkel és különleges tapasztalattal rendelkezik. Tehát különösen jó helyzetben van ahhoz, hogy az alapjogok védelmezőjeként lépjen fel, különösen a büntetőeljárás és a büntetés-végrehajtás területén, mivel jelenléte garancia a teljes büntetőeljárás során, vagyis a szabadságelvonástól, egészen a szabadultak utógondozásának segítéséig fontos szerepet tölt be. Az ügyész fellépése abban is fontos, hogy az eljárás teljes időtartamában örködik afelett: annak törvényességét a büntetőeljárás későbbi szakaszaiban ne vonhassák kétségbe.

F) A fogvatartottak szabadon bocsátása

A fogvatartottak társadalmi reintegrációja minden államban a büntetőeljárás lényeges célkitűzése, amelynek megvalósulásához megfelelően elégséges eszközök rendelkezésre bocsátását és kedvező fogvatartási körülmények biztosítását feltételezi a társadalomba való beilleszkedés biztosítása érdekében.

A társadalomba való beilleszkedés tapasztalt személyi állomány közreműködését is feltételezi. Mivel az ügyész már a bűncselekmény elkövetése után kapcsolatban áll az elkövetővel, és továbbra is nyomon követi a büntetőeljárás különböző szakaszaiban, sőt általában még a büntetés végrehajtása során is, fontos szerepe lehet a társadalomba való beilleszkedés előkészítésében.

Figyelemmel az ügyészek pályafutása során szerzett tapasztalatokra, e tapasztalatokat a fogvatartottak társadalomba történő beilleszkedésében részt vevő más hivatások képviselői is a hasznukra fordíthatják.

Ahol arra lehetőség van, az ügyészek koordinátori szerepet tölthetnek be a társadalomba való beilleszkedés folyamán, mert jelentős jogosítványokkal rendelkeznek az elítéltek érdekében történő fellépésre a büntetések végrehajtása során.

Az ügyésznek fontos szerepe van – adott esetben – a feltételes szabadon bocsátás elősegítésében.¹³ A közérdek és a fogvatartottak jogainak védelme, továbbá a hatalommal való esetleges visszaélések elkerülése érdekében az eljárás során az államok erősíthetik az ügyészi funkciókat a fogvatartottak feltételes szabadon bocsátásakor alkalmazott eljárásokban. Ennek keretében kívánatos, hogy a büntetés-végrehajtási szervek teljes körű tájékoztatást nyújtsanak az ügyészek számára a fogvatartottakról, ideértve személyiségüket és magaviseletüket.

Felmerül továbbá azoknak a személyeknek a problémája, akiket szabadon kell bocsátani, bár nagy esély áll fenn visszaesésükre (különösen, ha büntetőjogi felelősségüket erőszakos nemi bűncselekmények, illetőleg terror-bűntettek miatt alapították meg, vagy azért, mert szervezett bűnözői csoportokhoz kapcsolódnak). Ezekben az esetekben kívánatosabb az ügyészség kérésére intézményi ellenőrző mechanizmusokat létrehozni olyan megfelelő reagálás biztosítására, amely összhangban van az Emberi Jogok Európai Egyezményével.

¹³ Lásd szintén a Miniszteri Bizottságnak a tagállamokhoz intézett Rec (2003) 22. Ajánlását a feltételes szabadon bocsátásról.

IV. Konklúziók

A Vélemény következtetései szerint attól függetlenül, hogy milyen rendszer van hatályban az Európa Tanács tagállamaiban, az emberi jogok tiszteletben tartása a fogvatartási helyszíneken az ügyészek mint a törvények és az Emberi Jogok Európai Egyezményében kimondott alapelvek letéteményesei fontos feladata.

A CCPE megállapította, hogy a tagállamok többségében az ügyészeknek nagy szerepük van a büntetés-végrehajtásban, a fogvatartás törvényességének és a fogvatartottak életfeltételeinek ellenőrzésében a büntetés-végrehajtási intézetben vagy más fogvatartási helyszíneken.

Az ügyésznek megfelelő eszközökkel kell rendelkeznie ahhoz, hogy betartsa az előzetes fogvatartási feltételeket.

Az ügyészségnek vagy a büntetések végrehajtására illetékes bármely más hatóságnak ellenőriznie kell, hogy minden törvényi feltétel teljesült-e a büntetés végrehajtásának foganatosításához az emberi méltóság megtartásával. A CCPE ezzel kapcsolatban a következőket kívánja:

- olyan büntetés-végrehajtási szolgálatot hozzanak létre, amely nyomon követi az egyes fogvatartottak helyzetét;
- az ügyész válaszolhasson a fogvatartott, ügyvédje vagy a büntetés-végrehajtási szervek bármilyen kérdésére a büntetés végrehajtását illetően;
- az ügyész átadhatson minden olyan kérelmet az illetékes hatósághoz, amely a büntetés végrehajtását érintheti.

A büntetés-végrehajtás részéről történő ellenőrzéssel párhuzamosan az ügyészeknek szerepet kell kapniuk a fogvatartási feltételek/rezsimek ellenőrzésében. Őrködniük kell a fogvatartottak alanyi jogainak hatékony védelme fölött.

Az ügyésznek olyan helyzetben kell lennie, hogy nyomozást indíthasson, ha a törvényi rendelkezéseknek a fogvatartás idején történő megsértésével kapcsolatban bűncselekmények elkövetéséről szerez tudomást.

A CCPE szükségesnek tartja, hogy az ügyészek tevékenyen részt vegyenek a fogvatartottak társadalomba való beilleszkedésére irányuló folyamatban.

A büntetés-végrehajtás ügyészi törvényességi ellenőrzése fontos, nélkülözhetetlen helyet foglal el abban az ellenőrzési rendszerben, amely a büntetés-végrehajtást egy jogállamban övezi. Az alapvető jogok mellőzhetetlen ismérve a jogérvényesítés garانتálása, ennek egyik fontos elemeként indokolt, hogy az ügyészség továbbra is jelentős alapjogvédelmi funkciókat gyakorolhasson a bűnüldözés és a büntetés-végrehajtás területén. Ehhez nyújt segítséget a CCPE 6. sz. véleménye Európa ügyészeinek.

Szűcs András

Bírói jogvédelem a büntetés-végrehajtásban

A büntetés-végrehajtási bíró jogintézményével kapcsolatos tudományos kutatások kétségtelenül időszerűek napjainkban, amikor a büntetés-végrehajtás humanizálására irányuló általános törekvés egyre erőteljesebben érzékelhető az európai országok gyakorlatában. A modern büntetés-végrehajtással szemben alapelvei szinten megfogalmazott követelmények érvényesítésében kiemelt szerepet kapnak a büntetés-végrehajtást övező garanciarendszer elemei, így ezek között az állami ellenőrző mechanizmusokat megtestesítő szervezetek és személyek (ügyészség, ombudsman stb.), a jogvédelemmel foglalkozó nemzetközi szervezetek, valamint a társadalmi ellenőrzést megvalósító civil jogvédő szervezetek. A jogállami biztosíték vagy garanciarendszer sajátos résztvevője a büntetés-végrehajtási bíró (a továbbiakban: bv. bíró), amelynek létjogosultságát illetően napjainkban sem teljesen egységes a szakmai közvélemény álláspontja. E tanulmány egyik célja annak bizonyítása, hogy e speciális bíró az említett garanciarendszeren belül speciális szereppel, ún. „hozzáadott értékkel” rendelkezik.

A bv. bíró létének indokai

A tágabb értelemben vett büntetőeljárás hatálya alatt álló terhelt életében a büntetés végrehajtásának megkezdése döntő változást jelent. Az alapvető emberi jogokra való beavatkozás jogalapját a büntetőeljárásban meghozott jogerős ítélet teremti meg, a tényleges jogkorlátozás azonban a végrehajtás során történik.¹ Az elítéléssel beálló változás nem abszolút, az elítélt nem válik teljesen jogfosztott személlyé, nem a büntetés-végrehajtás „tárgya”, hanem olyan alanya, akit a büntetés végrehajtása során jogok illetnek meg és köteleességek terhelnek.²

A tudományos szakirodalom a bv. bíró szükségességét azzal indokolja, hogy az igazságszolgáltatásnak ki kell terjednie a büntetés-végrehajtási folyamatra is, hogy megvédje az emberi jogokat, és hogy lehetővé tegye minden emberi konfliktus megoldását a büntetések végrehajtásának stádiumában.³

Az elítéltek egyes jogai a büntetés végrehajtása alatt szünetelnek, illetőleg kisebb-nagyobb korlátozást szenvednek, a jogkorlátozást elszenvedő személyek kiszolgáltatottsága pedig vitathatatlanul magában hordozza az emberi jogok megsértésének fokozott veszélyét. Leginkább ezzel hozható összefüggésbe az az elvárás, hogy az elítéltek jogait és kötelezettségeit érintő, a végrehajtás alatt meg-

¹ 5/1992. (I. 30.) AB határozat

² Lásd Vókó György: A bűnelkövetők jogkorlátozásáról. Az elítéltek jogi helyzetéről általános-ságban. *Jogtudományi Közlöny*, XLIV. új évfolyam, 1989. évi 8. szám, 399.

³ Vö. Plawski, Stanislaw: Les tribunaux pénitentiaires en Europe. *Revue Pénitentiaire et de Droit Pénal*, 1985. évi 2. szám, 127-139.

hozható legfontosabb döntések (pl. feltételes szabadság, szabadságvesztés fokozatának megváltoztatása stb.) a végrehajtó hatalomtól független, az igazságszolgáltatás szférájához tartozó, magas szintű jogi ismeretekkel rendelkező személy, jelesül egy bíró hatáskörébe tartozzanak. Ezeknek a döntési kompetenciáknak bírói hatáskörbe utalása az emberi jogok védelmén túlmenően természetesen a törvényesség követelményének az érvényesülését is elősegíti, hiszen ez a büntetés-végrehajtás fázisában is biztosítéka a pártatlan, szakszerű és minden tekintetben törvényes döntések megszületésének.

A másik ok, amely bizonyos büntetés-végrehajtási döntéseknek a bírósághoz való telepítését indokolja, alkotmányjogi természetű: a bíróság jogerős ítéletében meghatározott szankciónak a végrehajtás menetében történő módosítása aggálytalanul kizárólag ugyanazon hatalmi ághoz tartozó személy számára engedhető át. A bv. bíró ezen tevékenysége ugyan nem igazságszolgáltatás, de ahhoz szorosan kapcsolódó döntések alkotják. Ezek a *járulékos igazságszolgáltatási feladatok* – bár eltérő mértékben – valamennyi Európában létező bv. bírói hatáskörben jelen vannak.

A bv. bíró másik fontos feladataként kell számon tartanunk a büntetés-végrehajtás működésének kontrollját (*kontrollfunkció*). Nem véletlen, hogy a tanulmány címében nem a szakirodalomban jellemzően használt „bírói kontroll” kifejezés szerepel. A bv. bírói tevékenység teljes spektrumának lefedésére pontosabbnak és ezért helyesebbnek tartom „a bírói jogvédelem” kifejezés használatát, hiszen a bv. bíró ténylegesen nemcsak kontrollt gyakorol. A kontroll esetében az ún. járulékos igazságszolgáltatási feladatokhoz képest alapvető különbség, hogy itt a bíró nem döntéshozó szerv, hanem – felügyeletet gyakorló szervként mint Olaszországban vagy pl. jogorvoslati fórumként mint Magyarországon – a büntetés-végrehajtási szervek döntéseinek törvényességét kontrollálja, ellenőrzi, illetőleg az elítéltek emberi jogainak védelmét ekképpen látja el. A hazai bv. bíró hatáskörébe tartozó eljárások közül ide sorolható pl. a magánélzárás elleni fenytetés elbírálása. A bírói kontroll indokaként ugyanúgy említhető a független, magasan kvalifikált jogalkalmazó szerepvállalása iránti igény, mint a bv. bíró másik feladatkörénél.

A törvényesség és az emberi jogok védelme a büntetés-végrehajtást övező kontrollrendszer más elemeinél is megjelenik. Vajon miben rejlik ezekhez képest a bv. bíró specialitása? A különbségek részletes ismertetése akár egy önálló tanulmány tárgyául is szolgálhatna, a megkülönböztető jegyek közül mindenképpen kiemelendő azonban a bírói lét fundamentuma: a bíróságok egyetemes alkotmányos függetlensége, amely egy jogállamban a konkrét alkotmányos berendezkedéstől függetlenül záloga a törvényesség biztosításának és az emberi jogok legmagasabb szintű védelmének. A bírósági szervezet függetlensége, valamint a döntést hozó bíró személyes autonómiája tehát a legfőbb indok, amely a bv. bírói jogintézmény fenntartása mellett szól.

Az eddig leírtakon túlmenően még egy igen egyszerű és logikus érvet lehet felhozni a büntetés-végrehajtási bírászkodás mellett: minél gazdagabb, sokrétűbb a jogállami garanciarendszer, a büntetés-végrehajtás kontrollja, annál na-

gyobb a valószínűsége, hogy az elszenvedett jogsérelmek orvoslást nyernek, s az esetleges törvénysértéseket megelőzik.

A küllhoni példák azt mutatják, hogy a büntetés-végrehajtási bíraskodás nem mindenhol tartozik egy speciális bíró hatáskörébe, ezt a szerepkört akár az ítélő bíróság is elláthatja. A jelenlegi hazai megoldástól eltérő példáért nem kell messzire mennünk, hiszen a magyar bv. bíró megjelenése előtt egyes jelenlegi bv. bírói eljárások a Be. különleges eljárásai közé tartoztak. Mégis úgy gondolom, könnyen belátható, célszerűbb, ha ezt a speciális büntetéstani, börtönügyi szakértelmet igénylő, a büntetés-végrehajtáshoz kapcsolódó, nem klasszikus igazságszolgáltatási feladatokat magában foglaló bírói tevékenységet egy szakbíró látja el.

A magyar bv. bíró tevékenységét szabályozó joganyag továbbfejlesztésére, jobbítására vonatkozó javaslatok

Tanulmányom másik célkitűzése a bv. bíró eljárását szabályozó joganyag korrekciójára, jobbítására vonatkozó javaslatok megfogalmazása.

A Be. és a Bv. tvr. viszonya de lege lata és de lege ferenda

A bv. bírói eljárás jelenleg hatályos szabályozásának vizsgálata kapcsán nem kerülhető meg a bv. bírói eljárás és a büntetőeljárás viszonyának tisztázása. A büntetőeljárás és a bv. bírói eljárás kapcsolatának elemzése során elsősorban az eljárások rendeltetésében rejlő lényegi különbségre célszerű rámutatni, e tényező ugyanis a két processzus szabályozásának egymáshoz való viszonyát jelentős mértékben meghatározza.

Az eljárások szabályozására kiható legfontosabb különbség abban ragadható meg, hogy míg a büntetőeljárás fő kérdése a büntetőjogi felelősség megállapítása, addig a bv. bírói eljárásban ennek tárgyában nem születhet döntés. A kapcsolódás elvi alapját az teremti meg, hogy a bv. bíró tevékenysége a büntetés-végrehajtáshoz kötődik, amely a tágabb értelemben vett büntetőeljárás utolsó szakasza.⁴

A bv. bíró eljárása lényegében végrehajtási eljárás,⁵ amely nem azonos a büntetőeljárással. Mindazonáltal a hatályos magyar jogban a két eljárás közötti összefüggés megkérdőjelezhetetlen, hiszen a Bv. tvr. 6. §-ának (7) bekezdése kimondja, hogy amennyiben a törvényerejű rendelet vagy más jogszabály másként nem rendelkezik, a büntetés-végrehajtási bíró eljárására a büntetőeljárás szabályait kell alkalmazni.

A Bv. tvr. és a Be. viszonyára tehát a szubszidiaritás jellemző: a büntetőeljárásról szóló törvény rendelkezéseit csupán akkor kell alkalmazni, ha valamely kérdésről a törvényerejű rendelet vagy más jogszabály nem szól. Ez a jog-

⁴ Lásd Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: Új magyar büntetőeljárás. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2004. 30.

⁵ Lásd Vókó György: A büntetés-végrehajtási bíró szerepe a végrehajtás alakításában. Magyar Jog, 1990. évi 10. szám, 846.

technikai megoldás a jogalkalmazó feladatát jelentősen megnehezíti, hiszen adott esetben a Be. és a Bv. tvr., illetve egyéb jogszabályok gondos egybevetése után tudunk csak állást foglalni abban, hogy a Be. valamely rendelkezése alkalmazható-e a bv. bírói eljárásban.⁶ A jogalkalmazói gyakorlat a jogi szabályozás által létrehozott viszonyrendszert még annyiban cizellálta, hogy a Be. különleges eljárásokra vonatkozó rendelkezéseit alkalmazhatóság szempontjából a Be. általános szabályai elé helyezte.⁷ A bv. bírói eljárások történetileg és tartalmilag a Be.-ben szabályozott különleges eljárásokhoz állnak a legközelebb, erre figyelemmel a bv. bírói eljárásban a Be.-nek mindenekelőtt a különleges eljárásokra vonatkozó szabályait kell alkalmazni, egyéb rendelkezéseit csak annyiban, amennyiben e szabályokból más nem következik.⁸ Meg kell jegyezni, hogy ez utóbbi kérdésben a gyakorlat nem teljesen egységes. A Bírósági Határozatokban olyan eseti döntés is megjelent, amely szerint a bv. bírói meghallgatás során a Be. különleges eljárásokra vonatkozó szabályai nem alkalmazhatók, illetőleg a Be. szabályai a bv. bírói eljárásra csak tárgyalás esetében irányadók.⁹

Megállapíthatjuk tehát, hogy a honi bv. bírói eljárás (amely egy sajátos végrehajtási eljárás) szoros kapcsolatban áll a büntetőeljárással, abból különböző szabályokat „kölcsonöz”. E szabályok között találhatunk normatív rendelkezéseket, de olyan alapelveket is, amelyek értelemszerűen alkalmazandók a bv. bírói eljárásban (így például az anyanyelv használatának elve csorbítatlan eleme ennek az eljárásnak is.)

A joggyakorlatból vett számos példával bizonyítható, hogy a Be. és Bv. tvr. szubszidiárius viszonyára épülő jelenlegi szabályozás nem megfelelő. A jogalkotási technika szülte anomáliák listája meglehetősen hosszú, ehelyütt szemléltetés gyanánt csak egyet említek.

A magánélzárás fenytés elleni fellebbezés elbírálásakor a bv. bíró által folytatott eljárás természetesen első fokú bírósági eljárás annak ellenére, hogy a bv. bíró a fogva tartó intézet fegyelmi határozatát bírálja felül. A speciális rendelkezéseket tartalmazó Bv. tvr. arra nézve nem tartalmaz előírást, hogy a bv. bíró e felülbírálat során milyen határozatokat hozhat, így elvileg szóba jöhet más jogszabály, illetőleg a Be. háttérjogszabályként való alkalmazása. Sajnálatos módon azonban nem találunk jogalapot a Be. elsőfokú bírósági eljárásra vonatkozó szabályai között sem, illetőleg más jogszabályban sem arra, hogy mit tegyen a bv. bíró akkor, ha a fogva tartó intézet fegyelmi határozata törvénytelen, de arra sem, ha az törvénytört. A bírói gyakorlat a kényszerű megoldást egyrészt a másodfokú bírósági eljárás Be.-ben található szabályainak, illetőleg a 11/1996. (X. 15.) IM rendelet (a továbbiakban: Rendelet) azon előírásainak a

⁶ Lásd Berkes György: Vítás kérdések a büntetés-végrehajtási bírói eljárásban. *Magyar Jog*, 1981. évi 2. szám, 117.

⁷ Lásd Vókó György: *Magyar büntetés-végrehajtási jog*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2006. 427.

⁸ Lásd: Berkes György i. m. 117-118.

⁹ BH1996. 631.

segítségül hívásában találta meg, amelyek az egyéb fegyelmi fenytések elleni panaszoknak a bv. intézet parancsnoka általi elbírálására vonatkoznak.¹⁰

Ezek a kényszer szülte megoldások egy jogállamban nyilvánvalóan aggályosak, tehát feltétlenül jogalkotói beavatkozásra van szükség. Az ismertetett és az ehhez hasonló problémák megoldása egyrészt elképzelhető a jelenleg hatályos Bv. tvr.-t felváltó büntetés-végrehajtási törvényben elhelyezett, a szubszidiárius viszonyt megtartó, de a jelenleginél jóval részletesebb, a Be. és a Bv. tvr. vonatkozó előírásainak harmóniáját megteremtő szabályozással. Az értelmezési problémák kezelésére természetesen megoldást jelenthetne a Be.-hez való kötődés megszüntetése, vagyis a bv. bírói eljárásra vonatkozó teljes joganyagának a büntetés-végrehajtási törvényben való elkülönült és kellően részletes megjelenítése is.¹¹

A szabadságvesztés fokozatának megváltoztatása

A Büntetőeljárásról szóló törvényhez fűződő viszony szabályozása mellett az egyes bv. bírói eljárásokkal kapcsolatban is komoly kritikai észrevételek fogalmazhatók meg. A legnagyobb gondok a gyakorlatban talán a szabadságvesztés fokozatának megváltoztatására irányuló eljárásnál jelentkeztek, ezek túlnyomó része azonban a 2011. évi CL. törvény vonatkozó rendelkezéseinek hatályba lépésével 2012. január hó 1. napjával megoldódott.

A szabadságvesztés fokozatának megváltoztatására vonatkozó jogi szabályozással kapcsolatos javaslataimat már jelen tanulmány megjelenése előtt volt alkalmam publikálni¹². Melyek is voltak ezek közül a javaslatok közül a leglényegesebbek?

A szabadságvesztés fokozatának megváltoztatására a jogerős ítélet meghozatala után, a szabadságvesztés végrehajtása során kerülhet sor. A végrehajtási fokozat megváltoztatásáról szóló döntés meghozatala a bv. bírót, a „büntetés-végrehajtás bíróját” illeti meg, abban az ítélő bíróság nem vesz részt. A szabadságvesztés fokozatának megváltoztatása tehát egyértelműen a büntetés-végrehajtási jog egyik intézménye, ezért javasoltam, hogy a rá vonatkozó alapvető rendelkezések egységesen a Bv. tvr.-ben nyerjenek elhelyezést.

A korábbi szabályozás – vitathatóan – lehetőséget nyújtott arra is, hogy az elítélt és védője akár már a szabadságvesztés végrehajtásának megkezdésekor kérhesse az enyhébb fokozatba helyezést, holott nyilvánvaló, hogy az elítéltnek ekkor még nem értékelhető a büntetés végrehajtása alatt tanúsított magatartása.¹³

¹⁰ Rendelet 23-26. §-ai

¹¹ Ez utóbbi esetben viszont jelentős mértékben megnőne a büntetés-végrehajtási törvény terjedelme, illetőleg azon belül a bv. bírói eljárásra vonatkozó jogi szabályozás aránya, de még inkább kifogásolható, hogy ezáltal tulajdonképpen a Be. számos rendelkezése „megkettőződné”.

¹² Lásd pl. Szűcs András: A végrehajtási fokozat megváltoztatásának elméleti és gyakorlati kérdései. Börtönügyi Szemle, 2009. évi 4. szám, 7-18.

¹³ A korábbi szabályozás – amely szerint a fokozatváltást kizárólag a bv. intézet kezdeményezhet – ezt a problémát egy időben a bv. intézeti előterjesztés időbeli korlátozása útján rendezte. A Bv. Szabályzat 194. §-a 2003. június hó 30. napjáig úgy rendelkezett, hogy a büntetés-végre-

Az alaptalan kérelmekkel kapcsolatos ügyintézés számottevően megnövelte a bv. bírói eljárásban közreműködő hatóságok (bv. intézet, ügyész, bv. bíró) munkaterhét. Az indokolatlan, idő előtti enyhébb fokozat kijelölésére irányuló kérelmek számának csökkentése érdekében javasoltam egy minimális időtartam, illetőleg büntetésrész törvényi előírását, amelyet az elítéltnak az ítéletben meghatározott végrehajtási fokozatban kell eltöltenie.

A korábbi szabályozás alapján az enyhébb, valamint a szigorúbb fokozat alkalmazása kifogástalan magatartás tanúsítása, illetőleg a büntetés-végrehajtás rendjének súlyos és ismételt megzavarása esetén is csupán lehetőség volt, vagyis a bv. bírót döntése meghozatalakor az előírt kritériumok megállapításakor is mérlegelési jog illette meg. Joggal vetődött fel a kérdés: Vajon milyen szempont(ok) alapján kell ezt a mérlegelést a bv. bírónak elvégeznie? Ahogy az az 1978. évi IV. törvény indokolásában is olvasható: az elítélt megváltozott magatartásából arra lehet következtetni, hogy a büntetés célja az eredetileg meghatározott végrehajtási fokozattól eltérő fokozatban érhető el. A bv. bírónak tehát a döntés meghozatalakor értelemszerűen azt is vizsgálnia kellett, hogy a büntetés célja az ítéletben megjelölt fokozatban, vagy annál eggyel enyhébb, illetőleg szigorúbb fokozatban érhető-e el.¹⁴ Mivel a büntetés végrehajtása alatt a speciális megelőzés kerül előtérbe, magától értetődik, hogy a fokozat megváltoztatására a korábbi szabályozás alapján is a büntetés e céljának megvalósulására tekintettel kerülhetett sor. A büntetési cél elérésének vizsgálata tehát régebben is levezethető volt a jogalkotó szándékából, illetőleg a progresszív intézmények szabályozásának hasonlóságából, az egyszerűbb és tisztább jogértelmezés érdekében mégis kívánatosnak tartottam, hogy azt a jogszabály szövege is tartalmazza.

A korábbi szabályozás az enyhébb végrehajtási fokozatba helyezéshez nem kívánt mást, mint azt, hogy az elítélt a büntetés végrehajtása alatt kifogástalan magatartást tanúsítson. A problémamentes viselkedés nem azonos a dicséretes vagy a kimagaslóan jó magatartással, az ugyanis elérhető passzív szabálykövetéssel is. Véleményem szerint ebben mutatkozott meg a jelenlegi megelőző szabályozás egyik alapvető hiányossága: az elítéltet a meggyőződés nélküli, börtönkonform viselkedésben tette érdekeltté, s nem motiválta őt a személyiségét átfórnálni képes, komolyabb erőfeszítések kifejtésére. Az új szabályozás előrelépést jelent ezen a téren,¹⁵ véleményem szerint azonban a speciális prevenció érvényesülését hatékonyabban szolgálná egy olyan szabályozás, amely alapján az enyhébb fokozatba helyezés átlagon felüli vagy kiemelkedően jó magatartás esetén lenne alkalmazható.

hajtási intézet a szabadságvesztés enyhébb fokozatának kijelölésére nem tehet előterjesztést, ha az elítélt a szabadságvesztés tartamának a felét, de legalább hat hónapot még nem töltött le, a szigorúbb végrehajtási fokozat kijelölésére pedig akkor, ha az elítélt a szabadságvesztésből legalább hat hónapot nem töltött le.

¹⁴ A büntetési cél elérhetőségének vizsgálata a feltételes szabadságnál és az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásánál is kötelező, e jogintézményeknél azonban a Btk., illetőleg a Bv. tvr. azt expressis verbis elő is írja.

¹⁵ A 2012. január 1-jétől hatályos Bv. tvr. 28/A. §-ának (1) bekezdése alapján az enyhébb fokozat kijelölésénél figyelemmel kell lenni az elítélt „szabadságvesztés során tanúsított magatartására”, tehát elvileg a passzív szabálykövetés „meghaladása” is elvárható.

Az előzőleg vázolt javaslatok túlnyomó része a 2011. évi CL. törvény által valóssággá vált. A jogintézményre vonatkozó szabályozás lényegében átkerült a Bv. tvr.-be, a Bv. tvr. szövegében megjelennek a szükséges időtartam-korlátozások, illetőleg a büntetési cél elérésének vizsgálata az enyhébb fokozatba helyezésnél expressis verbis előírásra került.

Mindezek ellenére – úgy vélem – korántsem lehetünk teljes mértékben elégedettek. Így pl. a korábbi szabályozáshoz hasonlóan az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazását továbbra sem lehet elrendelni az életfogytig tartó szabadságvesztését töltő elítélt javára. A tilalom fenntartását azért tartom agályosnak, mert azokban az esetekben gátolja meg a progresszivitás érvényre juttatását, amelyekben erre a legnagyobb szükség mutatkozna. Az életfogytig tartó szabadságvesztés során az elítélt rendkívül hosszú időn át a szabad élet körülményeitől legtávolabb álló, lehető leghosszabb rezsimben kénytelen tölteni a büntetését. Ezalatt az emberi léptékkal mérve rendkívül hosszú idő alatt az elítélt teljesen elszokik a börtön falain kívüli világtól, független személyiségből a büntetés-végrehajtási intézet sajátos elvárásaihoz adaptálódott, önállóságát veszített egyénné válik. Az életfogytig tartó szabadságvesztés okozta börtönártalmak csökkentése, illetőleg a társadalomba való beilleszkedés elősegítése érdekében az elítéltek ezen speciális csoportjánál az általában tapasztaltnál is fontosabb lenne – érdemesség esetén – az enyhébb fokozat kijelölése.

A feltételes szabadságra bocsátás

A feltételes szabadságra bocsátás jogintézményével kapcsolatban is számos jobbító szándékú javaslat vethető fel.

A hatályos Btk. 47. § (1) bekezdése a következőképpen rendelkezik: "A bíróság a határozott ideig tartó szabadságvesztésre ítéltet feltételes szabadságra bocsátja, ha – különösen a büntetés végrehajtása alatt tanúsított kifogástalan magatartására és arra a készségére tekintettel, hogy törvénytisztelő életmódot fog folytatni – alaposan feltehető, hogy a büntetés célja további szabadságelvonás nélkül is elérhető." Fontos leszögezni, hogy a bv. bíró által mérlegelendő szempontok megjelölése nem taxatív, csak kiemelő jellegű. Ez a megoldás igen széles diszkrecionális jogkört biztosít a feltételes szabadságra bocsátás tárgyában döntésre hivatott bv. bíró számára, hiszen az említett tényezőkön kívül más jogszabályban nem nevesített körülményeket is számításba vehet határozatának meghozatalakor. Másképpen fogalmazva: ezeknek az egyéb körülményeknek a kiválasztásánál a jogalkotó magára hagyta a jogalkalmazót.

A jelenlegi állapot jórészt annak következtében állt elő, hogy a 108/1979. (IK. 8.) IM utasítás – amelynek 33. §-a részletesen felsorolta a feltételes szabadságra bocsátás kérdésében történő döntéshozatal alkalmával különösen vizsgálandó körülményeket – kikerült jogrendszerünkéből. Vitathatatlan, hogy a szabályozás szintje nem felelt meg a jogállami követelményeknek, s emellett tartalmát tekintve is alapot adott a kritikára, a bv. bíró túlzottan széles mérlegelési jogköre azonban elvileg magában rejtje a jogbiztonság sérelmének veszélyét. A gyakorlati tapasztalatok alapján a jogalkalmazó ilyen esetben inkább

hajlamos lehet a kizárólag a törvényben meghatározott tényezők számbavételére, ez a szemlélet azonban szintén problematikus, mert esetleg releváns körülmények negligálásához vezethet.

Erre figyelemmel kívánatosnak tartanám a feltételes szabadságra bocsátás feltételeinek pontosabb törvényi rögzítését. Így pl. a bv. bírónak kötelezően mérlegelendő körülmények között célszerűnek tűnik megjeleníteni az elítélt előéletét, a társadalomba való beilleszkedés érdekében tett lépéseit stb. Úgy gondolom, ezzel a bírói mérlegelési jogkör megfelelő keretek között maradna, hiszen a bírót indokolási kötelezettség terhelné azon körülmények tekintetében, amelyeket a jogalkotó a mérlegelés alapjául jogszabályban előír. A bv. bíró a felsorolt tényezőket szabadon mérlegelhetné, figyelmen kívül azonban nem hagyhatná őket, s ez lehetővé tenné egy egységesebb joggyakorlat kialakítását.

Álláspontom szerint ugyancsak nagy előrelépést jelentene a feltételes szabadság vonatkozásában is az elítéltek érdekeltté tétele a kifogástalan magatartást (tehát a passzív szabálykövetést) meghaladó pozitív viselkedés tanúsításában. Valószínűleg ellehetetlenítené a bv. szervezet működését egy olyan szabályozás, amely az elítéltek feltételes szabadságra bocsátását kiemelkedően jó magatartásuk esetén, kivételesen engedélyezné. Megfontolandónak érzem ugyanakkor az elítéltek ösztönzése érdekében német mintára egy olyan megoldás¹⁶ bevezetését, amely kivételesen megengedné, hogy az arra érdemes elítéltek már büntetésük felének kitöltése után szabadulhassanak, függetlenül attól, hogy ezt az ítéző bíróság jogerős határozatában előzetesen lehetővé tette-e vagy sem. Ezzel a rendelkezéssel az elítéltek ösztönözve lennének a passzív szabálykövetés meghaladására, ugyanakkor a végrehajtás is olcsóbbá válna, mert annak kisebb része történe bv. intézetben.

Az életfogytig tartó szabadságvesztésből történő feltételes szabadságra bocsátásra vonatkozó szabályozásból célszerűtlennek tűnik a Bv. tvr. 8. § (5) bekezdésében foglalt azon előírás, amely szerint: „Ha a büntetés-végrehajtási bíró az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéltet nem bocsátotta feltételes szabadságra, a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét legkésőbb két év múlva, azt követően évente megvizsgálja.” A felülvizsgálatra előírt határidőket indokolatlanul rövidnek tartom. Álláspontom szerint ugyanis, ha a büntetés a célját húsz év¹⁷ alatt nem érte el, nem feltételezhető alappal, hogy azt legkésőbb két év múlva¹⁸ eléri. Még inkább valószínűtlennek gondolom, hogy a feltételes szabadságra bocsátás mellőzése esetén az újabb felülvizsgálatra előírt egy év elegendő lehet arra, hogy ezalatt az idő alatt az elítélt személyiségében olyan változások következzenek be, amelyekkel biztosítható, hogy ne kövessen el újabb bűncselekményt. Ez ugyanakkor azt is jelenti, hogy ha az első alkalommal feltételes szabadságra nem bocsátott, életfogytig tartó szabadságvesztéssel sújtott elítéltet egy év letelte után a bv. bíró feltételes sza-

¹⁶ Lásd Nagy Ferenc: A feltételes szabadságról. *Belügyi Szemle*, 1995. évi 1. szám, 22.

¹⁷ A jelenleg hatályos szabályozás alapján ez a legrövidebb időtartam, amelyet az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéltnek bv. intézetben kell töltenie.

¹⁸ Elméletileg nem kizárt, hogy a felülvizsgálatra akár már fél év elteltével sor kerüljön.

badságra bocsátja, joggal hihetjük, hogy ezt akár egy évvel azelőtt is alappal megtehetette volna.¹⁹

Mindezekre tekintettel megfontolandónak tartom egy olyan jogi szabályozás kialakítását, amely életfogytig tartó szabadságvesztés esetében nemleges döntés esetén a jelenleginél hosszabb időtartamok (pl. három, illetőleg öt év) elteltével tenné kötelezővé a feltételes szabadságra való érdemesség ismételt megvizsgálását.

Régóta vitatott kérdés, hogy abban az esetben, ha az elítélt a feltételes szabadságra bocsátás esedékességekor előzetes letartóztatásban van, milyen döntést kell hoznia a bv. bírónak.²⁰ A vonatkozó hatályos szabályozás szerint az elítélt nem bocsátható szabadon, ha a feltételes szabadságra bocsátást engedélyező bírósági határozat kelte és a szabadon bocsátás esedékessége közötti időben előzetes letartóztatásba helyezik, vagy szabadságvesztés végrehajtását rendelik el.²¹ Egyes bv. bírák ezt úgy értelmezik, hogy az előzetes letartóztatás fennállására tekintettel a feltételes szabadságra bocsátást mellőzni kell. Az említett rendelkezés azonban valójában nem mond többet, minthogy a feltételes szabadságra bocsátás addig nem hajtható végre (az elítélt nem bocsátható szabadon, vagyis nem engedhető ki a bv. intézetből), amíg a terhelt előzetes letartóztatásban van. Ennek az interpretációnak a helyességét látszik alátámasztani az is, hogy a szabadságvesztés végrehajtásának az elrendelése is csupán az elítélt szabadon bocsátásának képezi akadályát, de feltételes szabadságának engedélyezését nem zárja ki.

A hatályos szabályozás ezen olvasatával kapcsolatban csupán egyetlen, bár annál komolyabb aggály fogalmazható meg, még hozzá elméleti aspektusból. A feltételes szabadságra bocsátás alapvető funkciója kérdőjeleződik meg azáltal, ha annak tartama alatt az elítélt fogva van tartva. A „fogvatartásban töltött szabadság” nemcsak egy ellentmondásos jelenség, de a fokozatosság elve gyakorlati megvalósításának megghiúsítása, a jogintézmény tartalmi kiüresítése is.²²

¹⁹ Az persze egy másik – jogalkotói kompetenciába tartozó – átgondolásra érdemes kérdés, hogy a bv. bírói felülvizsgálatra továbbra is legkorábban húsz év után kerülhessen-e sor, vagy az ennél rövidebb időtartam elteltével is megtörténhessen.

²⁰ A korábbi szabályozás szerint, ha a bv. bíró az elítéltet feltételes szabadságra bocsátotta, de a feltételes szabadságra bocsátás esedékességének napjáig a bv. intézet arról értesítette őt, hogy az elítélt előzetes letartóztatását rendelték el, a feltételes szabadságra bocsátást kimondó határozatot nem lehetett végrehajtani [108/1979. (IK. 8.) IM utasítás 37. §-a (1) bekezdésének a) pontja]. Ilyenkor az intézet parancsnokának a feltételes szabadságra bocsátás felülvizsgálatát kellett kérni, a bv. bíró pedig korábbi határozatát – az elítélt meghallgatása után, vagy anélkül – hatályon kívül helyezte [8/1979. (VI. 30.) IM rendelet 120. §-ának (3) bekezdése – BH1994. 464., BH1996. 509.]. A vonatkozó jogi szabályozás arról nem szólt, mi a teendő, ha az elítélt már a feltételes szabadságra bocsátás tárgyában meghozandó döntés megszületésekor előzetes letartóztatásban van, de a bv. bírák értelemszerűen elutasító végzést hoztak. A jelzett IM rendelet, illetőleg IM utasítás azonban ma már nincs hatályban, a jelenlegi szabályozás pedig a korábbi eljárási rendet nem tartalmazza.

²¹ 6/1996. (VII.12.) IM rendelet 198. §-ának (2) bekezdése

²² Egy határozatának indokolásában – amelyben a feltételes szabadság és a szabadságvesztésre átváltoztatott pénzbüntetés párhuzamos töltésének kizártságát állapította meg – a Legfelsőbb Bíróság is azt az álláspontot fejtette ki, hogy amíg a terhelt szabadságelvonása tart, a feltételes szabadság nem kezdhető meg (BH2009. 70.).

E probléma megoldása olyan egyértelmű szabályozást igényel, amelynek következtében a feltételes kedvezmény ebben az esetben is betölthetné eredeti rendeltetését. Elképzelhetőnek tartok egy olyan konstrukciót, amelyben az elítélt az előzetes letartóztatás tartama alatt is feltételes szabadságra bocsátható lenne, a feltételes szabadság azonban ténylegesen csak az előzetes letartóztatás megszűntetése vagy megszűnése után venné kezdetét.²³

A feltételes szabadság kizártságának megállapítása

A bv. bíró hatáskörébe mindössze két éve tartozik a feltételes szabadság kizártságának a megállapítása, de a bevezetéséből adódó jogalkalmazási problémák már két jogegységi határozat meghozatalát indukálták.²⁴ A feltételes szabadságra bocsátást kizáró okok között tulajdonképpen „kakukktójásként” szerepel azon elítéltek feltételes szabadságra bocsátásának a kizárása, akik a szabadságvesztés letöltését önhibájukból nem kezdték meg.²⁵ E tényből ab ovo arra következtetni, hogy a büntetés célja később feltételes szabadságra bocsátással nem érhető el, nem lehet. A kedvezményből való kizárás oka nem is ez, hanem az elítéltek abban való érdekeltségét, hogy ne vonják ki magukat a büntetés végrehajtása alól. A jogintézményre vonatkozó szabályozást hatályba léptető 2009. évi LXXX. törvény vonatkozó indokolása szerint ez a kizáró rendelkezés azt is kifejezésre juttatja, hogy a büntetés végrehajtása során tanúsított kifogástalan magatartás magában foglalja a szabadságvesztés önkéntes megkezdését is. Ezzel az állítással – amely ellentétben áll a kialakult bírói gyakorlattal – nem tudok egyet érteni. Tény ugyan, hogy a büntetés letöltésére szóló felhívással az elítéltnak kötelezettsége keletkezik a büntetés-végrehajtási intézetben történő megjelenésre, a végrehajtás azonban ettől még az elítélten „fizikai valóságában” nem hatályosul, tehát ténylegesen nem kezdődik meg.

A büntetés felhívásra történő megkezdésének jogi eszközökkel való ösztönzését üdvösnek tartom. Úgy vélem azonban, hogy a feltételes szabadságra bocsátás kizárása azon elítéltek vonatkozásában, akik a büntetés letöltését önhibájukból nem kezdték meg, a jogintézmény természetével gyökeresen ellentétben álló, elhibázott jogalkotói lépés, ezért ezt a kizáró okok sorából mellőzni kellene.

Az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazása

Az enyhébb végrehajtási szabályok (a továbbiakban: EVSZ) alkalmazása a progresszív büntetés-végrehajtás gyakorlatban kipróbált, jól bevált intézménye. A vo-

²³ Igaz, ezzel szemben is lehet ellenérvet felhozni. Ennél a megoldásnál ugyanis az általánosan érvényesülő elvvel ellentétben egy másik ügyben (amelyben lehetséges, hogy a bűnösség megállapítására nem kerül sor) alkalmazott kényszerintézkedés félbeszakítaná a szabadságvesztés végrehajtását (hiszen a feltételes szabadság is a szabadságvesztés része), és bizonytalan helyzetet teremtve annak befejezését határozatlan ideig elodázná, ezzel pedig az elítélt hátrányosabb helyzetbe kerülne annál, mint amikor a feltételes szabadság és az előzetes letartóztatás párhuzamosan telik. Ha viszont az előzetes letartóztatás miatt a bv. bíró mellőzi a feltételes szabadságra bocsátást, az elítélt ideiglenesen vagy véglegesen elesik a feltételes szabadság kedvezményétől, és utóbb az előzetes letartóztatás időtartamának egésze vagy meghatározott része (amely alatt a terhelt szabadságvesztés végrehajtásának jogcímén bv. intézetben tartózkodik) sem számítható be a másik ügyben vele szemben esetlegesen kiszabott büntetésbe.

²⁴ Lásd a 2/2010. és a 2/2011. BJE. számú határozatokat.

²⁵ Btk. 47. §-a (4) bekezdésének e) pontja

natkozó jogi szabályozás – amely a pozitív és negatív gyakorlati tapasztalatok figyelembe vételével nyerte el jelenlegi formáját – alapvetően megfelel a vele szemben támasztható jogállami és jogalkalmazási követelményeknek. A vele kapcsolatos elvi, illetőleg a gyakorlatban jelentkező problémák kisebb jogalkotói korrekciókkal megoldhatók lennének.

Némileg zavaróan hat, hogy a Bv. tvr. a szabadságvesztés és nem a szabadságvesztés végrehajtásának célját említi, mint amelynek elérését az EVSZ alkalmazásának elrendelésekor mindenképpen szem előtt kell tartani. Ez azért különösen érdekes, mert a honi tételes jog *a szabadságvesztés végrehajtásának céljával* ellentétben *a szabadságvesztés célját*²⁶ külön nem definiálja, csupán a büntetés célját²⁷ határozza meg.

A Btk. a társadalomra fokozott veszélyt jelentő bűncselekményeket, illetőleg elkövetőket fenyegeti fegyházbüntetéssel, ezért ezeknél a jogalkotó eleve kizárta az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásának lehetőségét, mert nem tartotta elképzelhetőnek, hogy esetükben a szabadságvesztés célját az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásával el lehet érni. Azoknak az ítélteknek a javára, akiknek büntetését az ítélező bíróság a legszigorúbb végrehajtási fokozatban rendelte végrehajtani, – a törvényhozó kifejezett rendelkezése alapján – akkor sem rendelhető el az EVSZ, ha az általuk letöltendő szabadságvesztés végrehajtási fokozatát a bv. bíró börtönre enyhítette. A jogalkotó döntése az előbbieken kifejtettekre tekintettel indokolható, mindazonáltal el kell ismerni, hogy ez a rendelkezés a végrehajtás alatt tanúsított magatartása alapján eggyel enyhébb végrehajtási fokozatba kerülő elítéltet elzárja egy olyan ösztönző mechanizmus lehetőségétől, amely a társadalomba való beilleszkedését nagymértékben elősegítené, és ami egyben a szabadságvesztés végrehajtásának céljaival is összhangban lenne.²⁸ Ezzel kapcsolatban nem hagyható említés nélkül, hogy a már enyhébb végrehajtási szabályok nyújtotta kedvezményekben részesülő börtön fokozatú elítélt enyhébb fokozatba helyezése nem kizárt, és ez elő is fordul a gyakorlatban.²⁹

A folyamatban lévő újabb büntetőeljárásnak az EVSZ alkalmazását kizáró okok között történő elhelyezését aggályosnak tartom, mert az újabb ügyben ártatlannak vélelmezett személy esetében „quasi szankcióként” megghiúsítja az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazását. A büntetőeljárás alatt álló személy érdemtelenységéről nem beszélhetünk, hiszen bűnösségét jogerős ítélet még nem állapította meg. Az EVSZ kizárásának indoka itt nem lehet más, mint annak megakadályozása, hogy a bv. intézetet elhagyó elítélt a folyamatban lévő büntetőeljárás sikerét megghiúsítsa, illetőleg, hogy újabb bűncselekményt kövessen el. E cél elérése érdekében azonban – álláspontom szerint – elegendő

²⁶ A Bv. tvr. 19. §-a a szabadságvesztés végrehajtásának a célját határozza meg.

²⁷ Btk. 37. §-a

²⁸ Lásd Végh Marianna: A büntetés-végrehajtási bíró hatáskörének változásáról és eljárásának ellentmondásairól. *Börtönügyi Szemle*, 2002. évi 1. szám, 50.

²⁹ Ugyanígy nem tilos a börtön fokozatból fegyház fokozatba helyezett elítélt esetében az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazása.

lenne annak előírása, hogy az EVSZ kedvezményében részesülő elítélt azalatt az időszak alatt, amíg büntetőeljárás van ellene folyamatban, nem hagyhatja el a büntetés-végrehajtási intézetet.³⁰

Az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazása kapcsán közzétett egyik eseti döntés mutatott rá arra a hiányosságra, hogy amikor a bv. bírói eljárás az elítélt vagy védője kérelmére indul, és e kezdeményezők a kérelmüket visszavonják, a jogi szabályozás nem ad iránymutatást a bíró számára a követendő eljárást illetően. Bár a bv. bírák az eljárást ilyenkor – az eseti döntésben közölteknek megfelelően – konkrét jogszabályi rendelkezés hiányában is megszüntetik, megítélésem szerint a minden szempontból megnyugtató megoldást az jelentené, ha a bv. bírói eljárás általános szabályai között erre az esetre is találnánk egyértelmű „útmutatást”.

Az EVSZ-nek a szabadságvesztésre átváltoztatott pénzbüntetés, illetőleg közérdekű munka esetében való alkalmazhatósága vonatkozásában időről időre felbukkanó polémia végére végleg pontot tehetne a jogalkotó, ha a bv. kódexben egy olyan rendelkezést helyezne el, amely ilyenkor *expressis verbis* kizárná az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazását.

A bv. bíró hatáskörének bővítése

Végezetül néhány olyan – véleményem szerint megfontolásra érdemes – javaslatot szeretnék felvázolni, amelyek a bv. bíró hatáskörének bővítésére vonatkoznak.

A hatályos magyar jogi szabályozás egyes büntetés-végrehajtáshoz kötődő bírói feladatokat úgy telepít az ítélő bírósághoz, hogy annak nemcsak elméleti alapja hiányzik, de gyakorlati haszna sincsen. Ilyennek tartom egyértelműen a büntetés végrehajthatóságát kizáró okok megállapítását és a kényszergyógykezelés felülvizsgálatát. Ezeket az eljárásokat minden bizonnyal gyorsítaná, ha azokból az ítéletet hozó bíróság kimaradna. Személyes tapasztalataim szerint sok büntetőbíró idegenkedve foglal állást az említett büntetés-végrehajtási kérdésekben, ezért alappal feltehető, hogy ezektől a feladatoktól való tehermentesítésüket inkább pozitív, mint negatív változásként élnék meg.

Az emberi jogok fokozottabb védelme érdekében kívánatosnak tartanám a magyar bv. bíró kontrollfunkciójának erősítését. Érdemes lenne pl. nemcsak a magánelzárást, hanem a többi fenytési nemet kiszabó bv. intézeti határozat ellen is fellebbezési lehetőséget biztosítani a bv. bíróhoz. A bv. bíró fegyelmi eljárással kapcsolatos szerepének kiszélesítése egyéb szempontból is indokolt. A fegyelmi fenytéseknek (nemcsak a magánelzárásnak) ugyanis lényeges befolyása van több bv. bírói döntés kimenetelére. Jelenleg előfordulhat, hogy a feltételes szabadságra bocsátásnál vagy az enyhébb végrehajtási fokozat kijelölésénél azért nem beszélhetünk az elítéltnak a büntetés végrehajtása alatt tanúsított kifogástalan magatartásáról, mert egy megalapozatlan fegyelmi határozattal a büntetés-végrehajtási intézet őt feddés fenytéssel sújtotta. Ha

³⁰ Az 1999. évi CIV. törvény hatályba lépése előtt a Bv. tvr. 28/A. §-ának (3) bekezdése így is rendelkezett.

a bv. bírói eljárásban az elítélt fellebbezése folytán a megalapozatlanság kiküszöbölhető lenne, nem kerülne a bíró nehéz döntési helyzetbe a feltételes szabadság tárgyában való döntés meghozatalakor. Ennek hiányában viszont az eljáró bíró vagy megállapítja, hogy az elítélt magatartása nem kifogástalan, és ezért őt nem bocsátja feltételes szabadságra, vagy figyelmen kívül hagyja a fenytést, és ellenkező tartalmú végzést hoz.

Végül, de nem utolsó sorban kell megemlítem a bv. bírónak a jövőben hazánkban is bevezethető büntetés-végrehajtási mediációban betölthető szerepét.

Az általános európai gyakorlat szerint a mediáció a börtönökön kívül zajlik, néhány nyugat-európai országban (Németország, Nagy-Britannia, Belgium) – főként a súlyos bűncselekményeket elkövetőkre koncentrálnak – már értek el biztató eredményeket a büntetés-végrehajtási mediáció terén. Németországban a tettes-áldozat egyezséget kísérleti formában több büntetés-végrehajtási intézetben alkalmazták a bűncselekmények okozta következmények feldolgozásának elősegítésére. Nagy-Britanniában igen elterjedt a büntetés-végrehajtási intézetekben a mediáció alkalmazása, lehetőség nyílik rá a sértett és az elkövető között, de a bv. intézeteken belüli konfliktusok esetében is, így elítéltek között, illetőleg az elítéltek és a börtönszemélyzet viszonylatában is.³¹ A büntetés-végrehajtási mediáció alkalmazását illetően Belgium jár az élen: itt törvényi felhatalmazás alapján a büntetés-végrehajtás egész területén működik ez a jogintézmény.³²

Magyarországon – az Európában általában tapasztalható helyzethez hasonlóan – nincsenek megteremtve a büntetés-végrehajtásban folytatott mediáció feltételei. Amíg azonban az írott jog léte az Egyesült Királyságban nem szükséges feltétele a jogfejlődésnek, a sztrikt legalitás talaján álló kontinentális jogok közé tartozó magyar jogban a jogi szabályozás hiánya akadályát képezi egy új jogintézmény meghonosodásának és kiteljesedésének. Erre figyelemmel nekünk – ha élni akarunk a büntetés-végrehajtási mediáció nyújtotta előnyökkel – a „belga úton” célszerű elindulnunk.

A végrehajtandó szabadságvesztéssel összefüggésben a sikeres büntetés-végrehajtási mediáció együtt járhatna pl. a feltételes szabadság esedékességének előre hozatalával vagy az enyhébb végrehajtási fokozatba helyezéssel; ezeknek a kedvezményeknek a kilátásba helyezése valószínűleg hatékonyan ösztönözné az elítélteket a mediációban való aktív részvételre.

A bv. bíró szerepe a büntetés-végrehajtási mediációval összefüggésben azért vethető fel, mert ha az elítélt által a sértettnek nyújtott kárjövátétel „ellentételezéseként” a jogerős ítélet tartalmának módosítása válik indokolttá, a végrehajtás menetében erre csak a bíróság, illetőleg azon belül is a bv. bíró rendelkezik megfelelő alkotmányos legitimitációval.

³¹ Lásd Barabás A. Tünde: A mediáció lehetőségei a büntetés-végrehajtásban. In: *Kriminológiai tanulmányok* 48., (Szerk. Virág György.) Budapest, Országos Kriminológiai Intézet, 2011. 104.

³² Lásd erről bővebben Pajor András – Vókó György: A resztoratív igazságszolgáltatás módszerei a börtönfalakon belül. *Börtönügyi Szemle*, 2009. évi 3. szám, 57-59.

Záró gondolatok

A bv. bíró a büntetés-végrehajtást övező jogállami garancia rendszer fontos eleme, amelynek léte az emberi jogok védelme és a büntetés-végrehajtás törvényességének biztosítása terén elért eredmények megtartása érdekében feltétlenül szükséges.

A bv. bírói tevékenység fejlesztésének leghatékonyabb eszköze a jogalkotás, amely irányulhat a már meglévő eljárások szabályainak indokolt korrekciójára, illetőleg a bv. bíró hatáskörének bővítésére. A tanulmányban szereplő javaslatok felvetése azon az optimista feltevésen alapul, hogy a jogalkotó fogékony a büntetés-végrehajtási jogot művelő szakemberek kezdeményezéseire. Úgy gondolom, már annak is örülni kell, ha a javasolt változtatások töredéke megvalósul. Az apró sikerekből is erőt kell meríteni, s a jobbító célzatú próbálkozásokkal az esetleges kudarcok ellenére sem szabad felhagyni, mert sajnos nagyon sok még a teendőnk a magyar büntetés-végrehajtási jog (és azon belül a bv. bírói eljárásra vonatkozó joganyag) javítása, korszerűsítése terén.

Papp Gábor

Az elítéltek külső kapcsolatai, a szabadulás utáni várakozások és a prizonizáció összefüggései – Egy előadás utóélete

*„Változó arcok, változatlan szerepek
S az illúziókból született remények
Játszanak velünk minden éjszakán...”*

(Land of Charon, 1996)

A Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából, tavaly november végén egy előadásra kaptam felkérést, melynek örömmel eleget téve a doktori disszertációmhoz készített kutatás legfontosabb eredményeit tárhattam a közönség elé.¹ Aki már szerepelt valamilyen tudományos fórumon, minden bizonnyal ismeri azt az érzést, amit a közönség soraiból a remélt elismerés kifejezése és bizonyos kritikai észrevételek sajátos elegye idéz elő, és amelyet még „súlyosbít” az is, hogy „ott és akkor” nem, vagy nem megfelelő „mélységben”, részletezettséggel lehet reflektálni a legtöbbször (ritkábban kevésbé) jogos felvetésekre. Ezt az írást tulajdonképpen néhány ilyen – kimutatott tudományos eredményt illető – „bennmaradt” felvetés ihlette.

Jelen tanulmányomban két témakört járok alaposabban körül: a büntetés-végrehajtási intézetben lévő személyek külső kapcsolatait, valamint a szabadulásukat követő időszakra vonatkozó várakozásait, amelyek a börtönbeli értékrendszer elfogadásában/elutasításában szerepet játszhatnak.

Kapcsolattartás a bebörtönzés ideje alatt

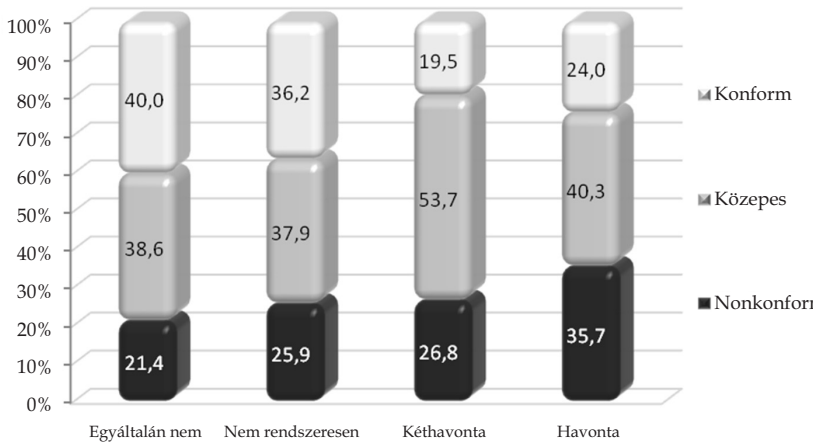
Az említett előadás, illetve az ennek alapjául szolgáló, 2010 tavaszán a Váci Fegyház és Börtönben készült kérdőíves kutatás egyik fontos megállapítása az volt, hogy az elítéltek minél gyakrabban tartják a kapcsolatot levelezés, látogatások és csomagküldés útján a szabad világgal, annál inkább pártolják a személyzet elvárásaival szembehelyezkedő nézeteket. Ennek pendantjaként a külső kötelékeket kevésbé ápolók körében a konform vélemények az elterjedtebbek. (lásd 1-3. ábra).²

¹ A kutatás eredményeiről lásd Papp 2011a, 2011b, 2012.

² Az ábrák a személyzet elvárásaihoz való konformitás százalékban kifejezett arányát mutatják a vizsgált tényezők kategóriáiban. A diagramok alatt minden esetben a khi-négyzet próba (χ^2) és a gamma együttható (γ) szerepel – (kiegészítve a szignifikancia szinttel (p)), melyek az összefüggések szorosságát, illetve irányát mutatják meg. Az összefüggések irányának értelmezéséhez fontos tudni, hogy a személyzet elvárásaihoz való viszony az elutasításának irányába kódolt, azaz a magasabb érték jelzi a nonkonform, az alacsonyabb pedig a konform választípust. A vizsgált tényezők kategóriáit pedig az X tengelyen balról jobbra kell olvasni. Fontos továbbá, hogy nem ok-okozati, hanem egymás mellé rendelt viszonyt feltételeztem az egyes tényezők között.

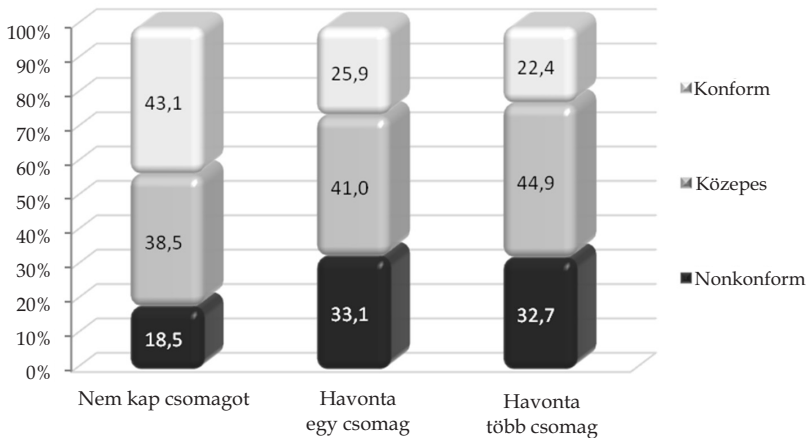
Áttekintve a korábbi (szinte kivétel nélkül amerikai) kutatások eredményeit, megállapítható, hogy azok e tekintetben, ha nem is ellentmondásosak, de vagy az előzőhöz képest fordított irányú (jellemzően gyenge-közepes erősségű) összefüggésre utaltak a kapcsolattartás és a fogvatartotti nézetrendszer elfogadása között (Tittle-Tittle 1964, Thomas 1971, Slosar 1978, Grapendaal 1990), vagy pedig nem igazolták vissza annak meglétét (Schwartz 1971, Jensen-Jones 1976, Rhodes 1979, Zingraff 1980, Gillespie 2003). Olyan kutatási beszámoló azonban – tudomásom szerint legalábbis – egy sem akadt az elmúlt évtizedekben, amely a magyar vizsgálatához hasonló eredményt tett volna közzé.

1. ábra A válaszadók megoszlása a személyzet elvárásainak való megfelelés és a látogatások gyakorisága szerint*

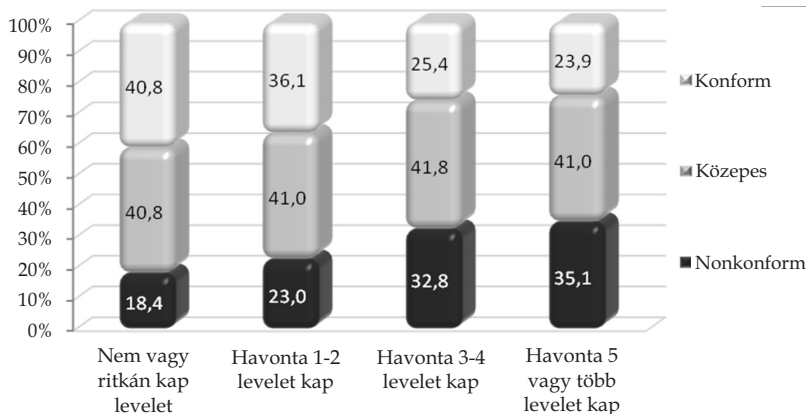
* χ^2 (6df) = 13,118 $p < .05$; $\gamma = 0,216$ $p < .01$

2. ábra A válaszadók megoszlása a személyzet elvárásainak való megfelelés és a kapott csomagok száma szerint*

* χ^2 (4df) = 10,072 $p < .05$; $\gamma = 0,222$ $p < .01$

3. ábra A válaszadók megoszlása a személyzet elvárásainak való megfelelés és a kapott levelek száma szerint*

* χ^2 (6df) = 10,430 p<.10; γ = 0,207 p<.01

Nem titkolom, előzetesen magam is azt vártam, hogy a gyakoribb kapcsolattartás az elítélti értékrendszer elfogadása ellenében „hat” majd. Ezen hipotézisemet a fentebb említett prizonizációs kutatók munkáiból merítettem, akik abból indultak ki, hogy az egyének életében emberi kapcsolataikat illetően létezik egyfajta „egyensúlyi állapot”.³ Ezen elgondolás szerint a fogvatartottaknak intézetben kívüli és azon belüli társas támogatásra egyaránt szükségük van, ám ezeket a bezártságból adódóan bizonyos kiegyenlítődesi mechanizmusok formálják. Konkrétan, ha valamelyik kapcsolati forma túlsúlyba kerül, akkor az a másik meggyengüléséhez vezethet: amennyiben valakinek megritkúlnak, esetleg elmaradnak a külső kapcsolatai a rokonaival, barátaival, akkor azokat a bent szerzett ismeretségei révén kompenzálhatja vagy helyettesítheti. E megközelítés ennek fordítottját is valószínűsíti, vagyis a fogvatartotti kapcsolatokat bizonyos értelemben „kiolthatják” a külső megfelelőik. Úgy vélték, hogy lélektani okok állnak ennek háttérben, vagyis a külső kapcsolatok megszakadása egy olyan súlyos feszültséget jelent az egyén számára, mely hozzáadódva a bebörtönzés egyéb „kínjaihoz” a fogvatartotti társadalom irányába tolja el az egyén viszonyítási pontjait.⁴ A kapcsolati aspektus különös jelentőségét jól mutatja egy korábbi hazai kutatási eredmény, mely szerint a családtól való megfosztottságot éli meg legnehezebben a fogvatartottak többsége, olyan „egyéb kínokat”

³ Ezt talán a legeggyértelműbben Slosar fogalmazta meg: „Amilyen mértékben az elítélte képes megtartani vagy még inkább kialakítani intézetben kívüli kapcsolatokat a bebörtönzés periódusában, annál kevésbé igényli az intézetben belüli barátságokat, melyek a különböző társas és pszichológiai szükségleteket elégítenek ki. Azon elítélte, akinek nincsenek kapcsolatai másokkal az intézetben kívül, törvényszerűen a rabtársai felé fordul.” (Slosar 1978: 13).

⁴ „Egyéb kínok” alatt itt a Sykes által leírtakat: a szabadságtól, a javaktól és szolgáltatásoktól, a heteroszexuális kapcsolatoktól, az autonómiától, valamint a személyes biztonságérzettől való megfosztottságot értem (lásd bővebben: Sykes 1958).

megelőzve, mint az anyagiak, a biztonság, a szexualitás hiánya vagy a hatalom-nélküliség érzés (Huszár 1997b).

A kiinduló feltevést azonban – bár évtizedeken keresztül senki sem cáfolta meg sem az elméletek, sem az empirikus vizsgálatok szintjén – annak leegyszerűsítő volta miatt bizonyos fenntartásokkal kell kezelnünk. Először is kérdéses, hogy valóban így működik-e, ily módon modellezhető-e az emberi gondolkodás, illetve kialakítható-e egységes, mindenkire „igaz” teória a kétféle kapcsolattípus egyensúlyát illetően.⁵ Továbbá, ha megnézzük az elgondolás magvát, akkor látható, hogy hiányzik belőle a legfontosabb logikai elem: az a magyarázó mechanizmus, amelyre építve megalapozottnak tekinthetnénk a gyakori külső és a ritka belső kapcsolat összefüggést, illetőleg ennek fordítottját.

Érdeemes feltenni a kérdést, hogy miért és milyen feltételek esetén lenne/lehetne elfogadható ez a kiindulópont? A válasznál abból indulhatunk ki, hogy a külső és a belső kapcsolatok jellege, megszemélyesítők *valamilyen szempontból különbözőek* egymástól. Mi lehet vajon ez a szempont? Ebben az esetben az értékrendszerbeli eltéréssel hozták összefüggésbe a külső-belső kapcsolatok arányeltolódását, és a rabtársadalom gondolkodását szinte kivétel nélkül társadalom- és (börtönbeli megfelelőjeként) személyzetellenes jelzőkkel illették. Ennek az ellentéte logikailag a kintiekkel ápolt kapcsolatok által megszemélyesített „külső társadalom”, amely tehát „proszociális”, ezzel együtt bűnözésellenes. Utóbbi azért különösen fontos, mert Donald Clemmer amerikai börtönszociológus (akire hivatkozva került be e téma a későbbi kutatási témák közé) éppen a „pozitív” és „szocializált” kapcsolatok fenntartását emelte ki a börtönbeli értékrendszer elfogadásának/elvetésének egyik lényegi faktoraként (Clemmer 1940). Ebben az esetben, és csupán ekkor fogadhatnánk el az elgondolás helytállóságát, csak hogy a fogvatartottakat a bekerülés előtt körülvevő „külső társadalomról” nem tudunk sokat. Az egészen biztos, hogy nem kezelhetjük őket monolit tömbként, még akkor sem, ha leszűkítjük azt a fogvatartottak családtagjaira, közeli ismerőseire, akik minden bizonnyal az elsődleges fogódzót jelenthetik (jelenthették a múltban és valószínűleg jelentik majd a jövőben is) a börtönbe került egyén számára. Ennek kapcsán figyelemreméltó eredményt hozott a már hivatkozott, másfél évtizeddel ezelőtti kutatás, mely kimutatta, hogy a fogvatartottak több mint egyharmadának családjában (értsd: szülei, testvérei, gyermekei, egyéb rokonai körében) már sor került korábban letöltendő szabadságvesztés kiszabására (Huszár 1997a).

Érdeemes megemlíteni azon elméletet, mely a börtönbeli értékrendszer vizsgálatára irányuló kutatásokban fontos szerephez jutott és importációs/behozatali

⁵ Itt nem szabad megfeledkezni a téma pszichológiai eleméről sem, hiszen személyiségfüggő, hogy ki mekkora kapcsolati hálót igényel, illetve képes fenntartani. A személyiség tehát egy olyan lényegi háttértényező ebben az esetben (is), mellyel az ilyen és ehhez hasonló elméleti modellek – sajnos eléggé el nem ítélt módon – nem számolnak. Mint ahogy azzal sem, hogy a társas kapcsolatok sem csupán a rabtársakra és a közeli hozzátartozókra, barátokra korlátozódnak, ezek alakításában ugyanis a civil szervezetek, egyházak intézeten „kívüli” és „belüli” reprezentánsai igen fontos szerepet töltenek be. Az intézeti nevelőkre is tekinthetünk úgy mint egyfajta „támogató bázisra”, ám a szervezeti és a jogi feltételrendszer eleve formalizálja, leszűkíti annak lehetőségeit.

elgondolás néven vált ismertté. Ennek lényege, hogy a korábbi tapasztalatok, a kibocsátó társadalmi közeg, a szűkebb környezet, a család, a baráti kör hatására kialakul egy alapjaiban társadalomellenes, kriminalitást támogató világnézet, amelyet a fogvatartottak magukkal hoznak az intézetbe. E megközelítés abból a felismerésből táplálkozik, hogy a börtönben lévők – bár sok tekintetben különbözhetnek egymástól – két dologban legalábbis hasonlítanak egymásra: valamennyien bűncselekményt követtek el (amelyért végül büntetés-végrehajtási intézetbe kerültek), továbbá társadalmi háttérük relatíve homogén. Utóbbit alátámasztandó, a rendelkezésre álló statisztikák alapján valóban kimutatható, hogy a büntető igazságszolgáltatás folyamatában előrehaladva (a nyomozási szakasztól kezdve, a bírósági tárgyaláson át, egészen a letöltendő szabadságvesztés-büntetés kiszabásáig) egyre kedvezőtlenebb társadalmi háttérmutatókkal rendelkező személyek tömörülnek. Vagy másképpen fogalmazva: az alacsonyan iskolázottak, hátrányos helyzetűek egyre nagyobb arányt képviselnek a folyamat egymásra épülő pontjain, amely a büntetés-végrehajtási intézetek lakóinak csaknem egységes társadalmi háttérében „csúcsosodik” ki.⁶

Ennek magyarázatára több elgondolás is létezik. Az egyik nyilvánvaló és sokat hangoztatott nézet szerint az a valószínű, hogy a társadalom alsó nagycsoportjából származók követnek el bűncselekményeket, méghozzá olyanokat, amelyekért letöltendő szabadságvesztés kiszabását valószínűsíti a büntetőkódex. Ezen magyarázat egyik továbbgondolása az, hogy a jog olyan tevékenységeket szankcionál, amelyek a társadalom alsó rétegeinek, osztályainak tagjai körében valószínűbbek. Egy másik forrása lehet a társadalom alsóbb szegmenseibe tartozók fogvatartotti állományon belüli túlsúlyának az, hogy az igazságszolgáltatás működésében bizonyos szelekciós folyamatok érvényesülnek, melyek mintegy „beterelve” őket a börtönökbe, torzíthatják a társadalmi struktúrabeli arányokat. Bárhogy is legyen, azt tényként kell elfogadnunk, hogy ez a társadalmi aránytalanság létezik és létezett, amióta csak a börtön intézményét feltalálták.

Az előzőhöz szorosan köthető logikai elem, amellyel talán közelebb kerülhetünk a külső kapcsolatok–antiszociális értékrendszer összefüggés megértéséhez, a társadalom alsó nagycsoportjának értékrendszerével függ össze. Ennek kapcsán gyakran hivatkoznak Miller alsóosztálybeli értékvilágot bemutató tanulmányára, amelyben azt hasonló elemekkel (valójában bizonyos ellentétpárokkal) írta le, mint amelyek a rabtársalomra is jellemzőek. A felsorolás szintjén ezek a következők: a jogsértő–jogkövető viselkedés dilemmája; a férfiasság, keménység hangsúlyozása szemben a nőiességgel, gyengeséggel; a becsületes boldogulás ellenében megfogalmazott ravaszság, ügyesség; az izgalom és kockázat versus unalom, biztonság; az autonómia és alárendeltség kettősége (Miller 1958). Sajnos hazai kutatások híján nem tehetünk mást, minthogy elfogadjuk ezt az eredményt, hiszen nincs okunk azt gondolni, hogy Miller megállapításai ne lennének érvényesek, átültethetők korunk magyar valóságára is.

⁶ Ezekről lásd bővebben Papp (2011b: 89).

A fentiekből levezethető tehát, hogy a fogvatartottak és a téma szempontjából releváns külső (valójában alsó szegmensében elhelyezkedő) társadalmi közeg értékrendszere nemhogy különbözhetne egymástól, hanem inkább sok szempontból hasonlíthatnak egymásra. Kevésbé valószínű, hogy a börtönbe kerülők alapjaiban megváltoztatnák korábban már kialakult értékrendszerüket, vagy a kint maradt kapcsolati hálójukat, az viszont annál inkább, hogy ezekre építhetnek a szabadságvesztés-büntetés letöltése alatt.⁷ Megismételve: ha összefüggést keresünk elméleti szinten a külső kapcsolatok értékvilágának alapvető jellemzői és a fogvatartottak gondolkodása között, akkor talán nem tévedünk nagyot azzal a feltevéssel, hogy azokban több a közös, mintsem az eltérő elem. Másképpen fogalmazva: a fogvatartottak és a kibocsátó társadalmi közegük értékrendszere egymáshoz hasonló lehet.

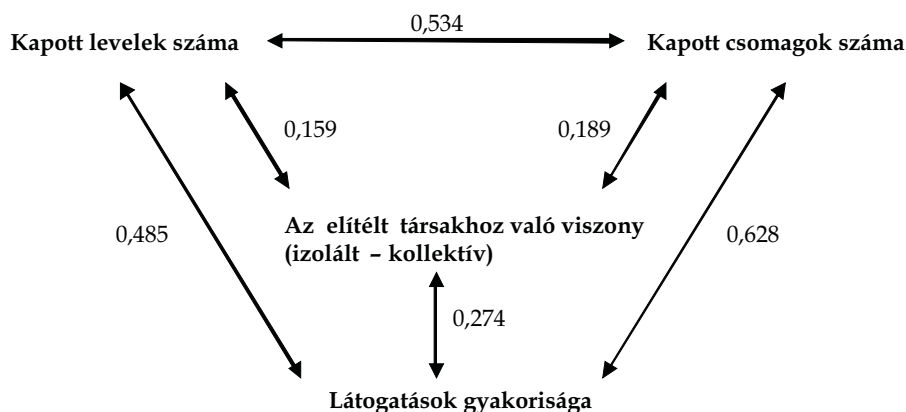
Az eddigiek alapján a kimutatott összefüggés logikailag igazolható, magyarázható. A külső kapcsolatok nagyobb intenzitású ápolása, illetőleg a fenntartásukat célzó törekvés a fogvatartott részéről éppen olyan személyekre irányul, akik maguk is hasonló – ha nem is minden elemében ugyanolyan – értékeket támogatnak. Ennek tükrében a gyakoribb kapcsolattartás és a személyzet elvárásaival való szembehelyezkedés elfogadása közötti összefüggés iránya talán már nem is olyan meglepő, mint amilyennek elsőre látszik. Mindezek alapján az ilyen jellegű kapcsolatok fenntartása valószínű, hogy inkább hozzájárul a börtöntársadalomban elterjedt nézetek elfogadásához, semmint annak elutasításához.

Az adatokra visszatérve, érdekes azon eredmény is, amely a fentebb említett „egyensúlyi” elgondolás cáfolatát adja. A kutatásban különböző attitűdállítások segítségével olyan mutatót is képeztem, melynek alapján az egyes válaszadók a rabtársadalombeli izoláltság–kollektivitás tengely mentén elhelyezhetők.⁸ Az izoláltság ebben az esetben azt jelenti, hogy az elítélt igyekszik elzárkózni társaitól, a kollektivitás pedig – előbbi ellenpárjaként – azt, hogy a velük való közeli ismeret-ségek, barátságok ápolását részesíti előnyben. Megnézve a 4. ábrát, az adatokból az látszik, hogy a benti és a kinti kapcsolatok távolról sem oltják ki egymást, ehelyett inkább összefüggnek egymással, méghozzá – a várttal szemben nem negatív, hanem – pozitív irányban. Akik tehát bent is társaikkal keresik a kapcsolatot, azok jellemzően ugyanígy viszonyulnak a külvilági kötelékeikhez is. Velük ellentétben, akik az elzárkózó stratégiát választják (vagy erre kényszerülnek), azok többségükben nem számíthatnak a külvilág támogatására sem. A kapott együtthatók előjele legalábbis erre enged következtetni, ha nem is olyan magasak annak értékei. Az ábrából ezen kívül az is látszik, hogy az egyes kapcsolattípusok „együtt mozognak”, azaz a gyakoribb levelezés, látogatás és a kívülről érkezett csomagok magasabb számával párosul, és ennek fordítottjaként az egyik elmaradását/megritkulását jellemzően követi a többi is, ami végül teljes izolációhoz vezethet.

⁷ Nem kizárható, hogy a kapcsolati háló bizonyos személyek tekintetében módosulhat, annak esélye viszont, hogy az új kapcsolatok alapvető jellegüket illetően gyökeresen különbözzenek a korábbiaktól, igen csekély.

⁸ A mutató kialakításánál használt állítások: „Úgy tűnik, hogy nem tudok kijönni az elítéltek többségével.”, „Jó, ha az ember itt magába zárkózik, amennyire csak tud.”, „Az elítélttársak többsége nem túl barátságos velem.”, „Nem igazán érzek senkit közel magamhoz az itteni elítéltek közül.”.

4. ábra A külső kapcsolattartás és a közvetlen környezettel kapcsolatos várakozások összefüggése (gamma együtthatók)⁹

E téma kapcsán végezetül néhány módszertani problémáról is érdemes szót ejteni. Amikor egy összefüggést értelmezni kell, akkor elsőként fel kell tennünk azt a kérdést, hogy mit, mivel, milyen eszközökkel kívánunk a kutatás során mérni, vagy ha más végezte a vizsgálatot, akkor milyen (a mérésben magában rejlő) tényezők idézhettek elő a várt vagy nem várt eredményt. Saját kutatásomban a fentebb már említett három eszközzel: a havonta átlagosan kapott levelek számával, a látogatások gyakoriságával, valamint a kapott csomagok számával mértem a külső kapcsolattartás intenzitását. Érdeemes először azt megnézni, hogy vajon az adott jelenség (külső kapcsolattartás) minden elemét sikerült-e lefednie ezzel a méréssel. Talán már e sorok olvasói is kitalálták, hogy a telefon mint eszköz kimaradt a felsorolásból.¹⁰ További kérdés, hogy ha a telefonon történő kapcsolattartást akartuk volna mérni, akkor melyik típusúra gondolhattunk volna. A fogvatartottaknak ugyanis bizonyos (szervezeti és anyagi) korlátok között lehetőségük van engedélyezett telefonálásra az intézet által biztosított vonalas készüléken. Emellett nagyon valószínű, hogy a becsempészett mobiltelefonokon keresztül is tarthatják egyesek a kapcsolatot a külvilággal. A telefonos kapcsol-

⁹ Az összefüggésekhez kapcsolódó statisztikai mutatók: 1) *elítéltársakhoz való viszony-látogatások gyakorisága*: χ^2 (6df) = 18,660 $p < .005$; γ együtthatóhoz kapcsolódó szignifikancia szint: $p < .001$; 2) *elítéltársakhoz való viszony-kapott levelek száma*: χ^2 (6df) = 7,274 $p < .3$; γ együtthatóhoz kapcsolódó szignifikancia szint: $p < .005$; 3) *elítéltársakhoz való viszony-kapott csomagok száma*: χ^2 (4df) = 15,317 $p < .005$; γ együtthatóhoz kapcsolódó szignifikancia szint: $p < .05$; 4) *kapott levelek száma-látogatások gyakorisága*: χ^2 (9df) = 60,040 $p < .001$; γ együtthatóhoz kapcsolódó szignifikancia szint: $p < .001$; 5) *kapott levelek száma-kapott csomagok száma*: χ^2 (6df) = 76,980 $p < .001$; γ együtthatóhoz kapcsolódó szignifikancia szint: $p < .001$; *kapott csomagok száma-látogatások gyakorisága*: χ^2 (6df) = 88,343 $p < .001$; γ együtthatóhoz kapcsolódó szignifikancia szint: $p < .001$.

¹⁰ A hatályos magyar szabályozás ezzel együtt alapvetően négyféle lehetőséget biztosít a fogvatartottak számára a külső kapcsolattartásra. Lásd: 6/1996 (VII. 12.) IM rendelet a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól 85-92 §. Ezek mellett az 1979. évi 11. törvényerejű rendelet a büntetések és az intézkedések végrehajtásáról még két további lehetőséget említ: a kimaradást és a rövid tartamú eltávozást (41/A. §), ám mivel utóbbiak kizárólag kivételes jutalomként adhatók, így ha ezeket is magyarázó tényezőkként vizsgáltuk volna, akkor ugyanazt magyaráztuk volna ugyanazzal.

lat típus mérése valójában két okból nem került be a kutatás kérdőívébe. A hivatalos (vezeték) típus túlságosan kontrollált és időben is behatárolt lehetőséget biztosít, míg az illegális mobiltelefonok használatáról a válaszadók nem, vagy csak elvétve számoltak volna be éppen annak fegyelmi, illetve büntetőjogi következményei miatt.¹¹ Mindkét esetben tehát bizonyos értelemben „alulmértük” volna a kapcsolattartás ezen formáit. Így a hazai börtönkörülmények között releváns (és a korábbi vizsgálatokban is használt) kapcsolattartási módokra szorítkoztunk a mérés során.

Nézzük a levelezés mutatóját! Ez a kapcsolattartás egyik, ha nem a legfontosabb formája. Ebben az esetben a válaszadóknak a „*Havonta átlagosan hány darab levelet kap családtagjaitól, barátaitól?*” nyitott kérdésre kellett felelniük. A megfogalmazás kétértelműséget vagy félreérthetőséget nem hordoz magában, leszűkíti az időszakot, meghatározza azt a kört, ahonnan a kapott levelek számára vagyunk kíváncsiak. A levelezés mérése (ezáltal az eredmények értelmezése) kapcsán ennek ellenére bizonyos problémákkal számolnunk kell. Elsőként azzal a kérdéssel, hogy a levélírás valóban olyan fontos csatorna lehet-e a többségükben aluliskolázott (nem egy esetben ténylegesen vagy funkcionálisan analfabéta) fogvatartottak számára a külvilág felé? A válasz feltehetően a nem irányába mozdulna el. Ezt azért kell hangsúlyozni, mert a szövegértést és az íráskészséget illető hátrányok is visszatükröződhetnek a levelezés megritkulásában, esetlegesen teljes elmaradásában. Érdemes kiemelni ugyanakkor, hogy a levelezés iskolázottságot érintő feltételezett különbségeit nem igazolták vissza a kutatás eredményei. A másik probléma, hogy a levelezés nem ingyenes, a levél küldőjének fizetnie kell a postai szolgáltatásért, ami már egy tényleges korlátozó tényezőt jelenthet.

A válaszadó elítélteknek azt a kérdést is feltettük, hogy „*Mióta itt van bent, családtagjai és barátai milyen gyakran látogatják Önt?*”, amelyre a „*legalább havonta egyszer*”, „*kéthavonta*”, „*nem látogatnak rendszeresen*” és a „*szinte vagy egyáltalán senki nem jött még*” lehetőségek közül kellett a megfelelőt bejelölniük. A kérdés ebben az esetben is egyértelműnek tűnik, ám a válaszokat néhány tényező torzíthatja. Amellett, hogy ennél a kérdésnél is számolnunk kell azzal, hogy a szűkebb környezet anyagi lehetőségeitől (és nem utolsósorban az intézet és a lakóhely térbeli távolságától, a közlekedési infrastruktúrától, utazási nehézségektől), valamint a családtagok, barátok hozzáállásától, akaratától is függ az, hogy milyen gyakran látogatják meg az illetőt, illetve az egyén múltja és intézetbeli jelene is befolyást gyakorolhat erre.¹² A látogatások gyakoriságát ugyanis nem csupán az egyén szabad választása határozza meg, hanem elsősorban az, hogy az intézetben milyen magaviseletű, hiszen a látogatások a jutalmazás és a fegyelmezés eszközei (elméletben és gyakorlatban egyaránt) a személyzet részéről. Utóbbiból pedig az következhet, hogy a külső kapcsolatok gyakoribb személyes ápolása és a személyzet elvárásainak erős elutasítása között

¹¹ A mobiltelefonok elméleti és gyakorlati (hangsúlyozottan nem jogi értelemben vett) jelenléte az intézet falain belül azt a további problémát is felveti, hogy a fogvatartottak külső kapcsolattartási igényét állandónak véve, a legális formák (elsősorban a levelezés és a hivatalos készüléken történő beszélgetések) visszaszorulhatnak.

¹² Az említetteken kívül az is előfordulhat, hogy azért nem látogatják az illetőt, mert a család nem szeretné ezáltal a gyermekek, vagy akár a közvetlen környezet tudomására hozni, hogy hozzátartozójuk éppen börtönbüntetését tölti.

kimutatott eredményt egy háttérben álló harmadik tényező: a nevelők és felügyelők általi minősítés határozhatná meg.

A csomagok számának mutatóként való használata, illetve ennek értelmezése („*Havonta átlagosan hány darab csomagot kap a családtagjaitól és barátaitól?*”) is több szempontból problematikus lehet. Merthogy a kapott csomagszám növelése is a jutalmazás, átvételük megtagadása pedig a büntetés egyik lehetséges és bevett eszköze. Emellett azzal, a büntetés-végrehajtási intézetekben gyakorta előforduló jelenséggel is számolnunk kell, hogy „más nevére” kérnek/kapnak csomagot bizonyos fogvatartottak, sokszor kényszer vagy fenyegetés hatására, esetenként pedig szívesség gyanánt. Az előbbi tevékenység alapjaiban tiltott, a börtönszemélyzet számára többnyire rejtett tevékenység, ezért a havonta egynél több csomagot kapók kategóriája meglehetősen vegyes lehet. Elsősorban azért, mert feltehetően nem vallhatta be minden „többcsomagos” azt, hogy mások kihasználásával gyarapítja saját erőforrásait. Ha minden, az előbb említett csoportba tartozó őszintén számolt volna be a magáé mellett a mások nevére, de saját részre kapott csomagok számáról, akkor ez eredményezhette volna azt, hogy a valószínűleg antiszociális értékrendet vallók a személyzettel szembeni nonkonformitás változón is magas értéket érnek el. Ezt némileg árnyalja azonban az a tény, hogy a „hivatalosan”, a jutalmazás egyik formájaként egy csomagnál többről beszámoló csoportja valójában egybemosódhat a „nem hivatalos” formával élőkével. A „csomagok számát” mint mutatót, ezért valójában ennek fényében kell kezelnünk.

Módszertani szempontból talán a fentieknél is fontosabbak az elméletben és a következtetésekben rejlő csapdák. Itt röviden arról van szó, hogy egy kapcsolat *minőségére* következtetünk olyan adatokból, melyek *mennyiségi* természetűek. Ha az elméletalkotók nem is, de a kutatások készítői hallgattak arról, hogy a külső személyekkel ápolt kapcsolatoknak nem feltétlenül a gyakorisága, hanem (és ez a valószínűbb) azok milyensége, tartalma lehet támogató vagy éppen elbizonytalanító hatású a fogvatartottra nézve.¹³ Nem szabad elfelejteni, hogy ha csak mennyiségi alapon közelítjük meg a külvilági kötelekeket, akkor csupán azt tárhatjuk fel, hogy sűrűbben vagy ritkábban folytat-e levelezést a fogvatartott valakivel/valakikkel, de azt már nem, hogy kikkel és milyen témákról. Ez a probléma két szélsőséges példával illusztrálható. Az egyikben évente kétszer vált levelet valaki egy számára fontos személlyel, akitől azonban olyan bátorítást kap, melynek hatása „kitart” legalább a következő levélig. A másik esetben a fogvatartott gyakori levelezést folytat, de döntően negatív témákról (válás, új élettárs felbukkanása, gyermekek elhelyezése stb.). Nem nehéz belátni azt, hogy utóbbi semmiképpen sem jelentheti ugyanazt, mint az előző esetben.¹⁴ Ennek feltérképezésére egy lehetséges mutatónak tekinthetjük a szabadulás utáni várakozásokat, azok pozitív vagy negatív irányú ugyanis beszédes lehet.

¹³ Thomas egy helyütt helyesen hívta fel a figyelmet arra, hogy „... a szabad társadalommal fenn tartott kapcsolatok mérés számos okból nehéz. Ezeknek ugyanis van egy kvalitatív és kvantitatív dimenziója...” (Thomas 1971: 97). Érdekes módon azonban később már az említett szerző és mások sem foglalkoztak ezzel a problémával, ami pedig igencsak indokolt lett volna, hiszen mérőeszközük mennyiségen (számozáson) alapult, következtetéseiket ugyanakkor a kapcsolatok tartalmára/minőségére vonatkozóan vonták le.

¹⁴ A szélsőségesen negatív témák egyeduralgódóvá válása ugyanakkor minden bizonnyal előbb a kapcsolattartás ritkábbá válásához, majd elmaradásához vezet.

Szabadulás utáni várakozások jelentősége

A kinti életre vonatkozó várakozások jellegének, irányának, szerepének feltárása a kezdetektől jelen van a börtönszociológiai szakirodalomban. A fogvatartottak intézetből való szabadulásukat követő időszakot illető „várakozásait” is a már korábban említett Clemmer vizsgálta először tudományos eszközökkel (Clemmer 1959). Kutatásában arra kérte válaszadóit, hogy a szabad világ bizonyos fontos területei (lakóhely, élettársi kapcsolat, munkahely, jövedelem, szabadidő eltöltése) kapcsán írják le azt az „ideális állapotot”, melyet el szeretnének érni. Emellett arra is kíváncsi volt, hogy a kérdezettek mennyire érzik ezeket ténylegesen megvalósítható céloknak. Clemmer így kapott eredményei azt mutatták, hogy az elítéltek várakozásai alapvetően pozitív irányúak voltak, függetlenül attól, hogy azok az „ideális” vagy a „reális” helyzetekre vonatkoztak. Erre az eredményre a későbbiekben még visszatérek a magyar vizsgálat kapcsán. Előtte azonban röviden arról, hogy milyen elméleti összefüggést feltételeztek korábban a várakozások és a fogvatartotti értékrendszer elfogadása között.

Az, hogy a fogvatartott miként vélekedik a szabadulás utáni életéről még a büntetése alatt, jól mutathatja azt, hogy milyen kapcsolatot tart fenn a külvilággal. Nehéz elképzelni ugyanis azt, hogy az évekre megszakadt, nem ápoltságok a korábbi közvetlen környezettel, a szabadulást követően újjáélednének, úgy mintha semmi sem történt volna. Az elméletekben fellelhető magyarázó mechanizmus sokban hasonló ahhoz, amit a külső kapcsolatok fenntartása esetében már bemutattam. Eszerint a várakozások negatív irányba fordulása egy frusztrációs tényezőt jelent a meglévők mellett, ez pedig a rabtársadalomba való bekapcsolódást valószínűsít. Ha azonban a várakozások pozitív irányt vesznek, illetve végig azok maradnak a bent töltött idő alatt, akkor ez egyfajta burokként védi a személyt a börtön romboló hatásai ellen.

A korábbi kutatásokban a várakozásokat bizonyos állításokkal, illetve az ezekkel való egyetértéssel és egyet nem értéssel mérték. Az elmúlt évtizedek vizsgálati eredményei kivétel nélkül egy irányba mutatnak: minél kedvezőtlenebbnek értékelik az intézetből való kikerülést követő időszakot, annál erősebben fogadják el a rabtársadalom értékrendszerét (Tittle–Tittle 1964, Thomas 1971, Thomas–Zingraff 1976, Rhodes 1979, Zingraff 1980, Paterline–Petersen 1999). Valójában, ha megnézzük az állításokat, akkor azoknak legalább két aspektusa rajzolódik ki előttünk. Az egyik a szabadulás utáni időszakra vetített, a szélesebb társadalom tagjai által előidézett megbélyegzettség érzésre, a legális¹⁵ munkaerő-piaci boldogulás lehetőségeinek korlátozottságára, míg a másik a szűkebb környezet (családtagok, barátok, közeli ismerősök) „fogadókészségére”, támogatására vonatkozik. Fontos hangsúlyozni, hogy ezzel a különbségtétellel a korábbi munkák egyike sem foglalkozott, ehelyett összemosták a jövőt illető kétféle vélemény típust. Pedig ezek elméletben jól elhatárolhatók egymástól, amit visszaigazoltak saját vizsgálatom adatai is.

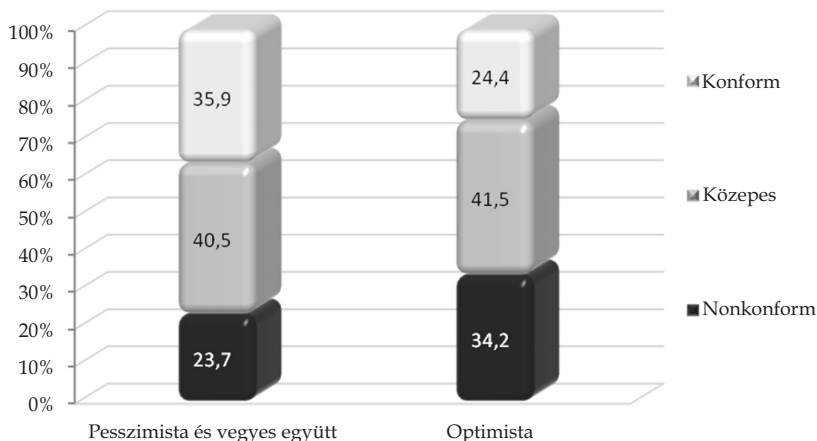
A kapott eredmények azt mutatják, hogy a családi, baráti kötelezésekre vonatkozó jövőkép irányát tekintve alapvetően pozitív. A válaszadók 64 százaléka egyértelműen

¹⁵ Fontos kiemelni, hogy a hivatkozott kutatások az illegális megélhetéssel összefüggő jövőbeli kilátásokat nem vizsgálták.

bizakodó álláspontot foglalt el e tekintetben.¹⁶ Ez szinte hajszálpontosan megegyezik egy tíz évvel ezelőtti, ugyanúgy a váci intézetben lefolytatott kutatás eredményével, akkor 62 százalékos volt a szűkebb környezetükkel kapcsolatban optimisták aránya (Póczik 2000). Utóbbi és egy másik, korábban már említett kutatás (lásd Huszár 1997b) a várakozások másik típusára, a munkaerő-piaci boldogulásra vonatkozóan is döntően pozitív jövőképről számolt be. Pontosabban arra a kérdésre, hogy képes lesz-e majd munkát találni, illetve megélni a keresetéből, akkor hozzávetőlegesen 70 százaléknyan feleltek igenlően. Minden bizonnyal módszertani (mást és máshogyan kérdeztek korábban) és a társadalmi változásokra (a munkába állás esélyei az elmúlt években csökkentek) visszavezethető okok miatt a 2010-es adatok ennél jóval kedvezőtlenebb képet mutatnak, mint a 10-15 évvel ezelőttiek. Ezen várakozástípus esetében a kifejezetten bizakodók, illetve a pesszimisták aránya 13-14 százalékos, tehát a középso, vegyes kategóriába került a válaszadók többsége.

A kétféle várakozás közötti egyértelmű különbségtétel mellett nagyon fontos kiemelni azt is, hogy ezek nem egyszerűen eltérnek egymástól, hanem éppen ellentétes irányban függnek össze a személyzet elvárásaihoz való igazodással. Az alábbi két ábrából az olvasható ki, hogy a nonkonform, antiszociális értékrendet inkább azok vallják magukénak, akik pesszimisták a tágabb környezetet illetően, továbbá azok, akik optimisták a családi és baráti kapcsolataik vonatkozásában (5-6. ábra). Tehát az első esetben megerősítést nyertek a korábbi eredmények, a másik – korábban külön nem vizsgált – típusnál pedig annak ellentettje is igazolódott. Jelenlegi témánk szempontjából az utóbbinak van jelentősége, hiszen az ugyanolyan irányt jelez, mint a gyakoribb kapcsolat-elítelti értékrendszer elfogadása összefüggésnél kimutatott.

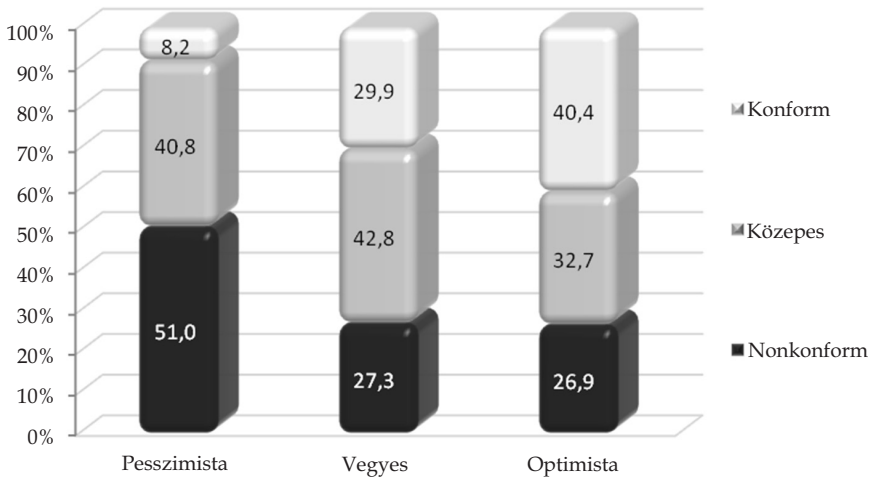
5. ábra A válaszadók megoszlása a személyzet elvárásainak való megfelelés és a családi, baráti kapcsolatokra vonatkozó várakozások iránya szerint (%)

* χ^2 (2df) = 6,990 $p < .03$; $\gamma = 0,234$ $p < .01$

¹⁶ Érdeemes megjegyezni, hogy az elítéltek válaszaik olyannyira egy irányba húztak, hogy a ki-mondottan pesszimista véleményen lévők kategóriájába csupán 2 fő tartozott, a többiek vegyes érzésekkel tekintenek a jövő felé. Ennek okán a két kategória összevonása volt indokolt.

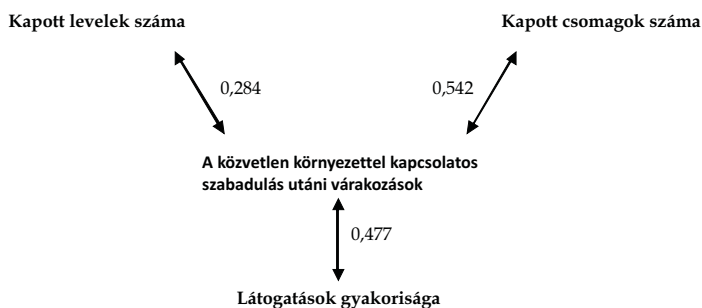
6. ábra A válaszadók megoszlása a személyzet elvárásainak való megfelelés és a szabadulás utáni megbélyegzettség érzésre vonatkozó várakozások iránya szerint

** χ^2 (4df) = 18,867 p<.001; γ = - 0,321 p<.001

Nagyon valószínű, hogy a rendszeres kapcsolattartás és a szűkebb környezetre irányuló bizakodó jövőkép „magyarázata” ugyanaz lehet. Leegyszerűsítve: az egyén a kibocsátó szűkebb társadalmi közegből érkezett a büntetés-végrehajtási intézetbe, velük tartja a kapcsolatot (ha tartja), és velük kapcsolatban optimista (vagy pesszimista). Ha elfogadjuk a korábban bemutatott behozatali modellt, akkor azzal egyértelműen magyarázható, hogy a fogvatartotti értékrendszert miért fogadják el inkább a családi/baráti szálakat meg nem szakító és ezáltal pozitív jövőképpel rendelkezők. Érdekes szemügyre venni ennek kapcsán az alábbi ábrát, mely szemantikusan mutatja a különböző kapcsolattartási formák és a szűkebb környezetre vonatkozó várakozások közötti összefüggéseket. A gamma együtthatók kivétel nélkül pozitív előjelűek, és a kapott levelek számával való összefüggést leszámítva, meglehetősen erős együttjárásokat jeleznek. Ez alapján egyértelműnek tűnik, hogy a külvilággal való kapcsolatok ápolása és a jövőkép egymástól korántsem függetlenek, hanem szorosan összefüggnek egymással.

7. ábra A külső kapcsolattartás és a közvetlen környezettel kapcsolatos várakozások összefüggése (gamma együtthatók)¹⁷

A várakozásokat illetően hasonló problémák merülhetnek fel, mint amelyeket a külső kapcsolattartás esetében jeleztem. Nem tudjuk ugyanis biztosan, hogy az egyén miért viszonyul optimistán vagy pesszimistán a szabadulás utáni időszakhoz. Ennek ugyanis megannyi forrása lehet. A behozatali elmélet tényleges működéséről csak közvetett információkat szolgáltathatnak a fenti eredmények. Az ugyanis ezek segítségével sem válaszolható meg, hogy a család és barátok milyen társadalmi háttérjellemzőkkel rendelkeznek, és ezzel összefüggésben milyen gondolkodás jellemzi őket. Mégis az tűnik valószínűbbnek, hogy egy kiterjedt kriminális karriert maga mögött tudó személy mögött, ha nem is ugyanolyan, de legalábbis nem homlokegyenest ellentétes világfelfogású egyének állhatnak.¹⁸ Szintén fontos szempont az optimizmus–pesszimizmus mellett a reális–irreális ellentétpár is. E kettő ugyanis – nem csupán a fogvatartottak, hanem az átlagember gondolkodásában is – gyakran keveredik egymással. Ha valaki fogvatartottként úgy érzi, hogy a szabad emberek megbélyegzik, egykori bebörtönzött státuszánál fogva nem kap majd munkát, az életben mindent elveszített és nem képes majd becsületesen boldogulni az életben, az nem okvetlenül pesszimizmus, hanem inkább maga a lecsupaszított realitás.¹⁹ A kitörő optimizmus, mellyel a szabadulást követő időszakot szemléli az egyén, sem minden esetben alapul a valóságon, bár ennek kétségkívül lehet rövidtávon bizonyos szerepe a tényleges élethelyzettel való szembesülést elodázandó.

¹⁷ Az összefüggésekhez kapcsolódó statisztikai mutatók: 1) látogatások gyakorisága: χ^2 (3df) = 34,792 $p < .001$; γ együtthatóhoz kapcsolódó szignifikancia szint: $p < .001$; 2) kapott levelek száma: χ^2 (3df) = 12,095 $p < .01$; γ együtthatóhoz kapcsolódó szignifikancia szint: $p < .001$; 3) kapott csomagok száma: χ^2 (2df) = 31,610 $p < .001$; γ együtthatóhoz kapcsolódó szignifikancia szint: $p < .001$.

¹⁸ Kérdés, hogy elvárható-e az, hogy a törvénytiszteletet, becsületességet támogató környezet legyen akkor, ha az ahhoz tartozók például az elkövetett bűncselekmény megítélésében, a kiszabott ítélet hosszában „ellenérdekelt félként” jelennek meg. „Kívülről”, józan ésszel igen, de aki „belülről” éli meg ezt a helyzetet, az sok esetben elfogult marad.

¹⁹ Nemrég egy társadalmi reintegrációs program dokumentációja fontos eszközként említette „a realitásokkal való szembesítést”, illetve azok „valósághoz közelítését”. Az anyag nem tért ki arra, hogy ezt miként és milyen elvek mentén képzelet megvalósítani. Pedig ezek tisztázása révén talán eredményesebbek lehetnének az ilyen és ehhez hasonló programok.

Mindemellett a várakozások két típusának elméleti és empirikus elkülönülése kapcsán felvetődik a kérdés, hogy a stigmatizáció vajon nem egy általánosabb elítélti/fogvatartotti világnézetrendszer egyik meghatározó vonulatát testesítheti-e meg, és az alkalmazott mérőeszköz az intézetbe kerülők által korábban megtapasztalt társadalmi elutasításra adott reális véleményeket hozta-e felszínre. A családi, baráti kapcsolatok ellenben nem „részei” ennek az „ideológiának”, azt nem befolyásolja a csoportnyomás. Utóbbiak lehetséges magyarázatot jelenthetnek tehát a kétféle várakozás ellentétes viselkedésre is.

Milyen következtetések vonhatók le ebből, ha levonhatók egyáltalán? Korlátozhatóak-e a kapcsolatok?

Végezetül érdemes egy gondolat erejéig visszatérni a cikk apropóját adó előadást követő beszélgetésre. Nagyon megütötte a fületem a kapcsolattartás esetében kimutatott eredmények kapcsán elhangzó „veszélyes” jelző. Erre vonatkozóan ugyanis olyan következtetések fogalmazódtak meg, amelyeket magam nem állítottam sem nyíltan, sem burkoltan. Ezen továbbgondolás lényegében egy kérdés: akkor egy büntetés-végrehajtási szervezet, illetőleg az intézet parancsnoka mit tegyen, korlátoznia kell-e a kapcsolattartást vagy sem? Amit ugyanis ezzel nyerne az intézet, azt elveszítené a réven, hiszen a támogató kötelek (legyenek azok a becsületes boldogulást vagy a törvények elutasítását pártolók alapvető jellegüket nézve) mindenképpen fontosak a fogvatartottak énképének fenntartása szempontjából.

Úgy vélem, hogy a felvetett dilemma feloldása nem az intézetparancsnokok, de még csak nem is a büntetés-végrehajtási, illetőleg az igazságszolgáltatási rendszer hatáskörébe tartozik, hanem általánosabb társadalmi megoldásokat kívánna. Az említettek csupán a bűncselekményt elkövető személyen keresztül „érintkeznek” a szűkebb környezettel, gondolkodásuk megítélésében nem foglalhatnak állást. Ezért úgy vélem, a „kell(ene)-e korlátozni a kapcsolatokat” kérdés olyan, amelyre nem lehet „jó” válaszokat adni. A fogvatartott (re)integrációját elősegítendő nagyon sokféle módszer alkalmazható. A magam részéről figyelemreméltónak tartom a családi döntéshozó csoport módszerének alkalmazását, amelyre ma már egyes hazai büntetés-végrehajtási intézetekben is találunk példát. Ezzel nem csak a fogvatartott, hanem szűkebb környezete is aktív szerepet vállal a társadalmi visszailleszkedésben. Azonban ez – hasonlóan más programokhoz – sem nyújt univerzális megoldást. Különösen azért nem, mert pontosan azon családok vesznek részt benne, akik amúgy sem hagyták magára az illetőt, így a program egy már megfelelő alpra épülve lehet eredményes. Megfelelő családi, baráti bázis híján pedig nem is lehet szó az „általános értékrendtől” legtávolabb kerültek ilyen módszerrel történő támogatására.

A jövőt érintően mindenképpen szükséges tehát annak tisztázására, hogy valóban működik-e a valóságban az „ideológiai import” elgondolás, és ha igen, akkor milyen következményei vannak ennek, valamint a legfontosabbként mi-

lyen válaszok adhatók erre. Ez mindenképpen olyan hosszabb távú, több időpontban felvett adatokra épülő követéses vizsgálatot igényel, melynek ki kellene terjednie a fogvatartottak mellett szűkebb környezetükre is. Egy ilyen kutatás segíthetne abban, hogy egy kidolgozott társadalompolitikai stratégia részeként megtaláljuk a kényes egyensúlyt a fogvatartott külvilági kapcsolatok ápolásának érthető pszichológiai igénye és a társadalom által elvontan vagy konkrétan megfogalmazott/elvárt célok között.

Irodalom

- CLEMMER, Donald [1940]: *The Prison Community*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- CLEMMER, Donald [1959]: *The Prisoners' Pre-Release Expectations of the Free Community*. In: *Proceedings of the Eighty-Ninth Annual Congress of the American Correctional Association*. p. 244-248.
- GILLESPIE, Wayne F. [2003]: *Prisonization: Individual and Institutional Factors Affecting Inmate Conduct*. New York: LFB Scholarly Publishing.
- GRAPENDAAL, Martin [1990]: *The Inmate Subculture in Dutch Prisons*. In: *British Journal of Criminology*, 30. évfolyam, 3. szám: 341-357.
- HUSZÁR László [1997a]: *Az 1995-ös fogvatartotti felmérés a börtönön kívüli szociális helyzetre és az intézeten belüli életminőségre vonatkozó adatai*. In: DEÁK Ferenc (szerk.): *A büntetés-végrehajtás néhány problémája a kutatások tükrében*. Budapest: BVOP Módszertani Igazgatóság. p. 1-21.
- HUSZÁR László [1997b]: *...és bűnhődés: A magyar börtönlakók szociológiai vizsgálata*. Kandidátusi értekezés. Budapest: ELTE.
- JENSEN, Gary F. – JONES, Dorothy [1976]: *Perspectives on Inmate Culture: A Study of Women in Prison*. In: *Social Forces*, 54. évfolyam, 3. szám: 590-603.
- MILLER, Walter B. [1958]: *Lower Class Culture as a Generating Milieu for Gang Delinquency*. In: *Journal of Social Issues*, 14. évfolyam, 3. szám: 5-19.
- PAPP GÁBOR [2011a]: *Az elítélti értékrendszer vizsgálata egy hazai büntetés-végrehajtási intézetben*. In: *Statistikai Szemle*, 89. évfolyam, 9. szám: 930-956.
- PAPP GÁBOR [2012]: *Konformitás és nonkonformitás az elítéltek körében – egy empirikus vizsgálat eredményei*. In: *Esély*, 22. évfolyam, 1. szám: 3-36.
- PAPP GÁBOR [2011b]: *A prizonizációs elmélet újragondolása és alkalmazási lehetőségei egy hazai fegyintézeti populáción*. Doktori értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem.
- PATERLINE, Brent A. – PETERSEN, David M. [1999]: *Structural and Social Psychological Determinants of Prisonization*. In: *Journal of Criminal Justice*, 27. évfolyam, 5. szám: 427-441.
- PÓCZIK Szilveszter [2000]: *Magyar és cigány bűnelkövetők a börtönben*. In: *Magyar Tudomány*, 45. évfolyam, 4. szám: 426-435.
- RHODES, Milton L. [1979]: *The Impact of Social Anchorage on Prisonization*. Ph.D. disszertáció. Texas: A&M University.
- SCHWARTZ, Barry. [1971]: *Pre-institutional vs. Situational Influence in a Correctional Community*. In: *Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, 62. évfolyam, 4. szám: 532-542.

- SLOSAR, John A. [1978]: *Prisonization, Friendship, Leadership*. Toronto: Lexington Books.
- SYKES, Gresham M.: [1958]: *The Society of Captives: A Study of a Maximum Security Prison*. Princeton: Princeton University Press.
- THOMAS, Charles W. [1971]: *Determinants of Prisonization: A Test of Two Analytical Perspectives on Adult Resocialization in Total Institutions*. Ph.D. disszertáció. University of Kentucky.
- THOMAS, Charles W. - ZINGRAFF, Matthew T. [1976]: *Organizational Structure as a Determinant of Prisonization: An Analysis of the Consequences of Alienation*. In: *Pacific Sociological Review*, 19. évfolyam, 1. szám: 98-116.
- TITTLE, Charles R. - TITTLE, Drollene P. [1964]: *Social Organization of Prisoners: An Empirical Test*. In: *Social Forces*, 43. évfolyam, 2. szám: 216-221.
- ZINGRAFF, Matthew T. [1980]: *Inmate Assimilation: A Comparison of Male and Female Delinquents*. In: *Criminal Justice and Behavior*, 7. évfolyam, 3. szám: 275-292.

Fliegauf Gergely

A börtönpszichológia elhatárolása a kriminálpszichológiától

Jelen cikk a Magyar Börtönügyi Társaság és a Büntetés-végrehajtás Tudományos Tanácsa (BVTT) által közösen 2011. november 24-én rendezett, „Tudományos kutatások és eredmények a büntetés-végrehajtásban” című szakmai konferencián tartott azonos című előadás alapján íródott. Mivel az előadás megtartására szóló felkérés a BVTT – amelynek magam is tagja vagyok – ülésén történt, a szokásosnál több esetben fogok a saját munkáimra hivatkozni, ezért ez a cikk egyfajta tudományos önreflexiónak is tekinthető.

Az előadásban csak vázlatosan tértem ki a börtönpszichológia elhatárolásának kérdéseire, a cikkben ezt jóval részletesebben teszem. Az elhatárolás nem azért szükséges, mert a börtönpszichológiának nem lenne meg az identitása, hanem hogy világossá váljék: *a rendőri munkához köthető pszichológia nem folytatható a börtönben*, míg a kriminológiai pszichológia mégis számos egyéb módon közvetlen kapcsolatba hozható a börtönpszichológiával. Meg kell jegyezni, hogy ebben a cikkben *nem* foglalkozom a börtönpszichológia definíciójával. Rendkívül fontos, hogy a börtönpszichológia identitása tovább erősödjék, és a magyar börtönrendszerben is megtörténjen egy olyan típusú *rendszerátalakítás*, ami például Németországban megtörtént a hetvenes évek végén: csökkenjen a biztonsági szemlélet kényszerű dominanciája a nevelés és a pszichológia javára.

(1) Popper Péter kategóriái

A jelenlegi magyar terminológia a börtönpszichológiát a kriminálpszichológia részének tekinti. Popper Péter (idézi Boros–Csetneky, 2000)¹ 1970-es elmélete² szerint a kriminálpszichológiának három ága van: a bűnözővé válás okaival foglalkozó *kriminológiai kriminálpszichológia*, a büntetőeljárás során felmerülő pszichológiai kérdéseket tárgyaló *kriminalisztikai kriminálpszichológia*, valamint a reszocializáció pszichológiai módszertanával foglalkozó *börtönpszichológia* (Boros–Csetneky, 2000, 13).

¹ Boros János – Csetneky László (2000): *Börtönpszichológia*. Budapest. Rejtjel Kiadó – Rendőrtisztviselői Főiskola.

² A kérdést valójában az *Alkalmazott pszichológia* című könyv Popper Péter által írt fejezete tárgyalja: Popper Péter (1973): *Kriminálpszichológia*. In: Lénárd Ferenc (szerk.) (1973): *Alkalmazott pszichológia*. Budapest. Gondolat. 399. o. – Itt büntetés-végrehajtási [sic] pszichológiaként szerepel a börtönpszichológia. A szerző utal az átnevelésre. Popper Péter (1984): *Kriminálpszichológia*. In: Lénárd Ferenc (szerk.) (1984): *Alkalmazott pszichológia*. Budapest. Gondolat. 468-469. o. – E kiadásban a börtönpszichológia a reszocializálás pszichológiájaként szerepel. A szerző szintén az átnevelést tekinti lényegi célnak, azonban fogalmi és tartalmi értelemben sokat finomít a korábbi nézetein, említi a klasszifikációt és a differenciálást is. Megjegyzendő, hogy az *Alkalmazott pszichológia* 1984-es kiadása a negyedik a sorban, és több helyen javították.

Vajon tartható ez a felosztás napjaink magyar börtönügyében is?³ Ezzel a kategorizációval a legnagyobb baj az, hogy egymással *rokonítja* a börtönpszichológiát és a kriminálpszichológiát. (Meggyőződésem, hogy a kriminológiai pszichológia sem olyan mértékben rokon a kriminálisztikai pszichológiával, mint azt a kategorizáció sugallja.) Ez a fajta egybemosás azt sugallja, hogy a bűnözés és a bűnözői jellem szakmapolitikai/dogmatikai szempontból befolyásolható. A kategorizáció rokonító attitűdjén kívül, a reszocializáció mint a börtönpszichológia kizárólagos tárgya, nem lehet helytálló nézet a mai társadalmi környezetben. A fenti kategorizáció továbbá *rendőri gondolkodás központú*, azt sugallja, hogy a börtön szervezete és épülete elsősorban további jogi jellegű bűnüldözési terep.

Münnich Iván (2006)⁴ szintén megmarad a fenti kategorizációnál. A börtönpszichológiát egy alkalommal büntetés-végrehajtási pszichológiának nevezi (Münnich 2006, 311), ismérveinek azonban a szabadságvesztés pszichés következményeit, a rehabilitációt, a reszocializációt, valamint a szociálpszichológát tarja, és ez, mint a későbbiekben látni fogjuk, már jóval közelebb áll napjaink követelményeihez. A börtönpszichológia – a vélekedése szerint – önálló vizsgálódási terület, azonban a kriminálpszichológia része. Erre később is kitér (Münnich 2006, 327), ugyanakkor számos érvet (pl. a probléma nagyságrendje, a speciális helyzet, a rehabilitáció) sorol fel emellett, hogy a börtönpszichológia mégiscsak önálló.

Több nemzetközi emberi jogi szemléletű dokumentum megállapítása szerint a börtönbeli munkát szigorúan el kell választani a rendőrségi, a bírósági és az ügyészségi tevékenységtől.⁵ Ez a fegyőrök szakmai identitásának is egyik sarokköve. A fegyőrnek nem feladata a bűncselekmény felderítése, és elvileg nem ítélkezhet a fogvatartott felett a bűncselekményével kapcsolatban. Aki mégis ilyen attitűddel érkezik a büntetés-végrehajtáshoz, számos formális és informális akadályba fog ütközni, ha az előzetes elvárásait akarná érvényesíteni. A börtönnek ugyanis az igazságszolgáltatás többi ágazatától eltérően *gondozási, óvási, ápolási* feladata is van, ami merőben eltér a rendőrség bűnüldözői vagy a bíróság ítélkezői szerepeitől. A közös pont *mégis* a valamilyen szintű korlátozás. A gondozási kötelezettség eltérő jellege élesen jelentkezik a börtön egészében a lényegesebb több idő, valamint az érintkezés valódi folyamatossága miatt. A rendőr a bűnözővel ideális esetben akkor találkozik közvetlenül, ha letartóztatja, a bíró a tárgyaláson látja a fogvatartottat, míg a börtönőr szakmai életében a deviáns személyek állandóan jelen vannak. Ez az egyszerű – de korántsem mindenki által érthető – lényegi oka annak, hogy a fegyőr nemcsak jogi szempontból van rákényszerítve a fogvatartottak gondozására.

³ Itt szeretném kifejezni tiszteletemet Popper Péter emléke, valamint Boros János és Csetneky László több évtizedes munkássága előtt. Jelen cikk nem a személyük ellen irányul. Biztos vagyok benne, hogy Popper Péter elmélete a maga idejében megállta a helyét minden szempontból, és a másik két szerző pusztán hivatkozott rá. Véleményem szerint a kritikai megközelítés éppen azt bizonyítja, hogy egy elméleti munkának jelentős hatása van. Boros János és Csetneky László neve a börtönpszichológiában éppúgy megkerülhetetlen, mint Zimbarodé.

⁴ Münnich Iván (2006): Kriminálpszichológia. In: Bagdy Emőke – Klein Sándor (szerk.) (2006): Alkalmazott pszichológia. Budapest. SHL Könyvek.

⁵ Lásd: European Committee on Crime Problems (CDPC)/ Council for Penological Co-operation (PC-CP) (2011): Draft code of ethics for prison staff (23 March 2011)

A pszichológus a börtönben elsősorban gondozási, másodsorban adminisztrációs okokból találkozik a fogvatartottal. Lássunk egy-egy példát mindkettőre:

Gondozás: Gábor fogvatartott nem tudja feldolgozni, hogy elhagyta a barátnője. Igazából ezt nem is látja be. A hölgy nem válaszol a levelekre, nem veszi fel a telefonját, sőt a szülei sem akarnak Gáborral beszélni. Gábor elmondja, hogy a helyzet miatt éjjel nem tud aludni, nappal nem tud odafigyelni a munkájára a munkahelyén, nem képes rendesen kijönni a társaival. A gyűrás sem megy neki olyan jól, mint korábban. Néha sírógörcsök gyöttrik, de ezt a többiek elől titkolnia kell, mert nem szeretné, ha gyengének látnák. A pszichológus a fogvatartottat meghallgatja, és igyekszik neki életvezetési tanácsokat adni. Gábor a meghallgatások után mindig sokkal nyugodtabb.

Adminisztráció: Hétvégén ön- és közveszélyes magatartás miatt el kell különíteni Gábort. A zárkán a társaival feltehetőleg Rivotrilrt fogyasztott. Akkor mennyiségű gyógyszert vett be, hogy hosszú ideig nem volt képes beszélni értelmesen, viszont rendkívül agresszív volt: az egyik társát kihegyezett fogkefével megszúrálta, valamint egy stokival szétverte a zárkában lévő mosdót. Az intézet parancsnokának utasítására a Gáborral foglalkozó pszichológus véleményét kell kikérni, hogy a fogvatartott elkülöníthető-e. A biztonsági tiszt telefonon konzultál a pszichológussal, aki az elkülönítést a Gáborral folytatott előzetes beszélgetésekre alapozva, öngyilkosság veszélye miatt nem javasolja.

Az első esetben valóban fel lehet fedezni kriminológiai tényezőket (pl. megromlott párkapcsolat és a bűnözés kapcsolata), azonban kriminalisztikai vonatkozást aligha. A második esetben a pszichológus gondozói szerepe a hatalomgyakorlás szerves részévé válik, és ez a helyzet sajnálatos módon azt is sugallja, hogy a felelősség nagyobbik része is a pszichológusra hárul. Kriminológiai vagy kriminalisztikai jellege ennek a tevékenységnek csak nagyon közvetett értelemben van.

Nemrégben egy öngyilkossággal kapcsolatos szakmai konferencián egy biztonsági osztályvezető azt mondta, hogy amit a biztonsági tisztek rövid távon tesznek, azt teszik a pszichológusok hosszú távon: megóvják a fogvatartottak életét. Megállapítása többek szerint teljes mértékben helytálló volt. A reszocializáció a társadalomba való visszailleszkedést és/vagy az oda való visszavezetést jelenti. Alapvető koncepciója az, hogy a bűnöző életvitelű személy marginalizálódott, nem része a többségi társadalomnak, és ezért vissza kell őt oda vezetni. Abban az állapotában, amikor fogvatartott. Kérdés, hogy az élet megóvása milyen viszonyban áll a reszocializációval. Azt mondhatjuk, hogy a két jelenség között minimális metszet, azaz átfedés létezik, azonban inkább arra jutunk, ha ezt a gondolatot tovább visszük, hogy a reszocializáció az élet megóvásának speciális esete, azaz a reszocializáció az óvó tevékenységnek csupán részhalmaza. Ilyen szempontból redukcionista az a szemlélet, hogy a börtönpszichológia feladata a reszocializáció módszertanának kidolgozása. Avagy a pszichológus életmegóvó szerepe emberi kötelesség, nem pedig hivatás? Nemcsak, hiszen akár egy biztonsági tisztnek is, sőt a fogvatartott-társnak is kötelessége a segítségnyújtás. A pszichológus külön módszert használ az ilyen helyzetekben, amit úgy nevezünk, hogy *krízisintervenció*. Ez a folyamat éppenséggel ellentétes irányú

a reszocializációval: nagyon sok esetben éppen a társas közeg és a társadalom fenyegető hatása miatt jön létre a börtönben az öngyilkosság kockázata.

A reszocializáció érdekes mozzanatai közé tartozik az a tény, hogy a legtöbb esetben a részvétel ebben a folyamatban a rabok részéről nem önkéntes, sőt még a fegyőrök is néha nyúgként élék meg a különféle fogvatartotti programokat. Ezen felül a reszocializáció intézményi körülmények között zajlik, azaz sokkal inkább mesterséges, mintsem természetes, sokkal inkább politikai indíttatású, mintsem szellemi megvilágosodáson alapuló, inkább koncentrált és direkt, mintsem önmagától bekövetkező és spontán.⁶ Ennek következtében a szocializáció ugyanúgy támadja a fogvatartott identitását, mint a stigmatizáció. Az identitás elleni fenyegetés, ahogy egyébként Goffman határozta meg a stigmatizációt,⁷ a szocializáció képében a fogvatartottat a fenti okfejtés szerint akár krízisközeli helyzetbe is juttathatja. A pszichológus feladata ezzel ellentétben *mindig* az identitás integritásának támogatása.

(2) Külföldi példák

Egy évvel Popper Péter elméletének megjelenése után, 1971-ben zajlott le Philip Zimbardo szimulált börtönkísérlete a Stanford Egyetem Pszichológia Tanszékének szuterénjében.⁸ A kísérlet tanulságai közül az volt a legfontosabb, hogy a börtönbeli magatartást sokkal nagyobb erővel befolyásolják a szitációs faktorkok (szerepek, szabályok, körülmények, napirend stb.), mint a prediszpozicionális tényezők (személyiségtulajdonságok, vonások, nézetek, neveltetés stb.). Az ebből levonható következtetés az lehet, hogy a börtönbeli magatartás a börtön következménye, és az események alakulásában nem a személyek egyéni motivációi játszanak kulcsszerepet. Sokkal nagyobb az explicit és implicit csoportnyomás magatartásformáló hatása a börtönben, mint a pszichológiai állapotból eredő késztések ereje, vagy mint a társadalmi nyomás.

A fent kiemelt állítás folyománya, hogy a börtön valósága inkább társas értelemben írható le, mintsem társadalmi vagy lelki történésként, azaz a szociálpszichológia hatékonyabban írja le a börtönbeli eseményeket, mint a mélypszichológia vagy a szociológia. (Itt ne is ejtsünk szót a jog vagy mondjuk a pszichiátria irreális *börtönképéről!*) Zimbardo egy nagy hatású későbbi művében azt fejtette ki, hogy a börtönbeli események társas súlya akkora, hogy felülírja a morális kérdéseket is. Ezt a hatást Zimbardo *Lucifer-effektusnak* nevezte el,⁹ azután, hogy az Abu Grahiban történt eseményeket tanulmányozta az amerikai kormányzat felkéré-

⁶ Decas, Viktor (2004): Contexts of Socialization. In: Morris Rosenberg, Ralph T. Turner (szerk.): Social psychology. Sociological perspective. 4th edition. The American Sociological Association. 2004. 191. o.

⁷ Goffmann, Erving (1981): A hétköznapi élet szociálpszichológiája. Tanulmányok. (Ford. Habermann M. Gusztáv, Berényi Gábor.) Budapest. Gondolat Könyvkiadó. 82-183. o.

⁸ Haney, C. - Banks, W. C. - Zimbardo, P. G. (1973): Interpersonal dynamics in a simulated prison. International Journal of Criminology and Penology, 1. 69-97. o.

⁹ Zimbardo, P. G. (2007): The Lucifer effect. Understanding how good people turn evil. Random House, New York

sére. A pszichológusi szoba a börtönben egy olyan hely, ahol a fentebb leírt csoportnyomás a legkevésbé érvényesül. Ez a jelenség is kívül esik a reszocializáció módszertanán, és szintén az óvás ideológiáját támogatja.

A Stanford Egyetem Kalifornia államban található, ahol a világ egyik legnagyobb hatású és trendalkotó börtönszervezete, a CDRC¹⁰ működik. A 2011-es Pelican Bay börtönbeli éhségsztrájk vagy és a szintén 2011-es *Brown v. Plata* ügy, aminek a következménye több ezer rab szabadítása lett, a mai napig intenzíven foglalkoztatja a pönológusokat. Ebben a szervezetben dolgozott korábban Marisa Mauro,¹¹ napjaink egyik – jelenleg is praktizáló – kaliforniai börtönpszichológusa. Munkája során minden nap találkozott szexuális bűnelkövetőkkel, gengtagokkal és TÉSZ-es¹² fogvatartottakkal. A kliensei hétköznapi problémái az öngyilkossági késztetések, az emberölési szándék, a mentális sérülés és a személyiségzavar voltak. Az ilyen jellegű problémák nem nevezhetők *tisztán* kriminálpszichológiai gondoknak, hiszen Mauro szerint a börtönpszichológia alapvető feladatai közé a szűrés, a krízisintervenció, a befogadás, a bírósági igénylésre történő vizsgálat és a legfontosabb: a terápia tartoznak. Ezek közül egyedül a bírósági igénylésre történő vizsgálatnak van kriminálpszichológiai konnotációja, az összes többi robusztus börtönspecifikum. A terápia lényegi szerepére később térünk ki.

Brittany Olivarez¹³ szerint a börtönpszichológia specialitása abban rejlik, hogy a kliensek nagy részénél megfigyelhető a megrekedt fejlődés vagy a testi érettség hiánya. Ezt a jelenséget „*arrested development*”-nek nevezik. A kifejezésben az „*arrested*” szót lehet „letartóztatottnak” is fordítani, ami a jelenségnek külön értelmezési lehetőséget ad, hiszen valóban – szó szerint – letartóztatott személyekről van szó ebben a kérdésben. Természetesen a testi érettség hiánya elsősorban fejlődéslélektani kérdéseket vet fel.

Meg kell említeni továbbá, hogy a fogvatartottakat nagyfokú tekintélyellenesség is jellemzi. A tekintélyellenesség pszichológiai szempontból a tekintelvtűség ellentéte. A tekintelvtűvséget e helyütt úgy is lehet értelmezni, ahogy azt a szociálpszichológia teszi. Tekintelvtű az, aki minden körülmények között engedelmeskedik az autoritásnak, aki követi az utasításait, és azonosul az értékeivel (Miller, 2004, 206).¹⁴ Ugyanakkor a tekintelvtűség a társadalmi rendbe való kritikátlan tagozódást, a hierarchikus kötelezettségek elfogadását és a szerepalapú elvárások teljesítését is jelenti (Fiske et al, 2004, 822),¹⁵ megint más szemszögből az irányítás elfogadását vagy a mértéktelen általánosítást takarja (Breckler, Olson,

¹⁰ CDRC: California Department of Corrections and Rehabilitation

¹¹ Mauro, Marisa (2009): My work as a psychologist in prison. *Psychology Today*. – <http://www.psychologytoday.com/blog/take-all-prisoners/200904/my-work-psychologist-in-prison> [letöltve: 2012-01-25]

¹² Tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés – Kaliforniában: *life sentence*

¹³ Olivarez, Brittany (2009): Prison psychology. Rehabilitation behind bars. – <http://helpingpsychology.com/prison-psychology-rehabilitation-behind-bars> [letöltve: 2012-01-25]

¹⁴ Miller, Arthur G. (2004): What can the Milgram obedience experiments tell us about the Holocaust? Generalizing from social psychology laboratory. In: Arthur G. Miller (szerk.): *The social psychology of good and evil*. Guilford Press. 206. o.

¹⁵ Haidt, Jonathan – Kesebir, Selin (2004): Morality. In: Susan T. Fiske, Daniel T. Gilbert, Gardner Lindzey (szerk.): *Handbook of social psychology*. Volume 2. 5th edition. Wiley and Sons.

Wiggins, 2006, 331)¹⁶ a fogalom. A tekintélyelvűség a társadalomban a túlélés eszköze. Ugyanígy a társas közegben, a börtönben és a gengben is. Itt egy nagy ellentmondás feszül, hiszen kriminológiai szempontból a tekintélyellenesség például a rendőrséggel szembeni engedetlenséget vagy hanyagságot jelenti. Néhány fiatalokú bűnöző csak azért követ el bűncselekményt, hogy megmutassa: nem érdekli különösebben a rendőrség véleménye. Olyan ez, mintha az illetők dacos gyerekek lennének. Kriminológiai szempontból a tekintélyellenesség inkább lázadás vagy éretlenség, míg szociálpszichológiai szempontból pedig inkább morális kérdés. (Gondoljunk itt a diktatórikus politikai rezsimeknek való engedelmességre!) Egy hétköznapi börtönőr úgy észleli a fogvatartottat, hogy az a börtönben ellenáll a társadalom fősordának, azonban valamilyen szempontból mégis győztes, hiszen nem alázkodik meg. A fenti tudományos fejtegetésnél néha sokkal világosabb az őri narratívum-vélekedés: „Bármit teszünk, úgysem változnak meg” vagy „Én becsületesen dolgozom a kenyeremért, ő meg nem csinál semmit, itt mégis mindent megkap”. Erre pedig a legegyszerűbb válasz a sok fogvatartotti falfirkán olvasható üzenet: „Megölni meg tudtok, de megtörni soha!”.

A pszichológus a börtönreform kulcsa, hiszen a fogvatartott jellemét kriminológiai és pszichológiai szempontból is értelmezni tudja, és ehhez mérten a munkájával képes alakítani a rezsimeken. Ez a tevékenység valóban *hasonlít* a reszocializáció pszichológiai alakítására, de semmiképpen sem lehet csupán tervezett, hiszen a bűnözési trendeket nagyon nehéz bejósolni. A tervezettség tehát nem jellemzi a börtönpszichológusi munkát annyira, mint az alkalmazkodás.

Michael Decaire¹⁷ úgy határozza meg a börtönpszichológus tevékenységét, hogy az segíti a fogvatartottak rehabilitációját és reintegrációját. Ezen a helyen meg kell állnunk, és egy hosszú ideje fennálló fogalmi kérdést kell tisztáznunk. Mi a különbség a reszocializáció, a rehabilitáció és a reintegráció között,¹⁸ illetve hogyan nézne ki a három fogalom halmazelméleti szempontból?

Reszocializáció

Cél: a fogvatartottnak a társadalomba történő visszailleszkedése és a további bűncselekményektől való tartózkodása

Eszköz: nevelés, adminisztráció

Rehabilitáció

Cél: a fogvatartott általános fizikai és pszichikai állapotának szinten tartása és/vagy javítása

Eszköz: egészségügy, nevelés, pszichológia, (kábitószerügyi) ártalomcsökkentés, adminisztráció

¹⁶ Breckler, Steven J. – Olson, James M. – Wiggins, Elizabeth C. (2006): *Social psychology alive*. Wadsworth. 331. o.

¹⁷ Decaire, Michael (2009): *Ethical concerns in correctional psychology*. – <http://www.uplink.com.au/lawlibrary/Documents/Docs/Doc93.html> [letöltve: 2012-01-25]

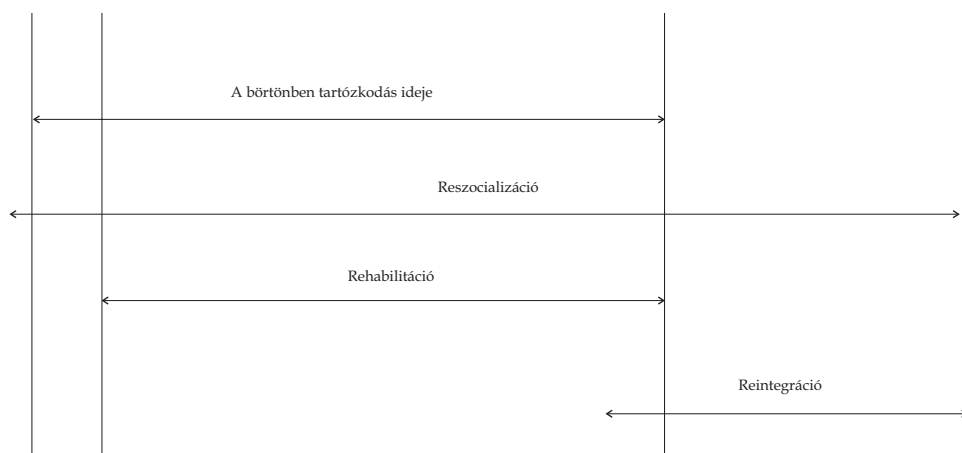
¹⁸ A kérdés tüzetes és tudományos megvizsgálása újabb tanulmány feladata lehetne. Fentebb a problémát leegyszerűsítve, vitaindító szándékkal jelenítjük meg.

Reintegráció

Cél: a fogvatartottak a társadalomba való visszaillesztése és az állampolgári szerepek újbóli felvétele

Eszköz: nevelés, adminisztráció, pártfogás

Érezhető, hogy a fenti három fogalomhalmazhoz még számos hasonló törekvés társul: mediáció, resztoratív igazságszolgáltatás, prevenció, civil szervezetek munkája, helyi közösségek, önkormányzati munka stb. Az is szembetűnő, hogy a fenti három fogalomhalmaz időben más és más kiterjedésű. A három jelenség problematikáját most nem pönológiai szempontból, hanem a börtönpszichológia körülhatárolásának szempontjából vizsgáljuk meg.

A fenti ábrán látszik, hogy a rehabilitáció fedi leginkább azt az időtartamot, ami a börtönben tartózkodással egyenlő, azaz azzal az időszakkal, amíg a börtönpszichológia közvetlen módon fejti ki a hatását. A reszocializáció azért kezdődik előbb, mint a börtönben tartózkodás, mert a *fogvatartás* – azaz a személyi szabadságtól való megfosztás – a rendőrségi őrizettel kezdődik az esetek többségében, és rendszerint azért tart tovább, mert a szabadulás után a fogvatartott életében még tart a *joghátrány*: például eltiltották a közügyek gyakorlásától vagy csak feltételesen szabadult. A rehabilitáció ugyanilyen jellegű okból később kezdődik, hiszen az előzetes letartóztatás alatt több aspektusának jogi természetű akadályja van. A reintegráció értelemszerűen a szabadulásra való előkészítéssel kezdődik. A reszocializáció és a reintegráció nem ér véget a szabaduláskor.

A fenti ábrából következően a börtönpszichológia nagyobb hatást fejthet ki a rehabilitációra, ennél valamivel kevesebbet a reszocializációra, és kevés hatása van a reintegrációra. Rehabilitáló jellege a (kriminalisztikai) kriminálpszichológiának jóval kevesebb van, ha van egyáltalán. Ez is egy fontos elhatárolási tényező. Képzelnünk el egy olyan kriminálpszichológust, aki a *nyomozati cselekmény* során a vádlott ventillációjával, traumáival vagy társas státuszával foglalkozik. Ugyanígy képzeljünk el egy profilozó kriminálpszichológust, aki a profilalkotás során egy-

általán találkozik a *gyanúsítottal*. Ez lehetetlenség vagy krimibe illő jelenet, éppen ezért is bizarr a börtönpszichológia és kriminálpszichológia összemosása.

Decaire a rehabilitáció és a reintegráció mellett a börtönpszichológus feladatának tekinti a fogvatartottak és a személyi állomány biztonságérzetének növelését is, azzal, hogy a pszichológus a börtönben egészséges társas környezetet próbál létesíteni. Ennek számos módozata lehet, csak egy példát említünk meg: a pszichológus meghallgatja a biztonsági elkülönítésben lévő fogvatartottat, aki ezáltal megnyugszik, nem okoz több problémát a személyzetnek. Sajnos a börtön sajátos jellegéből ennek az ellenkezője is előfordulhat, erre is említünk egy példát: hazánkban történt, hogy egy kevés tapasztalattal rendelkező börtönpszichológus egy fogvatartott öngyilkossági szándékáról szóló információt az informatikai rendszeren belül bizalmasan kezelt, és ezért a munkaidőn kívül ehhez az információhoz nem jutott hozzá a biztonsági állomány; intézkedési kényszer miatt a fogvatartottat el kellett különíteni, és tragédia történt. Ez utóbbi eset jól illusztrálja a börtönpszichológus szerepkonfliktusát.

A szerepkonfliktusnak – többek között – a következő elemei vannak:

1. *Beleegyezés*. Elvileg minden egyes pszichológiai beavatkozáshoz a kliens beleegyezése, de minimálisan az önkéntessége szükséges. Az eltávozás engedélyezéséhez, adminisztrációjához, a befogadáshoz stb. csatolt pszichológiai meghallgatás nem teljesen felel meg az önkéntesség etikai kívánalmainak.

2. *Kezelés*. A kezelés lényegi eleme többek között a folytatólagosság és az utánkövethetőség. Ezeket az elveket a börtön biztonsági és jogi szabályai felülírják.

3. *Bizalmasság*. A pszichológiai foglalkozás alapvető kritériuma a bizalmas légkör. Ezt is felülírja a börtön biztonsági szabályzata például a rendkívüli események vagy a tiltott tárgyak esetén.

4. *Fegyelmező szerep*. A börtönrendszer néha azt követeli meg a pszichológustól, hogy a véleménye alapján legyen a fogvatartott fenyegethető. Ez a követelmény inkább a pedagógia hatáskörébe tartozna igazán.

A börtönpszichológusi munkát kifejezetten hátráltatja az, ha a fogvatartottak a pszichológusban csak egy „másik rendőrt” látnak, aki azon ügyködik, hogy a törvényszegő magatartást derítse fel. Sőt, számos börtönpszichológus említi, hogy a gyakorlati élet során akkor is gyanúba keveredik, ha az intézetben az egyenruhás állomány tagjaival beszélget. A rabok fejében is élesen elkülönül tehát a kriminál- és a börtönpszichológia. (Persze itt nem az implicit elkülönülésről beszélünk, mert az természetesen nem létezik. A rabok minden velük kapcsolatban lévő hatósági – vagy inkább: a rács másik oldalán álló – személyt a rendszer és a gépezet részének tekintenek, talán még a börtönlelkészeket is.)

David Jones¹⁹ egy érdekes eseményt ír le, ami abban a börtönben történt, ahol dolgozott. A Grendon Börtönben, amely az angol börtönrendszer egyetlen pszichiátriai börtöne, és ahol a visszaesési mutató jóval alacsonyabb, mint a többi angliai börtönben, egy napon három fogvatartott átmászott a kerítésen, és meg-

¹⁹ David Jones (2006): Psychopathological considerations of prison systems. In: David Jones (szerk.): *Humane prisons*. Blackwell Publishers. 31-32. o.

szökött. Az eseménynek köszönhetően az intézet biztonsági rendszerét át kellett dolgozni. Egy évvel később egy tojásvéső tű (amivel a tojást díszítik, és tiltott tárgynak számít) miatt felforgatták az egész börtönt tiltott tárgyak után kutatva. A két esemény együttesen azt eredményezte, hogy a börtönben a pszichológiai munka vesztett a hatékonyságából. Ez a kriminálpszichológiához képest azért jelent lényegi különbséget, mert a börtönpszichológia hosszabb távú, teljesen kliensi kapcsolatra épít, ahol lényeges a longitudinális hatékonyság, valamint a börtönbéli pszichológia érvényességét a biztonsági (avagy rendfenntartói) szerep gátolja. Ezzel szemben a kriminálpszichológia rövid távon fejt ki a hatékonyságát, nem kliensi kapcsolatra épít, és a rendvédelmi munka (pl. a nyomozók tevékenysége) kifejezetten támogatja a végcélját, például a tettes előkerítését. Ebből a szempontból lényegi következtetés lehet, hogy a börtönpszichológusi munka nagy valószínűséggel több szerepkonfliktussal jár, jobban az árral szemben halad a sikeressége mentén, és a közvetlen munkatársak (akik nem pszichológusok) kevésbé támogatják. Ez azt jelenti, hogy a börtönpszichológia igazán akkor érvényesül, ha az egész börtönben terapikus légkör uralkodik, mint Grendonban. Ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy a börtön biztonságát nem támogatná a börtönpszichológia *minden szempontból*.

A hatékonyan végzett börtönpszichológusi tevékenység kifejezetten a biztonság malmára hajtja a vizet, hiszen a jól végzett munka eredménye a börtönbéli és a rabok közti konfliktus csökkenése, aminek következtében az egész börtön átláthatóbbá válik. Annak a börtönbéli személyi állományi vagy fogvatartotti mentalitásnak, amely nem támogatja a börtönpszichológiát, az átláthatatlanság az érdeke. Egy ilyen börtönben feltehetően jelentős mennyiségű illegitim és illegális aktivitás (korrupció, kábítószer-kereskedelem, gengersedés, retribúció stb.) zajlik.

Az Egyesült Államok Igazságügyi Minisztériumában működő országos korrekciósintézet²⁰ kiadványában²¹ a fogvatartottak viselkedésmenedzselését (Inmate Behavior Management) a biztonságos börtönök kulcsának tartják. A program hat, időben egymásra épülő elemből áll: kockázat- és szükségletfelmérés, elhelyezés, alapvető szükségletek megállapítása, elvárások rögzítése és a felügyelet. A kockázat- és szükségletfelmérésben (risk and needs assessment) alapvető szerepe van a pszichológiának. A kiadvány szerzői szerint a kizárólag biztonsági elevek által működtetett börtönök valójában nem biztonságosak, erőszakhoz és vandálmushoz vezetnek, főleg olyan helyeken, ahol a fogvatartottak maguk között vannak. A szükségletfelmérés alapján lehet a fogvatartottakat csoportosítani, és ők ez alapján feltehetőleg kevesebb veszélyt jelentenek egymásra és csoportosan is. Sajnos azt látjuk, hogy ez a stratégia az amerikai börtönökben nem működik, és nagyon éles az etnikai szegregáció.

A korábbiakban említettük, hogy a reszocializáció szempontjából még meg kell vizsgálnunk a börtönben végzett terápiákat. Egyrészt a börtönben a pszichológusok igen szabadon választhatják meg, hogy milyen módszereket választanak,

²⁰ U.S. Department of Justice, National Institute of Corrections

²¹ Hutchinson, Virginia - Keller, Kristin - Reid, Thomas (2009): Inmate behavior management: The key to a safe and secure jail. U.S. Department of Justice, National Institute of Corrections.

és ebben a tekintetben mindig alkalmazkodnak az adott körülményekhez, valamint az egyéni szaktudásukat használhatják. Ezek a terápiák majdhogynem úgy működnek, mint a civil életben, azaz a tematikáktól eltekintve nincs túl sok kapcsolatuk a kriminálpszichológiával. Érdekes módon a börtönvezetés ebbe a kérdésbe nem szokott beleszólni. Másrészt viszont a témánk szempontjából mégis két csoportra kell osztanunk a börtönbeli pszichoterápiákat. A fogvatartottakkal lehet egyénileg és csoportosan foglalkozni. Az egyéni foglalkozásokra sokkal jobban jellemző, hogy inkább az óvó funkciót töltik be, azaz a fogvatartottak rehabilitációja a cél. A csoportos foglalkozások azonban egyre inkább a reszocializációt tűzik ki célul, azaz ilyen szempontból Popper Péter kategorizációja igaz lehet. Meg kell vizsgálnunk azonban, hogy milyen a börtönkörnyezet.

A csoportos pszichoterápiához több vezetési funkciót kell ellátnia a pszichológusnak, a foglalkozásokat tematizálni kell, jegyzeteket kell készíteni, valamint nagyon fontos, hogy a csoportot a működése közben ne zavarják meg, és érdemes olyan csoporttal foglalkozni, amelynek a tagjai minimálisan fluktuálnak. Ezek a feltételek a börtönben kevésbé adottak, és minél inkább totális jellegű²² egy börtön, annál kevésbé egyeztethető össze a terápiás és a biztonsági cél. Természetesen egy börtön sem teljesen totális, azonban a vezetési stílus és az aktuális társadalmi környezet kultúránként/országoként változik. Lehet, hogy valami jól működik Dániában, de lehet, hogy működésképtelen Magyarországon, és fordítva. Sajnos a militáris, represszív és gazdaságilag kaotikus rendszer – ami hazánkban jellemző – nem kedvez a csoportos pszichoterápiának, azaz a börtönbeli pszichoterápia egyéni szinten lesz hatékonyabb, tehát inkább a rehabilitációs célokat szolgálja.

(3) Pönológiai pszichológia vagy gyakorlati börtönpszichológia

A büntetés-végrehajtási pszichológiát vagy börtönpszichológiát többféleképpen lehet értelmezni. Egyrészt alkalmazott pszichológiai ágnak lehet tekinteni, egyfajta börtönbeli adminisztrációnak, amellyel kísérletet teszünk arra, hogy a fogvatartottak magatartását befolyásoljuk. Ebbe a körbe természetesen beletartozik a nevelés és a biztonság gyakorlata is. Sajátos azonban, hogy a börtönbeli pszichológiai munkához jóval speciálisabb végzettség kell. Ilyen szempontból a börtönpszichológia inkább a börtönegészségügyhöz hasonlítható. A börtönpszichológia ugyanakkor valamilyen szinten az igazságügy része is, ezért számos jogi vonatkozása is van. Didaktikai szempontból mégis két nagy halmazra – gyakorlati börtönpszichológiára és pönológiai pszichológiára – lehet felosztani a börtönpszichológiát.

A *gyakorlati börtönpszichológia* a börtönben alkalmazott pszichológiai módszerek, eljárások és tudományos ismeretek összessége. Más szempontból ez a börtönpszichológia a börtönártalmak kezelését tűzi ki célul. Speciális szakterületei vannak, többek között: a szuicid prevenció, krízisintervenció, klasszifikáció, a kábítószerügyi feladatok egy része, a mentálisan sérült fogvatartottak és az egyéb speciális fogvatartotti csoportok kezelése. Az elméleti börtönpszichológia a fenti

²² Lásd: Fliegauf Gergely: Mennyiben változott a börtön társadalmi funkciója az elmúlt ötven év során? A totális intézmények elméletének kritikája (1. rész). *Börtönügyi Szemle*, 2008. 1. 20-56. o.

jelenségek összefoglalása, a közös elemek összegyűjtése, a kutatás, a módszerek kidolgozása és elemzése stb. tárgyában érvényesül, e kérdéssel foglalkozik a korábban hivatkozott Boros–Csetneky könyv. A gyakorlati börtönpszichológiát elsősorban a pszichológiai karokon lehet elsajátítani, és az ott szerzet ismeretek a börtönben bizonyos keretek között lehet alkalmazni. Általánosságban elmondható, hogy a pszichológiai módszerek börtönbeli alkalmazása a látszat ellenére igen szabad. Az igazságügyi pszichológia diagnosziskutatási része és kezelési része is ide tartozik. A diagnosziskutatás azt jelenti, hogy a börtönpszichológus részt vesz a fogvatartott büntetőjogi felelősségének megállapításában. A kezelés mindenféle – általában rövid – börtönbeli pszichoterápiát jelent. Meg kell jegyeznünk, hogy a börtönpszichológusnak – mint azt a korábbiakban láttuk – jelentős mennyiségű adminisztrációs feladata van, ez a tevékenység gyakran ütközik a titoktartási kötelességgel. A gyakorlati börtönpszichológia közel áll a klinikai pszichológiához.

A pönológia a büntetést, avagy a börtöntudomány kérdéseivel foglalkozik. Ebből következik, hogy a *pönológiai pszichológia* (egyres helyeken *konvikt pszichológia*)²³ a börtöntudomány pszichológiai vonatkozásaival foglalkozik. A pönológiai pszichológia nem mondható önálló tudományágnak, a szociálpszichológia, a szociológia, a kriminológia, az emberi jog, a szervezetpszichológia stb. által feltárt ismeretekre támaszkodik. Legfőbb kérdései a következők: a börtön helye a társadalomban (nem teljesen szociológiai értelemben), a börtön társas közege, a fogvatartott szerepei és személyisége, a börtönártalmak leírása, a börtönártalmak pszichológiai hatásai. A kritikai kriminológia és a büntetést, avagy a börtöntudomány közötti nagy átfedés a pönológiai pszichológiára is vonatkozik. A pönológiai pszichológiai ismeretek inkább a börtönörképzés, a kriminológusképzés és a szociológusképzés területein alkalmazhatók. A pönológiai pszichológia eredményei a börtönügyi stratégiák kidolgozásánál jelentősek.

A két fentebb leírt ágazatot mégis nehéz egymástól elválasztani, mert kölcsönösen táplálják egymást az eredményeikkel. Mivel a büntetés-végrehajtás a rendvédelem és az igazságügy része, a börtönpszichológia oktatásában túlsúlyt kellene kapnia a pönológiai irányzatnak. Ez a túlsúly azonban nem azt jelenti, hogy a nem pszichológus végzettségű börtönben dolgozó személyeknek klinikai jellegű ismeretekre ne lenne szükségük. Ebből az következik, hogy a börtönpszichológia annyira sokrétű, hogy semmiképpen nem képezheti a kriminálpszichológia alrendszerét. A börtönpszichológia legjellegzetesebb elemeit a kritikai kriminológia és a klinikai pszichológia témái jelentik, azaz mind a gyakorlati, mind pedig a pönológiai börtönpszichológia más szemszögből vizsgálja az egyén viselkedését, mint a kriminálpszichológia. A kritikai kriminológia (*critical criminology*)²⁴ a büntető igazságszolgáltatást kritikai szemszögből vizsgálja, az egyik kritikai

²³ Általában az ítéletüket töltő vagy szabadult fogvatartottak tudományos jellegű, pszichológiai tárgyú írásait hívják konvikt pszichológiának.

²⁴ Young, Jock (2002): *Critical criminology in the twenty-first century. Critique, irony and the always unfinished*. In: K. Carrington, R. Hogg (szerk.): *Critical criminology. Issues, debates, challenges*. Willan. 2002. – A műben Jock Young tíz ironikus kritikai pontot válaszol fel, melyek közül a hatodik a börtönről szól. A *kontraproduktivitás* elve szerint a börtön és a büntető igazságszolgáltatás további bűnözőket termel, mintsem megmenekítené a társadalmat a bűnözéstől.

pont éppen a börtönök kontraproduktivitása. A klinikai pszichológia a kliensek pszichoterápiás gyógyítását és diganosztizálását tűzi elsődleges célul, azaz inkább óvó, mintsem felderítő jellegű.

(4) Speciális gyakorlati börtönpszichológia

A börtön valóságának és a fogvatartottak viselkedésének vannak olyan kifejezetten speciális részei, amelyek csak a börtöntapasztalattal rendelkező személyek számára értelmezhetők igazán. A börtöntapasztalatot megszerezheti a börtönben dolgozó személy, a fogvatartott és a börtönbe látogató személy (pl. az ügyvéd vagy egy civil szervezet tagja). Ebből következik, hogy a speciális börtönpszichológiának emberi jogi vonatkozásai is vannak.

A börtön közvetett célja a börtönön kívüli világ védelme. Amíg a fogvatartott a börtönben tartózkodik, a börtön csak látszólag képes ennek a célnak megfelelni, és amikor a fogvatartott szabadul, sokszor kiderül, hogy a börtön *ab initio* diszfunkcionális. Álljon itt mindkettőre egy példa:

Látszólagos megfelelés: Gábor folyamatosan leveleket ír a barátnőjének, aki elhagyta. Később kiderült, hogy a kapcsolatuk során Gábor a barátnőjét rendszeresen bántalmazta. A barátnő megváltásként élte meg Gábor bebörtönzését, de ezt persze nem merte neki elmondani. Az ismerőseinek is csak azután volt képes Gábor dolgairól beszámolni, amint Gábor megkapta a letöltendő büntetését. Lecserélte a telefonszámát, de nem volt arra pénze, hogy máshová költözzön, ezért rendre megkapja a börtönből Gábor zaklató leveleit. Ebben a helyzetben a börtön nem izolálta el eredményesen a fogvatartottat a külvilágtól.

Ab initio diszfunkcionalitás: Gábor kábítószerrel való visszaélés miatt került a börtönbe. A bekerülése előtt csak úgynevezett lágyabb drogokat fogyasztott, azonban heroinnal kereskedett. A börtönben rászakott a Rivotrilra. Szabadulása után teljesen kilátástalannak látja a helyzetét, és továbbra is Rivotril szed, azonban rövid idő után a drogfogyasztási kultúra és a korábbi, valamint a börtönbeli kapcsolatrendszerei miatt heroinistává válik. Ő maga sem érti igazán, hogy lehet, hogy amíg a börtön előtt a heroinistákból élt, most ő lett komoly kábítószerfüggő.

Amennyiben a börtön nem képes megfelelni a generális védelem elvének, akkor a rabok a börtönből valójában morális, pszichés és egészségügyi értelemben rosszabb állapotban kerülnek ki, mint ahogy bekerültek. A korábbiakban írtuk, hogy a börtönben éppen ezt a folyamatot igyekszik a rehabilitáció megfékezni. Foucault tanítása²⁵ szerint a börtön professzionális bűnözőket képez, az ő csoportjukat nevezte *visszaesőknek*. Azaz vélekedése szerint a börtön önmagában – például csak a biztonsági elemeket alkalmazva – nem hatékony, ha valamilyen szinten nem avatkozunk be a fogvatartottak személyiségének alakításába. Foucault szerint azonban ez a beavatkozás sem lehet önkényes. Érthető tehát, hogy milyen fontos a börtönpszichológia szerepe.

²⁵ Idézi: Clifford, Michael (2001): *Political genealogy after Foucault. Savage identities.* Routledge. 52. o.

Az alábbiakban összegyűjtjük azokat a témákat, amelyek speciális értelemben a börtönpszichológia elemei, azaz jellemző rájuk, hogy a kriminálpszichológia nem foglalkozik velük ilyen részletességgel és mélységben, valamint éppen a foucault-i hipotézis ellen hatnak, vagyis differenciált, remélhetően nem önkényes szemszögből közelítik meg a szabadságvesztést töltő személyek sajátosságait.

Az első ilyen speciális elem a börtönbeli kábítószer-probléma kezelése, avagy *a kábítószer-problémával szembesülő fogvatartottak kezelése*. Hazánkban is hosszú ideig tartotta magát az a nézet, hogy a kérdés biztonsági eszközökkel rendezhető, holott a kábítószer-problémához köthető változások a börtönben növekvő tendenciát mutattak, míg a társadalomban *stagnáltak* a kétezres évek első évtizedében (Paksi, Arnold, 2010, 20).²⁶ A börtönbeli kábítószer-problémának sajátos módon a biztonság és a pszichológia is szerves része. Ez egy megoldhatatlan probléma. A börtönben a kábítószer és a parafernáliák²⁷ többnyire tiltott tárgyak, amelyeknek a felderítése a biztonság felségterülete. A biztonsági fókusz a tiltott tárgyakkal kapcsolatban az előtalálás, a bejutás megakadályozása és a megsemmisítés. Ez éles ellentmondásban áll a társadalomtudományi fókusszal: a tiltott tárgyak a börtön totális intézmény jellegét cáfolják. Ilyen közegben igen nehéz a börtönpszichológus tevékenysége, de nem lehetetlen feladat.

A második speciális terület *a hosszú ítéletes fogvatartottak kezelése*. A hosszú ítélettel rendelkező fogvatartottak bűncselekménye általában nagy médiafigyelmet és társadalmi felháborodást kelt, sőt rendre kriminálpszichológiai vonatkozása is van a tettüknek. Sokszor hosszadalmas bizonyítási eljárás szükséges a büntetőjogi felelősség megállapításához, és ha ez megtörténik, a fogvatartott retribúció célpontja lesz; vagy a fogvatartott lénye undort vagy félelmet fog kiváltani a rabtársakban, illetve a személyzet tagjaiban. A hosszú ítélet elfogadása is nehéz, embertpróbáló feladat. A bírósági tárgyalások általában elhúzódnak, ahol a fogvatartott rendre szembesül a tettének súlyával. A börtönpszichológus szerepe is ellentmondásos ebben a helyzetben: olyan embert kell megértenie, akit a társadalom többsége zsigerből elutasít.

A harmadik speciális terület *a fiatalok fogvatartottak kezelése*. A kérdéssel hazánkban is sokan foglalkoztak már korábban. Egyrészt égető problémát jelent a fiatalok fogvatartottak elhelyezési körülménye, kiemelkedő a verekedések száma, másrészt fogalmi bizonytalanság áll fenn ehhez képest a büntetés-végrehajtás alaptervekenységének megfogalmazásában (Ruzsonyi, 2008, 14-15).²⁸ További ellentmondás, hogy míg a fogva tartott fiatalok számos pszichés, mentális és szociális gonddal szembesülnek, a rájuk vonatkozó hazai jogszabályok azonban problémamentes személyként kezelik őket. (Czenczer, 2008, 8).²⁹ A börtönben dol-

²⁶ Paksi Borbála - Arnold Petra (2010): A jogerősen elítélt fogvatartottak droghasználata. *Börtönügyi Szemle*, 2010 1. 20. o.

²⁷ A drogok beviteléhez, használatához és előállításához szükséges segédeszközök gyűjtőneve. Jelentőségük az intravénás drogok esetén különösen nagy a börtönökben.

²⁸ Ruzsonyi Péter (2008): Kriminálpedagógiai útkeresés a fiatalok fogvatartottak szabadságvesztésének végrehajtásában. *Börtönügyi Szemle*, 2008. 4. 14-15. o.

²⁹ Czenczer Orsolya (2008): Az oktatás mint reszocializációs eszköz a fiatalok büntetés-végrehajtási intézeteiben. *Börtönügyi Szemle*, 2008. 3. 8. o.

gozók személyes tapasztalata erősen alátámasztja és némileg árnyalja a fenti két megállapítást. Pszichológiai szempontból a következő két jelenség teszi nehézkesé a fiatalkorú fogvatartottak kezelését.

Már nem gyermek. A fiatalkorú személyek néha ugyanúgy néznek ki, vagy ugyanúgy viselkednek, mint a gyermekkorúak. A jogi határvonal viszont nagyon éles. Éppen ezért Tökölön a fogvatartottakat nagyon gyakran úgy nevezik, hogy „gyerekek”, ez éppen olyan – inkább barátságos, mintsem degradáló – szóhasználat, mint a felnőtt intézetekben a „zsivány”. Egy alkalommal én magam is készítettem olyan 15 éves fogvatartottal interjút, aki – a megítélésem szerint – talán nyolcévesnek nézett ki. A termete, a szeme csillogása gyermekiek voltak, a formaruháján a gombok éppen olyan *nagynak tűntek*, mint a kistestű gyerekeken; azonban kezdetben a szóhasználata olyan volt, mint a vagány raboké, a gesztusai is a többi fogvatartottra emlékeztettek. Egy idő után fel tudott engedni, de a börtöngesztusai nem tűntek el.

Csoportidentitás. Többéves kvalitatív természetű kutatás³⁰ alapján állíthatjuk, hogy hazánkban is megjelent a börtönökben a gengidentitás. Minimálisan a szimbólumok használatában – mint a tetoválás és a falfirka. A leggyakoribb falfirkák a Vatos Locos (VL), illetve a Hajdúhadháza (HH) csoportokra utalnak. A fiatalkorúaknál az identitás fő manifesztuma a szimbólumhasználat. Ez az identitás mindig erősebb lesz, mint az egyéni önkifejezés, mert a fogvatartott fél a társaitól, megjátssza magát (nem akar vamzerkodni vagy menősködni), tart a börtönőröktől és így tovább.

A fenti két jelenség rendkívül egyedivé teszi a börtönpszichológus munkáját, hiszen ő találkozik velük a legintenzívebben. Ez a fiatalkorú mentalitás természetesen nem tűnik el sem 18, sem 21 éves korban, és lassacskán alapvetően fogja meghatározni a magyar börtönök társas közegét is.

A negyedik specialitás *a fogva tartott nők kezelése*. A magyar börtönök egyértelműen férfiak számára épültek, ez alól még a kecskeméti Anya-gyermek körlet sem kivétel. A nők elhelyezése centralizált a férfiakéhoz képest, gond van a piacképes képzésükkel, ismét csak *a férfiakéhoz képest*. A családon belüli erőszak és a női bűnelkövetés között egyértelmű összefüggés van. (Rédai et al, 2005)³¹ Személyes tapasztalatom az, hogy a fogva tartott nők életében jóval több a dráma, mint a férfiakéban. Ez a körülmény a pszichológus részéről nagyfokú tapintatot és türelmet igényel, és a munkája nem lehet olyan kalandos, népszerű vagy respektábilis, mint a tévésorozatok vagy mozifilmek kriminálpszichológusáé.

Az ötödik speciális terület *a börtönbeli öngyilkosság és önkárosítás kezelése*. Az öngyilkossági kísérlet és az önkárosítás elhatárolása alapvető: az előbbi célja a halál, az utóbbié az életben maradás. Az elhatárolás azonban csak az elméletben ilyen egy-

³⁰ Jelenleg is zajló kutatás – a szerző vezetésével, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem hallgatóinak bevonásával.

³¹ Rédai Dorottya – Sáfrány Réka – Tóth Herta (2005): Családon belüli erőszak és bűnelkövetés: A családon belüli erőszak jelenségének kutatása női és férfi fogvatartottak körében. Kutatási összefoglaló. Magyarországi Női Alapítvány. – http://mona2007.ivyportal.com//kepek/upload/2006-02/MONA_CsBE_tanulmány2005.pdf [letöltve: 2012-01-28]

szerű. A börtönben nagyon nehéz az esetek értelmezése, és minden döntés nagyon komoly felelősségvállalást is hordoz magában. Szociálpszichológiai elméletekből tudjuk, hogy a döntéseink láncolatának állomásai mindig konzisztensek egymással, ezért nagyon nehéz mindent mindig újramagyarázni, főleg, ha egy ember életéről van szó. A hazai börtönpszichológusok körében természetesen felmerült már az is, hogy az öngyilkossági eseményt felfedező személyi állománnyal is foglalkozni kell.

A börtönbeli önkárosításnak három fajtája van (Lehoczki, 2009, 102-105)³²: a prizonális (az ok a fogvatartással való konfliktus), az impulzív (az ok az alacsony feszültségtolerancia) és a krízishelyzet. Lehoczki Ágnes vizsgálata szerint a prizonális okok a leggyakoribbak a magyar börtönben, azaz a börtönbeli önkárosítás is specifikum, amit maga a börtönhelyzet eredményez. A börtönbeli önkárosítás tanulmányozása ilyen szempontból különálló terület, közvetlenül nem érintkezik a kriminálpszichológiai munkával.

A börtönbeli öndestrukció a fenti szempontoknak megfelelően éppen olyan, mint az elmeegógyító-intézetben elkövetett öndestrukció: teljesen speciális.

Saját meglátásom szerint a börtönben többnyire igaz, hogy:

1. Pszichológiai szempontból az önkárosítás egyfajta kommunikáció (pl. figyelemfelhívás, manipuláció, kóros reakció). A fogvatartott bizonyos helyzetekre (pl. fogdára helyezés) úgy reagál, hogy „befalcol”. Ezzel azt szándékozik kommunikálni, hogy az adott helyzetből menekülni akar, a vele szemben fogantatosított intézkedéssel nem ért egyet.
2. Szociálpszichológiai szempontból az önkárosítás társas jelenség (pl. modellkövetés, csoportnyomásnak való engedelmesség). A fogvatartott úgy észleli, hogy az önkárosítással hatékonyabban érheti el a céljait, mint a hivatalos úton.
3. Szociológiai szempontból az önkárosítás mobilizáció, azaz a fogvatartott a jelenlegi helyzetéből egy olyan helyzet irányába törekszik, ahol magasabb lesz a komfortérzete. Például kártyatartozás miatt fenyegetve érzi magát egy zárkában, és abban a reményben kerül a „falcol” útján más helyre, hogy ott a zsarolói már nem lesznek jelen.
4. Emberi jogi szempontból az önkárosítás az egyik legsúlyosabb börtönártalom.
5. Gazdasági szempontból az önkárosítás kezelése minden esetben költségesebb, mint az önkárosítás megelőzése vagy a megfelelően kialakított stratégia követése.

Jóllehet teljesen egyértelmű, hogy az önkárosításnak a börtönben egyéb szempontjai is vannak (pl. biztonsági szempont), ez is bizonyítja, hogy az öngyilkosságot és az önkárosítást nem lehet egy nézőpontból kezelni a börtönben.

A hatodik speciális elem a *szexuális bűnelkövetők* kezelése. Pregunné Puskás Gyöngyi³³ vizsgálata szerint a szexuális bűnelkövetők számos szempontból eltér-

³² Lehoczki Ágnes (2009): A prizonális helyzetben elkövetett önkárosítás pszichés hátteréről. *Börtönügyi Szemle*, 2009. 3. 102-105. o.

³³ Pregunné Puskás Gyöngyi (2009): A szexuális bűnelkövetők kezelése. *Börtönügyi Szemle*, 2009. 1. 45-56. o.

nek a többi fogvatartottól: idősebbek, több közöttük az elvált, a börtönbe kerülésük előtt rendszeresen dolgoztak, a saját lakásukban éltek, jellemzően a szüleik nevelték fel őket, illetve többnyire első bűntényesek. A gyermek sérelmére bűncselekményüket ismerős ellen, vagy a saját gyermekük ellen követték el. Már ezek az élethelyzetek is kifejezetten sérülékennyé teszik őket a többi fogvatartottal szemben. A mélyebb pszichológiai vizsgálatok alapján, amelyeket szintén Puskás Gyöngyi végzett Rorschach-tesztel, a szexuális bűnelkövetők – többek között – depressziósak, túlfékezettek (frusztráltak), beszűkültek, érzelmileg sivárok, képtelenek alkalmazkodni és perfekcionistaik. A szexuális bűnelkövetőkre nagyobb mértékben vonatkozik a retribúció, mint a hosszú ítéletes fogvatartottakra.

A hetedik speciális kérdés, ami kifejezetten a börtönpszichológiát érinti, a *börtönlázadás*. A fogolyzandulás törvényi tényállása³⁴ nem fedi le teljes egészében a börtönlázadást. A nemzetközi események történéseinek elemzése alapján³⁵ a 2000-es évektől a börtönlázadást inkább az etnikai konfliktusokból vagy a huliganizmusból lehet levezetni. Szerencsére hazánkban a börtönlázadás nem jellemző, azonban az etnikai jellegű konfliktusok a falfirkákon már érzékelhetők. A pszichológus a börtönben gyakran szembesül azzal, hogy olyan titkokat és tényeket tud, amit mások nem. Ez az ismeret a pszichológust olyan készséggel ruházza fel, hogy egyes eseményeket képes lesz bejósolni. Ezek közül a legsúlyosabb a börtönlázadás. Így volt ez a hírhedt új-mexikói börtönlázadásnál: az intézet pszichológusa előre figyelmeztette az állományt a veszélyre, de nem hallgattak rá.³⁶

(5) Néhány emberi jogi vonatkozás

A WHO és az ICRC (Nemzetközi Vöröskereszt) a mentális egészségügy börtönvonatkozásairól szóló közös kiadványában³⁷ a börtönpszichológia elhatárolása szempontjából néhány érdekes megállapítást találhatunk.

A börtön nem kedvez mentális betegségeknek, mert a börtönökben általában túltelítettség van, magasabb az erőszak előfordulásának esélye, a fogvatartottak kinti társas hálózata megsérül, a fogvatartottak elvesztik a jövőképeket, nagyobb a depresszió alapú öngyilkosság esélye, valamint a börtönökben általában hiányzik az értelmes elfoglaltság. Tehát a börtönben folytatott pszichológiai munkának számos specialitása van, ami miatt a börtönpszichológia nem lehet a kriminálpszichológia része.

Az Európa Tanács Miniszteri Tanácsa a börtönegészségügy etikai és szervezési vonatkozásairól szóló ajánlásában³⁸ megfogalmaz pár pontot, ami a témánk szempontjából releváns lehet.

A börtönben végzett pszichoterápiának kettős célja van. A fogvatartottnak

³⁴ Btk. 246. §

³⁵ Lásd részletesen: Fliegauf Gergely (2007): A börtönlázadás – okok, befolyásoló tényezők, prevencióstratégiák (2. rész). Börtönügyi Szemle, 2007. 2. 41-54. o.

³⁶ Useem, Bert (1985): Disorganization and the New Mexico prison riot of 1980. American Sociological Review, Vol. 50. No. 5. (Oct.) 677-688. o.

³⁷ Drew, Natalie – Beynon, Jonathan (2006): Information sheet of mental health and prisons. Geneva. WHO-ICRC.

³⁸ Recommendation no. R (98) 7 of the Committee of Ministers to member states concerning the ethical and organisational aspects of health care in prison.

egyrészt meg kell küzdenie a börtönben tapasztalt nehézségekkel (coping), másrészt alkalmazkodnia kell a börtönkörülményekhez (adaptáció) – ezt a két folyamatot segíti elő a terápia. E folyamatban az a legfontosabb tanulság, hogy a jelenre koncentráció pszichoterápia jóval hatékonyabb, mint a rezocilizációs, azaz ez a megállapítás is azt a tézist támogatja, hogy a börtönpszichológia nagyobb hatást fejthet ki a rehabilitációra.

A börtönben külön kategóriát képeznek a szexuális bűnelkövetők a fenti két célnak megfelelően. Náluk a legnagyobb a veszély, hogy sem a coping, sem az adaptáció nem lesz sikeres, és a többi fogvatartott sanyargatni fogja őket. Ilyen szempontból a börtönpszichológus feladata tűzoltás jellegű, azaz a krízisintervenció eszközeit kell alkalmaznia, ami a rendőri munka során legfeljebb az áldozatok, esetleg a rendőrök esetében képzelhető el. Sokszor felmerült már a korábbi főiskolai előadások során a csoportban, ahol oktatók, hogy a kihallgatás egyik elemi célja a krízis növelése a tettesnél, hiszen az így török meg. A börtönpszichológus célja ezzel teljesen ellentétes.

Kifejezetten fontos a börtönben a személyzet speciális képzése, azaz a rabok lelki igényeiről a börtönben dolgozóknak különleges ismeretekkel kell rendelkezniük. Akinek többéves börtöntapasztalata van, az tudja, hogy a rabok speciális helyzete egyedi kommunikációs stratégiát igényel. A pszichológiai ismeretek tekintetében naiv, de tapasztalt körletfelügyelő nagyobb hatékonysággal tud kommunikálni a fogvatartottakkal, mint akár egy frissen végzett pszichológus. Ebből következik, hogy:

- a pszichológusoknak is adaptálódniuk kell a börtönhöz, ha jól helyt akarnak állni, azaz a börtönpszichológiának is van önálló ismeretanyaga;
- a pszichológus a sajátos ismeretei révén segíthet a börtönben végzett egyéb munkafolyamatokban is; valamint
- a börtöntapasztalat bővíti a pszichológus szakmai és börtönügyi ismereteit is.

Lényeges, de nehezen betartható elv, hogy a fogvatartott csak akkor vonható be a pszichoterápiába, ha abba beleegyez. Ez a jelenlegi magyar körülmények között akkor nem valósul meg, ha a fogvatartott nem kéri a vizsgálatot, azaz beutalják a pszichológushoz. Azonban a börtönben igen gyakran bukkanak fel olyan pszichés problémák is, amelyek során a rabok önként keresik meg a pszichológust. Ez utóbbi lényeges különbség a kriminálpszichológia és a börtönpszichológia között.

Elvileg a „pszichológusi meghallgatás” a börtönben szigorúan bizalmas, és bár ez alól vannak kivételek, mégis elmondható, hogy a kriminálpszichológiai vizsgálat jellege ezzel ellentétes: ott nem a problémával rendelkező személy és a rendőrpszichológus között jön létre bizalmi helyzet, hanem a többi rendőr és a pszichológus között. Másképp nem is működhetne a kriminálpszichológia, azonban a börtönpszichológia a bizalom minimális érvényesülése nélkül eleve működésképtelen. A börtönpszichológustól ugyanakkor a naiv szemlélő (pl. esetleg néhány biztonsági tiszt) hasonló munkát vár el, mint a kriminálpszichológustól. A börtönpszichológus az eseteit mégis a nyilvánosság elé tárhatja, név nélkül és

a személy azonosítására alkalmatlan információk közlésével, vagy tudományos szintézissel, általánosítással. Ezek a kvalitatív adatok gyakran konfliktusos helyzetet teremtenek a börtönben: a biztonsági szemlélet eltűlése nem egyeztethető össze egyes börtönártalmakkal, traumákkal, továbbá ezt a sajátos és gyakran önkényes jogszabály-értelmezés is támogatja.

A börtönpszichológustól tehát elvárják, hogy mondja el azt, amit a szakmai identitása miatt nem tehet meg; másrésztől megtilthatják neki, hogy elmondja azokat az információkat, amelyeket a szakmai és tudományos identitása az ismeretek integrálása miatt követelne meg. Meggyőződésem, hogy azok a legjobban működő börtönök, ahol ez a konfliktus a legenyhébb természetű. Ennek a helyzetnek egy szélsőséges megnyilvánulása a már említett új-mexikói börtönlázadás kirobbanása, a társadalmi környezet által megkövetelt körülmények miatt fennálló, jellegzetes példája pedig a kábítószer-probléma természetének tagadása. A börtönpszichológus sok esetben a börtön „lelkiismereteként” kényelmetlen helyzetébe kerül: gyónnia kell.

(6) Összefoglalás

A fentiekben láthattuk, hogy a börtönpszichológia jelenlegi hazai identitása a hetvenes években született, és az akkori kapcsolatrendszere a mai követelmények szerint nem értelmezhető. Külföldi példákon keresztül mutattuk be a börtönpszichológia egyedi jellegzetességeit, amelyek merőben különböznek a rendőri pszichológiától. Külön kifejtettük, hogy a börtönpszichológia célja leginkább a rehabilitáció – a reszocializáció inkább a nevelésé, a reintegráció pedig egyre inkább a resztoratív technikáké is. Végül kitértünk a börtönpszichológia és az emberi jogok metszéspontjára is.

Mindezek alapján látjuk, hogy a börtönpszichológia elsődleges céljai a rehabilitáció, a coping és az adaptáció, annak érdekében, hogy a fogvatartott megőrizze testi és lelki integritását a börtönártalmakkal szemben. A fogvatartottak belső motivációs rendszerének alakítása a konstruktív életvezetés érdekében történik (Ruzsonyi Péter, 2008),³⁹ pedagógia nélkül a pszichológia nem is létezhet a börtönben (főleg a körleten), ugyanakkor nem kell a börtönnek „önmagát felszámolnia” (Bárd Károly, 1992),⁴⁰ hanem a pszichológusok munkájára is kell támaszkodnia.

³⁹ Ruzsonyi Péter: i. m.

⁴⁰ Bárd Károly (1992): Gondolatok a büntetés-végrehajtás reformjáról. Börtönügyi Szemle, 1992. 1. 3. o.- Idézi Ruzsonyi Péter: i. m. 19. o.

Forgács Judit

Merre tart a nevelés? A nevelői profil vizsgálata

A magyar büntönügy történetében mérföldkövet jelentett a bv. kódex 1993. évi módosítása,¹ amely ösztönzőleg hatott a gyakorlati szakemberek gondolkodására, ennek eredményeként a büntetés-végrehajtás (továbbiakban bv.) egyik alapfeladatát a nevelési tevékenységet² próbálták újra pozícionálni. Erre az időszakra tehető egy olyan generációváltás, melynek tagjai különösebb aggályok nélkül el tudták fogadni azokat az új szellemiségű jogintézményeket, amelyek alapjaiban változtatták meg a bv. fejlődésének irányát.

A büntetés-végrehajtási neveléssel (továbbiakban bv. nevelés) foglalkozó szakemberek – egymásnak nem ellentmondva – többféle irányt jósoltak a szakma továbbfejlődésének. A korabeli szakirodalmat áttekintve szembetűnő, hogy milyen pezsgő szakmai vita bontakozott ki a nevelésről, a nevelés fejlődésének irányáról és a nevelői szerep változásáról. A diskurzust a Szegedi Fegyház és Börtön egyik munkatársa, *Szondi Miklós* indította el, aki egyben a Börtönügyi Szemle rovatvezetője volt. Vitaindító írása³ több szakembert is arra készítetett, hogy a témához kapcsolódó saját gondolatait is közlétegye. Ennek eredményeként *Garami Lajos* a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága (továbbiakban BVOP) képviselőjében mint vezető gyakorlati szakember, később *Ruzsonyi Péter* tanszékvezető és *Módos Tamás*⁴ főiskolai adjunktus az RTF⁵ tudományos műhelye égisze alatt jelentettek meg értékes publikációkat.

A nevelői funkció megítélésének változása

A kilencvenes évek első felében a demográfiai, szakmapolitikai és jogszabályi változások komplex módon éreztették hatásukat a bv. nevelésben. A megváltozott körülmények ösztönzőleg hatottak azokra a törekvésekre, melyek ennek helyét és szerepét igyekeztek korszerűsíteni.

A jövő nevelője *Garami*⁶ szerint elképzelhetetlen a jelenlegi attitűdrendszer átértékelése és megváltoztatása nélkül. Véleménye szerint a paternalista szemléletet szükségszerűen fel kell, hogy váltsa a partnerség, az autokrata szemlélet

¹ 1993. évi XXXII. tv.

² Nézetem szerint a nevelés azoknak a célzott hatásoknak az összessége, melyek középpontjában a reintegrációs program hatékony megvalósítása áll.

³ Szondi Miklós: Andragógus vagy nevelő? Börtönügyi Szemle, 1996. 1. [142.]

⁴ Módos T.: Az elfelejtett tudomány. (A kriminálpedagógia időszerűségéről.) Börtönügyi Szemle, 2000. 2. 47-58.; Ruzsonyi P.: Javíthatatlanok? (A büntetés-végrehajtási korrekciós nevelés fejlődési trendje.) Börtönügyi Szemle, 1999. 4. 24-45.; Ruzsonyi P.: A büntetés-végrehajtási korrekciós nevelés új irányzatai. Nevelési tansegédlet. Budapest, BVOP, 2003. (Büntetés-végrehajtási Szakkönyvtár 2003/2.)

⁵ A Rendőrtiszti Főiskola 40 éves működése után – 2012. január 1-jével – betagozott a Nemzeti Közszolgálati Egyetembe, és annak Rendészettudományi Karaként működik tovább. A cikkben a felsőoktatási intézmény régi elnevezését használom.

⁶ Garami L.: Támogató háttér. (A nevelői funkció változásáról.) Börtönügyi Szemle, 1997. 3. 71-80.

helyébe kell, hogy lépjen a segítő együttműködés. A fogvatartotti problémák átvállalása helyett a nevelő feladatának mindinkább a tanácsadás irányába kell elmozdulnia. *Garami* nézeteit összefoglalva elmondható, hogy a nevelőre jellemző beavatkozó szerepet szükségszerűen fel kell, hogy váltsa a szervező szerep.

Ruzsonyi és *Módos* a büntetés-végrehajtási pedagógia irányából közelítette meg a nevelő változó szerepét. *Módos* szerint a nevelés egyfajta cselekvésszabályozás, a felfogás és meggyőzés alakítására irányul, és a fogvatartott egész életrendjére kihat, meghagyva annak önállóságát. Véleményük szerint a büntetés-végrehajtásban zajló nevelés leginkább korrekciós nevelésként értelmezhető, melynek célja a konstruktív életvezetés kialakítása.

Forrás: *Fliegauf Gergely*: Börtönblog 2.

A korabeli tanulmányokat egybevetve az látható, hogy a büntetés-végrehajtási szakemberek egymástól két jól elkülöníthető irányvonalat alakítottak ki. *Garami* a *szociális munka* irányába képzelte a nevelői feladatrendszer továbbfejlődését, míg *Módos* és *Ruzsonyi* a *korrekciós nevelés* szerepét hangsúlyozta. Nézetük szerint a pedagógiai tények arra utalnak, hogy a nevelési folyamat elképzelhetetlen a magatartás- és tevékenységformálás nélkül. Álláspontjuk alapján: újfajta szakmai látásmódra van szükség, mely egyesíti és felhasználja a pedagógiában, a szociális munkában és a pszichológiában leírt módszereket.

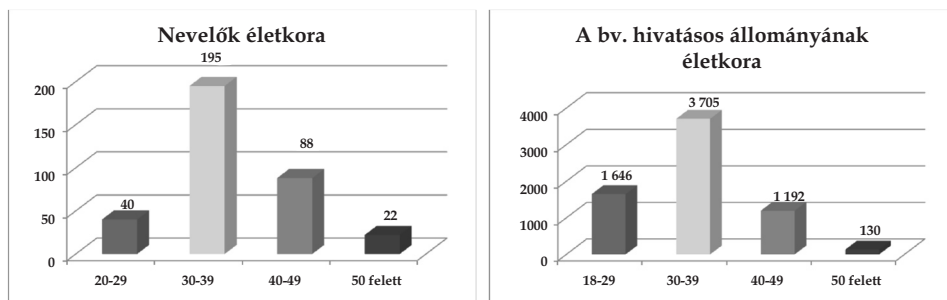
Vizsgálatom egyik központi kérdése volt, hogy vajon a szakemberek által prognosztizált irányba tart-e a napjainkban a bv. nevelés. Azt gondolom, hogy az említett tanulmányok keletkezése óta eltelt annyi idő és született annyi tapasztalat, hogy újra feltehessük a kérdést: vajon milyen alapvető értékekkel kell bírnia a nevelőknek, illetve erre a kérdésre egy rapid kutatás eredményeit felhasználva milyen válasz adható.

A nevelői profil feltérképezésének szociológiai aspektusai

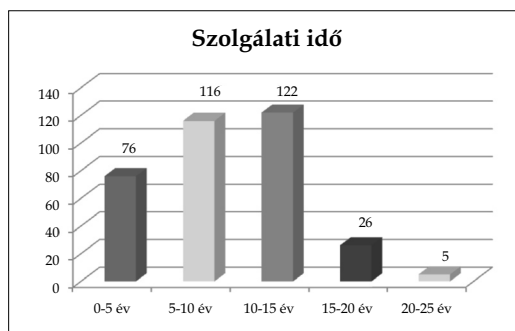
A jelenlegi helyzet felmérésének előfeltétele a nevelői profil szociológiai aspektusainak tisztázása. Ezeket – a nevelő személyéhez kapcsolódóan – a következő elemekben határozhatjuk meg: nemek aránya, életkor, iskolai végzettség, tényleges szolgálati idő. A BVOP Személyügyi és Szociális Főosztályától kapott statisztikai adatok⁷ birtokában a következő kép rajzolódik ki napjaink nevelőjéről.

A nevelők (345 fő) a tisztii állomány jelentékeny hányadát, mintegy 20%-át képezik. A rendelkezésre álló adatok elemzése alapján kitűnik, hogy az egyes szakterületek között talán az egyetlen a nevelői beosztás, ahol ennyire *kiegyenlített a férfiak és a nők aránya* (50-50%-os), ami megakadályozza, hogy a nevelői szerepkör nemi jelleghez köthető egyensúlya felboruljon.

Ha a nevelőket az életkor szempontjából vizsgáljuk, akkor látható, hogy – hasonlóan az állomány többi tagjához – a *30-40 közötti korosztály* létszáma *emelkedik ki*. Megítélésem szerint a munkavégzés szempontjából mindenképp előnyösnek mondható, hogy a nevelők átlagéletkora nem tér el jelentősen az állomány többi tagjától, nem okozva ezzel generációs feszültségeket.

A különbséget az *idősebb korosztály* (a 40-50 év közöttiek) *aránya* adja, mely a nevelők között *magasabb*, mint az állomány egyéb tagjai körében. A magasabb életkorral szerencsés esetben együtt jár az érettebb, felelősségteljesebb magatartás, a nagyobb élettapasztalat, mely elengedhetetlen a nevelői munka gyakorlásához.

⁷ Adatszolgáltatás ideje: 2011 októbere.

Az életkori összetevők elemzése csak a *tényleges szolgálati viszony időtartamát* bemutató grafikonnal lehet teljes. A *tényleges szolgálati viszony* szempontjából vizsgálva már árnyaltabb képet kapunk. Mivel viszonylag magas a nevelők között az 5 év szolgálati időt meg nem haladók aránya, ezért azt mondhatjuk, hogy a magasabb életkor nem jár együtt a hosszabb szolgálati viszonyal. Ez annak a következménye, hogy a nevelői pályára lépők általában nem kezdőként választják a büntetés-végrehajtást, előzetes munkatapasztalatokkal, valamiféle – jellemzően „civil” – *munkahelyi szocializációval* már rendelkeznek.

Bízható az is, hogy a *nevelők átlagos pályán maradási mutatója 13 év*, ami meghaladja a tiszti munkakört betöltők *tényleges szolgálati viszonyát*, amely átlagosan 11 év. A nagyobb pályán maradási hajlandóság eredménye, hogy a nevelők egy stabil szakmai közeget jelentenek a mindennapokban.

A nevelők képzése

A vizsgálat időszakában dolgozó nevelők 82%-a főiskolai, 12%-a egyetemi diplomával, 6%-a középfokú végzettséggel rendelkezett. Egyéb statisztikai adatok hiányában csak gyakorlati ismeretekre támaszkodva lehet kijelenteni, hogy a nevelők jellemzően a *nyílt (külső) rendszerű képzésből* kerültek beosztásukba. A diplomás, leendő nevelők a Büntetés-végrehajtási Szervezet Oktatási Központjába (továbbiakban BVOK) kerülnek az ún. 14 hetes alapképzésre.

Nevelők nyílt rendszerű képzésben:

Főiskola/egyetem + BVOK + bv. szakvizsga

minimum: 4,5-6 év

Nevelők zárt rendszerű képzésben:

BVOK + RTF

minimum: 4 év

A BVOK fő feladata a tiszthelyettesi és zászlósi állománycsoport képzése, így nem véletlen, hogy a képzés hangsúlyát a *biztonsági ismeretek* és a *gyakorlati oktatás* jelenti. Ebből következik, hogy a polgári diplomával rendelkező leendő nevelők speciális büntetés-végrehajtási képzése is a *biztonsági ismeretekre* és a *gyakorlati képzésre* koncentrál.

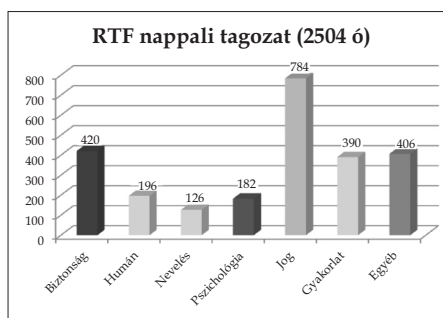
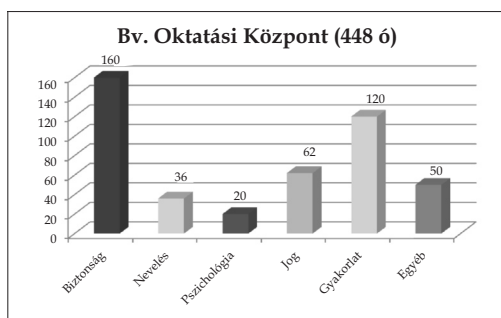
A nyílt rendszerű képzés harmadik szintjét, a *bv. szakvizsga* tananyagrendszerét vizsgálva megállapítható, hogy a *biztonsági ismeretek dominanciája* kiegészül a bv. jog, a bv. pszichológia és a bv. pedagógia speciális témaköreivel.

A büntetés-végrehajtás *zárt rendszerű (belső) képzésének* két pillére a BVOK és a Rendőrtiszti Főiskola Büntetés-végrehajtási Tanszéke. A BVOK-n átadott ismeretek összórászáma 448, az RTF Bv. Tanszékén oktatott tárgyaké 2 504 óra.

A Tanszékre felvételt nyert hallgatókról elmondható, hogy alapvetően a bv. biztonságban és a gyakorlatban jártasak. A képzés három éve során *széleskörű jogi ismereteket*

reteket sajátítanak el (31%), melyet tovább erősítenek a *biztonsági tantárgyak* (17%) és a főiskolán szerzett *gyakorlati tapasztalatok* (16%). A neveléstudományi, pszichológiai és más humán tantárgyak által közvetített ismeretrendszer 6-8%-os arányban van jelen a büntetés-végrehajtási szakon tanulók tananyagrendszerében.

Tehát a Rendőrtiszti Főiskolát végzettek ismereteiben a jog dominál, a megközelítőleg egyenlő mértékben jelen lévő biztonsági, gyakorlati, neveléstudományi, pszichológiai és egyéb humán tárgyakkal szemben.

A kutatás

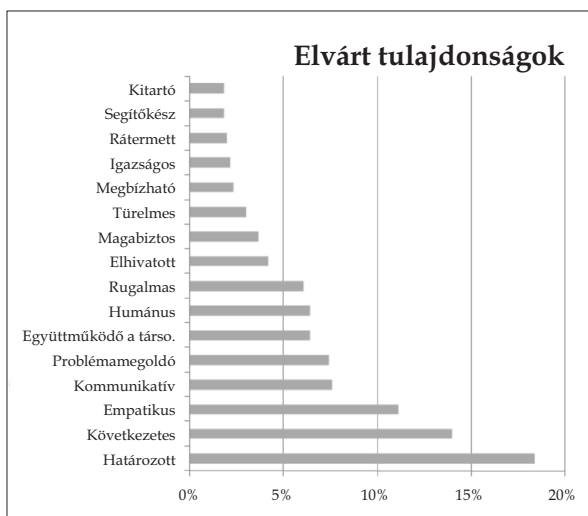
A Rendőrtiszti Főiskola Büntetés-végrehajtási Tanszékének hallgatói⁸ a 2011. év őszi szemeszterében a bv. pedagógia tantárgy keretein belül vettek részt a tanulmány alapját képező vizsgálatban. A *kutatás közvetlen célja* volt, hogy a hallgatók az intézeti gyakorlat során térképezzék fel azokat a kompetenciákat⁹, melyeket a küldő intézet – mint a gyakorlat elsődleges megtestesítője – a nevelői beosztásban elvár.

A vizsgálat *közvetett céljával* azt szántam, hogy a hallgatók tapasztalatokat szerezzenek a kutatás módszertanában, melynek jegyében 18 intézetben 350 munkatárssal vettek fel¹⁰ interjút. A kutatás során a megítélésem szerint szükséges kompetenciákat két csoportba – az elvárt tulajdonságok, illetve ismeretek rendszerébe – helyeztem el. A hallgatói feladat részét képezte a válaszok tipizálása, azok egybecsengésének vizsgálata és grafikonos ábrázolása.

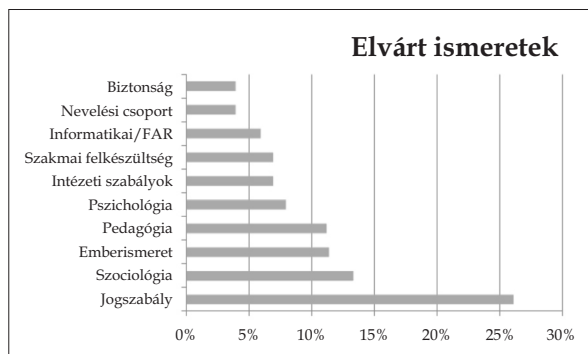
⁸ Köszönettel tartozom Szabó Bálint II. éves hallgatónak, aki segítségemre volt a statisztikai adatok kiértékelésében.

⁹ A kompetencia (lat. alkalmasság, ügyesség) fogalmának többféle értelmezése létezik: többek között jelentheti egy szakterületen az adott szakma képviselőjének hozzáértését, alkalmasságát.

¹⁰ Közvetlenül a fogvatartottakkal érintkező, a nevelői tevékenységre rálátással bíró kollégák véleményét várták, így: osztályvezetők (Fogvatartási Ügyek Osztálya, Biztonsági Osztály), nevelők, körletfelügyelők, körlet-főfelügyelők, akció csoportos/biztonsági felügyelők véleményét kérdezték.

Az elvart nevelői tulajdonságok közül a válaszadók 18%-a nevezte meg a *határozottságot* és 14%-a jelölte meg a *következetességet*. A két szorosan összefüggő és egymást támogató tulajdonság mellett kiemelkedő arányban volt jelen az *empátia*, a *kommunikáció* és a *problémák megoldására való képesség*. Az eredményt vizsgálva kijelenthető, hogy erőteljes igény fogalmazódik meg arra vonatkozóan, hogy a társ szakterületekkel együttműködő és kiegyensúlyozott munkakapcsolat alakuljon ki. A pedagógus és a szociális munkás szerepköréhez kötődően jelenik meg a humánus, türelem, segítőkészség és igazságosság igénye.

A nevelőktől elvart ismereteket vizsgálva megállapítható, hogy az intézeti gyakorlatban a *jogszabályok ismeretén* (26%) van a hangsúly, maga mögé utasítva a hagyományosan a neveléshez kötődő *pedagógiát* (13%), *emberismeretet* (11%), *szociológiát* (11%) és *pszichológiát* (8%). A nevelési csoport vezetésével kapcsolatos ismeretek igényének alacsony százaléka (7%) arról tanúskodik, hogy a nevelői tevékenységben háttérbe szorult a csoporthoz mint egységhez köthető tevékenységek sora.

Nem mehetünk el amellett sem szó nélkül, hogy a tábla utolsó helyét a *biztonság* fogalomköréhez tartozó ismeretrendszer (4%) foglalja el. Ennek oka – meglátásom szerint – abban keresendő, hogy a napi gyakorlatban megjelenő, két markánsan elkülönülő szakmai terület (biztonsági, nevelési) ön maga meghatározására a biztonsági ismereteket – annak birtoklását vagy annak hiányát – használja fel.¹¹

Szembetűnő, hogy a fentiekben bemutatott kutatási eredmények is azt erősítik, hogy elsősorban a Rendőrtiszti Főiskolát végzett munkatársak birtokolják azt a koncentrált és szakmaspecifikus tudást, amely leginkább megfelel a gyakorlati elvárásoknak és igényeknek. A végzős hallgatók olyan szintű jogi, biztonsági és neveléstudományi ismerettel rendelkeznek, mely egyaránt alkalmassá teszi őket a nevelői és a biztonsági tiszti feladatok ellátására. Ez lehet egyfajta magyarázata annak, hogy a főiskoláról kikerült hallgatók beválnak a gyakorlati életben is és lényegesen kevesebb közöttük a pályaelhagyók aránya. A legutóbbi (2007) beválasztási vizsgálat adatai azt tükrözik, hogy a jelenleg is aktív, Rendőrtiszti Főiskolát végzett hallgatók 80%-a vezetőként, középvezetőként tevékenykedik a büntetés-végrehajtásban.

A mai nevelési tevékenység kritikája

A fentiek alapján a kívülálló akár azt is hihetné, hogy a nevelés vonatkozásában minden egységesen pozitív irányba hat, azonban a harmonikusnak tűnő képet jelentősen árnyalják az utóbbi évek nevelésről/a nevelő szerep változásairól írt dolgozatainak megállapításai, illetve a következő, a nevelés csapatmunka jellegére utaló gondolat: *„Ha a nevelő pedagógiai törekvéseivel egyedül marad, igyekezetét kollégái részéről meg nem értés vagy ellenszenv övezi, akkor bármennyire is tehetséges, szorgalmas, kevés eredményt tud felmutatni.”*¹²

A nevelői munkával kapcsolatban megfogalmazódott félelem, hogy a nevelésben évtizedeken keresztül felhalmozódott tapasztalatot *„az új típusú büntetés-végrehajtás nem tudja kellőképpen adaptálni, hasznosítani”*.¹³

Módos az eddigieknél is karakteresebben fogalmazott, amikor a 2002-ben lezajlott vizsgálatának¹⁴ eredményeit elemezte. Az általa megkérdezettek megállapításai között a következők szerepeltek:

- a pedagógiai akciók a jövőnek szólnak, ezért a napi gyakorlat során a munkatársak folytonos elutasításába ütköznek;
- csekély az eredménye a fogvatartottak pedagógiai befolyásolásának;
- a jelenlegi „kétarcú” gyakorlat káros, mivel a nevelők tényleges feladata (adminisztráció, felügyeleti kiegészítő tevékenység) nem egyezik

¹¹ Hogy miért használja a két csoport a biztonsági ismereteket ön maga meghatározására, továbbá igaz-e az állítás, hogy a nevelőknek csak csekély mértékben kell a biztonsághoz érteniük, egy újabb kutatás tárgyát képezheti.

¹² Módos T.: Összetett folyamat. A nevelésről általában, a rabnevelésről kicsit konkrétanban. Börtönügyi Szemle, 2000. 3. 75.

¹³ Garami L.: Támogató háttér. (A nevelői funkció változásáról). Börtönügyi Szemle, 1997. 3. 71.

¹⁴ A büntetés-végrehajtási személyzet szubkultúrájának elemzése. Lásd: Módos T.: A személyi állomány beállítódása a büntetés-végrehajtás rehabilitációs, nevelési feladataival kapcsolatban. Börtönügyi Szemle, 2003. 3. 55-72.

meg a deklarált célokkal (személyiségfejlesztés, segítő támogatás), s ez negatívan hat a személyi állományra;

- a nevelők „a múlt becsontosodott kövületei”, nincs valós funkciójuk, „lebegnek a struktúrában”, ezért meg kell szüntetni beosztásukat.¹⁵

Módos a vizsgálat eredményeinek értelmezésénél nem kerülte meg a „*nevelői munka hatékonyságának*” problémakörét sem. Utalva a BVOP által a nyolcvanas évek elején végzett kutatásra,¹⁶ megállapította, hogy a nevelés eredményességének kritériumait nem ismerjük, nem fogalmaztuk meg azokat a normatívákat, melyek teljesülése esetén a nevelést sikeresnek tekinthetjük, s hozzátette: a „viszsaesési mutatók egyértelműen alkalmatlanok erre a feladatra”.¹⁷

Az utóbbi néhány év nevelésről szóló diskurzusa a Börtönügyi Szemle hasábjairól áttevődött az elektronikus média világába. Több – börtönüggyel is foglalkozó – szakember fogalmazta meg személyes véleményét, kritikáját a neveléssel kapcsolatban. Kovács Mihály – elismert gyakorlati szakemberként – blogjában¹⁸ a fogvatartás alapvető problémájának tekinti a biztonsági és a nevelési szakterület között feszülő ellentétet. Véleménye szerint a biztonsági szakterület képviselői az intézkedéseik és ellenőrzéseik számának növelésére törekszenek, a hatékonyabb kontroll gyakorlását abban látják, hogy a fogvatartottak tevékenysége leginkább a zárka területére korlátozódjon. A neveléssel foglalkozó szakemberek stratégiája ezzel merőben ellentétes: törekvésük arra irányul, hogy növeljék a zárkán kívüli fogvatartotti programok idejét és gyakoriságát. A nevelők lényeges feladata tehát nemcsak a fogvatartottak motivációja, hanem a többi szakterület érdekeltté tétele a nevelési szakterület és az intézet vezetése által képviselt reintegrációs stratégia végrehajtásában.

Fliegauf Gergely főiskolai docens élesebb kritikát fogalmaz meg blogjában¹⁹: „... meg vagyok döbbenne a nevelés presztízisének csökkenése láttán, [...] ez egy trend, ami úgy fog végződni, hogy a nevelés el fog tűnni a magyar börtönökből. Legalábbis abban a formában, ahogy jelenleg még éppen él.” Több olyan tényezőt is azonosít, mely a jelenlegi helyzet kialakulásáért megítélése szerint felelős, közülük néhány fontosabbat kiemelve:

- a nevelők anyagi megbecsültsége alacsonyabb a biztonsági tiszti beosztásban dolgozó tisztelnél, ezért a nevelői beosztás nem vonzó a fiatalok számára;
- a börtönökre jellemző a nevelőnélküliség állapota (munkaidő utáni időszak, hétvége), azaz a börtön többnyire a nevelők nélkül működik;
- a nevelő segítő és a hatalomból adódó jutalmazó–fenyítő szerepének kettősége azt eredményezi, hogy a fogvatartottak nem bíznak a nevelőkben;
- a nevelők „tolerancia meghasonulásban” élnek: segítséget kell nyújtaniuk a fogvatartottaknak a velük való azonosulás nélkül.

¹⁵ Módos: A személyi állomány beállítódása... 62-63.

¹⁶ A kutatás a fogvatartottak neveltségi szintjének mérésére irányult. Ezzel összefüggésben vizsgálták a nevelés eredményességét, a nevelők munkájának hatékonyságát.

¹⁷ Módos: A személyi állomány beállítódása... 65.

¹⁸ Kovács M.: Biztonság vs. nevelés”. http://prisonunited.blogspot.com/2011_02_01_archive.html (2011.12.)

¹⁹ Fliegauf G.: Börtönbeli nevelés presztíziscsökkenése. <http://bortonblog2.blogspot.com/2011/12/bortonbeli-neveles-presztizscokkenese.html#more> (2011.12.)

Fliegauf szerint a nevelői munka az utóbbi 10-15 évben folyamatosan veszített jelentőségéből, melyet súlyosbít az is, hogy nincsen módszerspecifikus börtönnevelői képzés Magyarországon.

Feltétlenül szólni kell arról, hogy a nevelés kiteljesedéséről és annak kereteiről létezik egy markáns jogi/jogászi felfogás is, amely kapcsán *Lőrincz József*²⁰ fogalmazta meg gondolatait. Véleménye szerint a nevelés meghatározásakor nem feledkezhetünk meg a pozitív (tételes) jogi megközelítésről, illetve a hatályos jogi környezet rendelkezéseiről sem, azaz a nevelést mint specifikus büntetés-végrehajtási tevékenységet a jogi normák mindenkor szigorú keretek közé szorítják.²¹

Álláspontom szerint e megközelítés vitathatatlan praktikumával sem most, sem a későbbiek során nem lesz figyelmen kívül hagyható.

Záró gondolatok

Az eddigieket összegezve elmondható, hogy az aktív nevelői szakembergárdát az életpályája középső szakaszában járó, előzetes munkatapasztalattal rendelkező (leginkább nyílt rendszerű képzésben részt vett), az intézet életében stabil pontot jelentő férfiak és nők megközelítőleg egyenlő arányban alkotják.

A nevelés egyszemélyes – a nevelő által képviselt – intézményként működve az elmúlt 15 évben nem fejlődött a korábban prognosztizált irányba, sőt a pedagógia eszmerendszerére épülő, annak alapjait képező elvek egyre kevésbé szolgálik a büntetés-végrehajtási szervezet mindennapi működését.

A nevelő komplex feladatrendszerét formális tevékenységek sokasága uralja, mely a mindennapi gyakorlattal (és elvárással) ellentétben áll, ezért munkáját esetenként súlytalannak és feleslegesnek érezheti. A nevelő a tőle leginkább elvárt szakterület-specifikus jogi ismereteknek kevésbé van birtokában, és ez akadály lehet szakmai magabiztosságának és határozottságának, mely a kutatás szerint leginkább elvárt tulajdonságként jelenik meg.²²

A nevelés és a hozzá társított egyéb tevékenységek napjainkban leginkább egy díszes régi épülethez hasonlíthatók, mely a külső szemlélő számára betölti feladatát, de valójában már lakhatatlan. Egyetértve *Fliegauf* kijelentésével – miszerint a nevelés a jelenlegi formájában nem képes továbbfejlődni – szembe kell néznünk azzal a ténnyel, hogy a büntetés-végrehajtás ezen szakterületét gyökeresen át kell értelmeznünk. Első és legfontosabb feladatunk a *biztonság és a nevelés között feszülő ellentét feloldása, vagy legalábbis közelítése*, mely csupán a munkafeladatok és felelőségek újraosztásával, a jelenlegi struktúra átértelmezésével lehetséges (ehhez elengedhetetlen egy új kompetenciaterkép kidolgozása)²³.

²⁰ Dr. Lőrincz József ny. bv. dandártábornok, c. egyetemi tanár hosszú éveken keresztül az RTF Bv. Tanszék tanszékvezetője volt.

²¹ Lőrincz J.: A „nevelés-gondolat” a XX. századi hazai börtönügyben – jogászi szemmel. Börtönügyi Szemle, 2006. 3. 18.

²² Éppen ezért nem ritka, hogy gyakran találkozunk olyan nevelőkkel, akik szinte állandóan a jogszabályokat forgatják, mintegy ösztönösen igyekezve önmagukat „kisjogásszá” képezni.

²³ A körletfelügyelők és a szociális segédelőadók egy munkacsoportba sorolása, melynek feladata 50-60 fős fogvatartotti csoport fogvatartási ügyeinek intézése, kezelése, s amelynek vezetőjeként a fogvatartási csoportvezető (a jelenlegi nevelő) van kijelölve.

A nevelők szakmai kompetenciájának erősítése külső támogatásra szorul, melyhez az alábbiakat javaslom megfontolásra:

- A nevelők ismeretanyagának megerősítéséhez az oktatásban (a nyílt és a zárt rendszerű képzésben egyaránt) további *szakterület-specifikus jogi tudás* közvetítését javaslom;
- Támogatandónak tartom – az akár elektronikusan is elérhető – „*Jogszabályok és végrehajtási szabályok gyűjteménye a nevelők és szociális segédelőadók számára*” című kiadványt elkészítését és folyamatos aktualizálását;²⁴
- A pályakezdő nevelők részére hasznos lenne a nevelői ügymenetmodell feltérképezése és egy „*Nevelői Kézikönyv*” megalkotása, mely a gyakorlat során lépésről-lépésre rögzíti a nevelői tevékenységhez fűződő ügymenet folyamatát.

A távolabbi jövőre vonatkoztatva szükségesnek tartom a *zárt rendszerű képzés bevezetését, illetve további alkalmazását*²⁵ a *klasszikus értelemben vett büntetés-végrehajtási szakemberek* (biztonsági tisztek, nevelők, igazgatási szakemberek) körében.

A dolgozat megállapításaival azt az irányvonalat kívántam megerősíteni, amely képviselői szerint elérkezett az az idő arra, hogy a több mint 50 éves nevelés fogalmát elhagyjuk, és elkezdjünk egy új fogalmi rendszerben gondolkodni. Ennek a paradigmaváltásnak a lényege, hogy deklaráltan is megjelenjen: a büntetés-végrehajtás alaptevékenysége a fogvatartás alapját képező *kezelésre és biztonsági tevékenységre* irányul, melyben szintetizálódik a fogvatartáshoz köthető minden speciális szaktudás.

Mindezek tisztázása növelné a mintegy félezer, nevelési területen dolgozó munkatárs szakmai komfortérzetét, és ennek igazi előnyei mindenképpen a büntetés-végrehajtás további épülését szolgálnák.

Felhasznált irodalom

- Fliegau Gergely: Börtönbeli nevelés presztízscsökkenése. <http://bortonblog2.blogspot.com/2011/12/bortonbeli-nevelés-presztízscsökkenése.html#more> (2011.12.)
- Garami Lajos: Támogató háttér. (A nevelői funkció változásáról.) Börtönügyi Szemle, 1997. 3. 71-80.
- Kovács Mihály: „Biztonság vs. nevelés”. http://prisonunited.blogspot.com/2011_02_01_archive.html (2011.12.)
- Lőrincz József: A „nevelés-gondolat” a XX. századi hazai börtönügyben – jogászai szemmel. Börtönügyi Szemle, 2006. 3. 1-20.
- Módos Tamás: Az elfelejtett tudomány. (A kriminálpedagógia időszerűségéről.) Börtönügyi Szemle, 2000. 2. 47-58.
- Módos Tamás: Összetett folyamat. A nevelésről általában, a rabnevelésről kicsit konkrétan. Börtönügyi Szemle, 2000. 3. 63-76.
- Módos Tamás: A személyi állomány beállítódása a büntetés-végrehajtás rehabilitációs, nevelési feladataival kapcsolatban. Börtönügyi Szemle, 2003. 3. 55-72.
- Ruzsonyi Péter: Javíthatatlanok? (A büntetés-végrehajtási korrekciós nevelés fejlődési trendje.) Börtönügyi Szemle, 1999. 4. 24-45.
- Ruzsonyi Péter: **A büntetés-végrehajtási korrekciós nevelés új irányzatai. Nevelési tanszéklet.** Budapest, BVOP, 2003. (Büntetés-végrehajtási Szakkönyvtár 2003/2.)
- Szondi Miklós: Andragógus vagy nevelő? Börtönügyi Szemle, 1996. 1. [142.]

²⁴ A jogszabálygyűjtemény összeállítása a bv. pedagógia tantárgy keretein belül, a nappali tagozatos hallgatók közreműködésével, 2012-ben megkezdődik.

²⁵ A Rendőrtiszti Főiskolára ugyanis már több év óta csak ilyen feltételekkel lehet felvételt nyerni.

Vajna Károly élete és műve¹

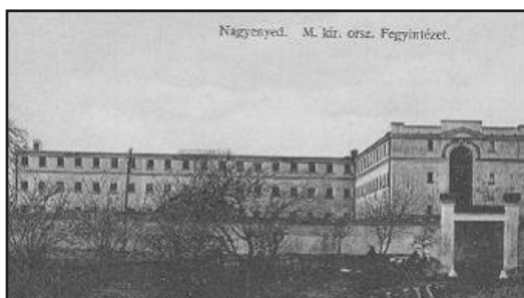
A magyar történelmi büntetésügyi tudomány megteremtőjének, Vajna Károlynak a 160. születési évfordulója alkalmat ad életének és művének felidézésére. Ő azon jeles alakja a magyar kultúrtörténetnek, aki származása, iskoláztatása, munkája révén egy olyan életművet alkotott, amelynek eredménye egy addig nem létezett tudásterület létrehozása lett.

* * *

Vajna Károly 1851. október 13-án született Nagyenyeden. Édesapja, a jogot is tanult háromszéki székely, Vajna Antal az akkor már több mint kétszáz éves múlttal rendelkező, a magyar kultúra számos kiválóságát adó nagyenyedi kollégiumnak, a Bethlen Gábor alapította Főtanodának volt a pedagógia-klasszika literatúra tanára. Nagyműveltségű ember, aki kiváló szervezőképességével egyik újrarendítője volt az 1849. januári román pusztítás áldozatává esett kollégium és város életének. Édesanyja a franciaországi születésű Asbrani Karolina, akitől az akkori Európa összekötő nyelvét sajátíthatta el.²

Tanulmányai során Vajna a nagyenyedi kollégiumban klasszikus műveltséget sajátított el, hiszen tanult pl. latin, német, ógörög nyelvet, de az oktatás kiterjedt a reáltudományokra, mint a csillagászat, matematika, s a művészeti tárgy rajzra is. A hat gimnáziumi osztály után a Főtanoda bölcsészeti képzésén tanult.³

Vajna nyilvánvalóan ismerte a városában 1858-ban a bécsi birodalmi kormány által létesített *fegyintézetet*, amelynek életéről hallottak megfoghatták ifjúai fantáziáját.

¹ A kiskunfélegyházi Kiskun Múzeum 2011. október 17-i emlékülésén megtartott előadás szerkesztett változata.

² Az életrajzi adatok forrásai: A nagy-enyedi ev. ref. egyházközség családkönyve. Nagyenyedi Gyülekezet, Személyi táblázat 17. ; Budapesti Királyi Országos Gyűjtőfogház fegyőrség nyilvántartásai (1881) 1896-1944 (1950). Budapest Főváros Levéltára (BFL), VII.101.j. [Ennek rendelkezésre bocsátását köszönöm Dobrotka Katalinnak.] ; Az apa, Vajna Antal szerepéről ld. A Bethlen-Kollégium legújabb története. Nagyenyed, 1896. 187-189. p.

³ A nagy-enyedi Ev. Ref. Bethlen Főtanoda tanító- és tanuló-személyzetének, s az 1867/8. tanév végén tartandó közvizsgáknak kimutatása. N.-Enyed, 1868. 20. p.; A nagy-enyedi Ev. Ref. Bethlen Főtanoda tanító- és tanuló-személyzetének, s az 1869/70. tanév végén tartandó közvizsgáknak kimutatása. N.-Enyed, 1870. 11. p.

Az érettségi után, 1870–74-ben az erdélyi szászok központjában, Nagyszebenben folytatta tanulmányait a jogakadémián. Itt jogi tárgyakat (pl. magyar alkotmány, római jog, magyar és osztrák magánjog, büntetőjog), kamarai tudományokat (pl. nemzetgazdaság, pénzügy- és államszámviteltan, statisztika), törvényszéki orvostant tanult, a város közegében pedig magas szintre fejleszthette német tudását. Tanulmányai eredményeként jogtudományi államvizsgát tett.⁴

A jogakadémia befejezése után a nagyenyedi törvényszék joggyakornokaként kezdett dolgozni, s 1875-ben bírói vizsgát tett. Mivel azonban e szervet az elsőfokú királyi bíróságok újabb szervezéséről szóló 1875. évi XXXVI. törvénycikk (tc.)⁵ alapján kibocsátott 2722/1875. IME rendelet⁶ megszüntette, ezért Vajna a közigazgatásban folytatta a munkát: Nagyenyeden maradván 1875–87 között Alsó-Fehér vármegye aljegyzőjeként, később a város tanácsosaként, majd három évig ismét a megye szolgálatában, árvaszéki ülnökként tevékenykedett. Tovább is képezte magát, s 1886-ban államszámvitel-tani végzettséget szerzett Kolozsvárott. Mint egzisztenciával bíró tisztviselő 1878-ban Naszódon házasságot kötött a helyi szász Stock Leopoldinnal.

Ebben az évben született az 1878. évi V. tc-vel megalkotott büntető törvénykönyv is a büntettekről és vétségekről, amely majd meghatározta Vajna további életét. A kódex szankciórendszerét a szabadságvesztésre alapozta, hiszen a 20. §-a rögzítette, hogy a „büntetések nemei a következők: 1. halálbüntetés, 2. fegyház, 3. államfogház, 4. börtön, 5. fogház, 6. pénzbüntetés”. Ennek megfelelően a magyar kormányzat az 1880. szeptember 1-jén hatályba lépett kódex végrehajtása érdekében hatalmas építési beruházásokat végzett: sorra létesültek, bővültek, korszerűsödtek az országos fegyházak, törvényszéki börtönök, járásbírói fogházak, amelyek személyzetének feltöltése új lehetőségeket kínált sokak számára.⁷

Vajna is váltott, s képzettségeinek felhasználásával a büntetés-végrehajtás munkájába kapcsolódott be: 1887–89-ben a szegedi kerületi börtön, majd 1895-ig a

szamosújvári fegyház ellenőréként szolgált. E beosztás betöltésének feltétele volt a már említett számviteltani vizsga, maga a munkakör pedig az intézet gazdasági vezetését, s az igazgató helyettesítését jelentette. 1895-ben magasabbra lépett: a szamosújvári fegyház igazgatója lett, figyelemmel arra is, hogy a beosztás betöltéséhez szükséges jogi végzettséggel és jogtudományi államvizsgával rendel-

⁴ A magyar királyi jogakadémiák és joglyceumok története. Pest, 1873. 231. p.

⁵ A hivatkozott törvények forrása a Corpus Juris Hungarici. A törvényekbe zárt történelem. (Szerk. Pomogyi László.) Bp. KJK-KERSZÖV, 2000. CD-ROM.

⁶ Magyarországi Rendeletek Tára (RT), 1875. 216. p.

⁷ Az építkezésekről ld. Megyery István (szerk.): A magyar börtönügy és az országos letartóztatási intézetek. Bp. 1905. 254-255, 425-524. p.; Nánási László: A magyar királyi ügyészség története. Bp. Legfőbb Ügyészség, 2011. 89-90., 122., 152-153. p.

kezett. Innen 1898-ban Szegedre vitte vissza útja a kerületi börtön igazgatójának. Három év elteltével, 1901. november 14-ével pedig a fővárosba került – mint a Budapesti Országos Gyűjtőfogház igazgatója.⁸

Vajna a büntetéseket végrehajtó szervezet tagjává és egyik vezetőjévé válva meggyőződéssel hitt a szabadságvesztés hasznosságában. Mint írta: a korábbi „legiszonyúbb, legkegyetlenebb, legembertelenebb büntetések nemhogy elriasztották volna az embereket a büntettek elkövetésétől, sőt sok esetben ambicionálták őket arra. És minél gyakoribbak voltak e kegyetlen büntetések, annál többet vesztek elijesztő voltukból, annál megszokottabbakká váltak. [...] A nyilvános kivégzés is a nagy közönségnek mulatságául és erkölcsének eldurvulására eszközül szolgált”. Amikor viszont az „emberiség rájött arra, hogy a gonoszokat meg kell győzni arról, hogy a büntetés, az avval járó szenvedés igazságos és méltányos, akkor elfogadta a javítás elvét, mert már arra törekedett, hogy a bűnösöket bűneiknek tudatára ébressze, a büntudat pedig első feltétele és jele a javulásnak.”⁹

A kor felfogása szerint a munka a „javításnak egyik leghatalmasabb eszköze”, ezért az elítéltek a szabadságvesztés tartama alatt nem tétlenül múltatták az időt, hanem képzettségüknek, egészségi állapotuknak megfelelően részt vettek az intézet által biztosított foglalkoztatásokban. A Vajna által vezetett fegyházakban pl. szövő, cipész, famegmunkáló (kádár, asztalos, esztergályos), lakatos, kovács, szabó, kosár-, kefe- könyvkötő, gyékényfonó műhelyek, üzemek működtek. Emellett az elítéltek tanultak és vallásuknak megfelelően hitéleti szertartásokon vettek részt.¹⁰

Vajna szerint a büntetés töltése nemcsak az elítéltet, hanem a hozzátartozóit is sújtja, ezért „enyhíteni kell a rabságban levők ártatlan családjának testi-lelki nyomorán szeretettel, jó tanáccsal, adományokkal”, továbbá szükséges a „szabadulásuk után a fölöttük való gyámkodás és becsületes megélhetésüknek biztosítása”. E célokra jöttek létre azon társadalmi szervezetek, amelyek az „eltévelyedett embereket testvérül fogadják, nekik a börtön kapujánál segítő kezeket” nyújtanak, annak érdekében, hogy „őket a jó útra tereljék, s azon megtartsák [...], gyámolítsák, nekik gondjukat viseljék, s őket a hazának és az emberiségnek megmentsék.”¹¹

E gondolatoknak megfelelően Vajna „lelkes és jóakarató támogatásban” részesítette a segítséget és utógondozást végző szervezeteket: 1909-ben részt vett az Országos Protestáns Patronage Egyesület létrehozásában, melynek alelnöke lett, az e szerv által alapított dunaalmási szeretetház tevékenységét figyelemmel kísérte, mint ahogy hozzájárult a gyűjtőfogházban lévő „rabnők lelki nyomorának enyhítésére” törekvő Lorántffy Zsuzsanna Egyesület működéséhez, valamint a Fővárosi Katholikus Patronage Egyesület által szervezett rendezvényekhez.¹²

⁸ Megyery: i. m. 293. p.

⁹ Vajna Károly: A pátronázsról, vagyis a rabok és azok családja fölött való gyámkodásról. Protestáns Egyházi és Iskolai Lap (PEIL). 1903/35. 549. p.

¹⁰ Megyery: i. m. 297., 487., 511. p.

¹¹ Vajna: A pátronázsról... PEIL, 1903/36. 565. p.

¹² Patronage. Jász Újság, 1910/3. 3. p.; Országos Protestáns Patronage Egyesület megalakulása. PEIL, 1909/6. 92. p.; A dunaalmási szeretetház felavatása. Dunántúli Protestáns Lap, 1912/46. 398. p.; Vajna: A pátronázsról... PEIL, 1903/37. 582. p.; Szabó György: Patronage a kir. országos gyűjtőfogházban. Jogtudományi Közlöny, 1908/4. 25. p.

A megítélés szerint Vajna Károly munkájában „kiváló szakavatottsággal és lankadatlan buzgósággal kezelte a fegyházi nehéz és sokoldalú igazgatási teendőket. Első tisztviselője volt a fegyintézetnek nemcsak hivatali állásánál, hanem ügybuzgóságánál fogva is”. Ennek elismeréseként számos alkalommal részesült fizetési osztály és fokozat, valamint személyipótlék-emelésben, kitüntetésben: 1905-ben az uralkodótól királyi tanácsosi, 1919 februárjában pedig a Népköztársaság minisztertanácsától miniszteri tanácsosi címet kapott.¹³

Vajnát hivatásán túl számos más dolog foglalkoztatta. Tulajdonságai a nyitottság irányába vitték, hiszen mint írták róla: „széles látókörrel bíró mívelt, jó modorú férfiú, ki nélkülözhetetlen tagja volt a mívelt köröknek, de nem vetette meg az egyszerű embert sem. Kötelességét példás pontossággal teljesítette. Érdeklődött minden iránt, ami szép, jó, nemes. Egy perczig sem vesztegelt tétlenül: a munka, mely nemesít, volt életeleme.” Ennek megfelelően foglalkozott művészettel, irodalommal, régészettel, nyelvekkel. Festett és írt, pl. megírta szolgálati helyének, az 1785-től fegyintézetté alakított szamosújvári várnak a történetét, s művelődési rendezvényeket szervezett.¹⁴

1905 szeptemberében közreműködött a magyar jognak és büntetés-végrehajtásnak rangot jelentő világrendezvény, a VII. Nemzetközi Börtönügyi Kongresszus lebonyolításában. Mint a korszak kimagasló büntetőjogásza, Edvi Illés Károly írta, a rendezés „annak nyílt elismerését jelenti, hogy Magyarország már közösségbe lépett a kultúrállamokkal, s [...] jogászaink és börtönügyi szakértőink méltó kiegészítői [...] a művelt világ kitűnőségeiből alkotott nemzetközi kongresszusnak”.¹⁵

E jeles szakértők egyikeként – a korszak aktuális kérdéseivel (kodifikáció, börtönügy, bűnmegelőzés, a fiatalkorúakra vonatkozó jogintézmények) foglalkozó, francia nyelvű rendezvénysorozat keretében Vajna Károly is bemutatta az általa vezetett büntetőintézetet, a *gyűjtőfogházat*, amely – a korabeli újságok szerint a „legnagyobb mértékben megnyerte a külföldi vendégek tetszését”.¹⁶

A kongresszus alkalmából adta ki magyar és francia nyelven az Igazságügyi Minisztérium (IM) az oda berendelt Megyery István királyi főügyész helyettes által szerkesztett, a hazai szabadságvesztés-végrehajtás kérdéseit részletesen taglaló, „A magyar börtönügy és az országos letartóztatási intézetek” című hatalmas

¹³ Hodoreán János: A szamosújvári kir. országos fegyintézet múltja. In: Szongott Kristóf – Vajna Károly – Hodoreán János: A szamosújvári vár. Szamosújvár. 1898. 57. p.

¹⁴ Vajna Károly: A szamosújvári vár leírása. In: Szongott – Vajna – Hodoreán: i. m. 11-39. p.; Szongott Kristóf: Vajna Károly fegyintézeti igazgató. In: Szongott – Vajna – Hodoreán: i. m. 63-64. p.

¹⁵ Edvi Illés Károly: A börtönügyi kongresszus. Budapesti Hírlap (Bp. H.), 1905/243. 8. p.

¹⁶ A nemzetközi börtönügyi kongresszus. Vasárnapi Ujság, 1905/36. 570. p.; A börtönügyi kongresszus. Bp. H. 1905/249. 7. p.

művet, melynek történeti része részint a „börtönügyi irodalom terén működő” Vajna akkor már készülő monográfiája alapján íródott.¹⁷

Az erdélyi többnemzetiségű közeget jól ismerő, és a fegyintézetekben is különböző etnikumokhoz tartozó elitéltekkel találkozó Vajna figyelmét felkeltették a népélet kérdései is, s így 1905 novemberében a Magyar Néprajzi Társaság tagja lett. A társulat életében részt véve publikált is a büntetések történetéhez kapcsolódóan.¹⁸

Szolgálati idejének végéhez közeledve a vesztes I. világháborút követő zavaros időkben Vajna Károly belekerült a történelem sodrába, hiszen a gyűjtőfogházban foganatosították 1919 februárjától az állam elleni bűncselekmények gyanújával vizsgálati fogságban lévő kommunista vezetők fogvatartását március 21-ig, majd hatalomra kerülésük után Wekerle Sándor volt miniszterelnök internálását. Az idő-sődő, 68. életévében járó ember átélte a tanácsköztársaság bukása utáni kormányzati káoszt, a román megszállását, majd a kivonulásukat követő újabb hatalomváltást. Mindezek lezárásaként 1919. december 31-én nyugalomba vonult.¹⁹

Nyugdíjasként a Budapesti Református Egyház presbitereként, amelynek még 1906-ban választották meg, kőbányai parochiális gondnokként, valamint a szülővárosa és egykori iskolája emlékeit ápoló, az elszármazottaknak találkozási lehetőséget biztosító Nagyenyedi Bethlen Kollégium volt Diákjai Testvéri Egyesületének alapító tagjaként tevékenykedett.²⁰

Majd' nyolcvan évesen, 1931. július 13-án hunyt el, s két nappal később – rokonsága és barátai gyászától kísérve – temették el a fővárosban, a Rákoskeresztúri Újköztetőben.²¹ (Sírját a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság 2011. november 16-án hozott 77. számú határozatával a Nemzeti Sírkert részévé nyilvánította.)

* * *

Vajna Károly szakmai pályafutása Magyarország felvirágzásának, évről-évre való gyarapodásának idejére esett. E korszakban kialakult a tömeges érdeklődés a haza dolgainak megismerésére, múltjának, jelenének feltárására. Megtörténtek a gyűjtések, rendszerezések, melyek tudományos és népszerűsítő, sok esetben reprezentatív kiadványokban (monográfiák, lexikonok) láttak napvilágot.²²

¹⁷ Megyery: i. m. 489. p. – Megyery munkájának francia nyelvű kiadása: Les institutions pénitentiaires de la Hongrie. Bp. 1905. 634 p.

¹⁸ Ethnographia, 1905/6. 394. p.; Ethnographia, 1906/1. 64. p.; Vajna Károly: Meglakatolt emberi állkapcsok. Néprajzi Értesítő, 1904/1-2. 85-91. p.

¹⁹ Budapesti Büntető Törvényszék, B.5736/1919.; Budapesti Királyi Büntető Törvényszék büntető peres iratai 1919-1950. BFL VII.5. c.; Görög Staub Károly – Patay Géza: Wekerle Sándor. Bp. Helikon, 2011. 229-231. p.

²⁰ Presbiterválasztás Budapest. PEIL, 1906/28. 445. p.; A Budapesti Református Egyház új szervezete. PEIL, 1909/24. 384. p.; Barabás Endre (szerk.): Nagyenyedi vénidiákok 1908-1926. Bp. 1926. 16. p.

²¹ Meghalt a gyűjtőfogház volt igazgatója. Bp. H. 1931/159. 11. p.; Hivatalos Értesítő, 2012/17. 2786. p.

²² Pl. Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben. 1-21. kötet (k.). Bp. 1887-1901.; Borovszky Samu (szerk.): Magyarország városai és vármegyéi. 1-26. k. 1896-1914.; Márkus

A számos megjelent mű közül azonban hiányzott a magyar büntetésügy múltjának feltárása és megörökítése. A korszak szakirodalmá addig alapvetően a helyes megoldások megtalálásával, a börtönügy működésének kérdéseivel foglalkozott.²³

Ebben a közegben Vajna Károly hatalmas munkája következtében viszont alapvető változások történtek, melyek eredménye egy monográfia megjelenése és egy börtönügyi múzeum felállítása lett.

Vajnát történeti érdeklődése és hivatása egyaránt ezek létrehozására sarkallta, a kutatásban és feldolgozásban tehát a historikum vonzotta – „nem az újítás vágya vezérelt, hanem a régiségek iránt való szeretetem ösztönzött munkásság-ra”. Ebbéli munkájának motívumaként írta: „láttam milyen édes keveset törődnek nálunk [...] a hazai börtönügy múltjával”. Ennek jelentőségét illetően vallotta, hogy ismerete „mértéket ad kezünkbe a jelen intézményeinek elbírálásához. Ha nem törődünk avval, hogy mekkora utat, mennyi idő alatt és minő erőfeszítéssel hagyunk hátra – akkor távoli célt elérni soha nem fogunk”. Vallomása szerint nem a dicsőséget kereste, hanem csak a kötelességét végezte. Munkájának értéke felől ekként vélekedett: „érdemes vagy bárcsak érdekes-e művem? Nem tudom. Csak annyit tudok, hogy lelkiismeretesen dolgoztam rajta, hogy becsületos munkát végeztem. [...] A kötelesség teljesítése pedig nem lehet hiábavaló munka”.²⁴

Vajna Károly évekig tartó forrásgyűjtése és feldolgozása eredményeként – az IM támogatásával – 1906-07-ben megjelent Budapesten a „*Hazai régi büntetések*” című munka két óriási kötete. Az előszó szerint a szerző a mű létrehozása érdekében mindazt összegyűjtötte „ami csak ismeretek gyarapítására szolgálhat”. Mint írta: „fölkutattam a jelentéktelennek látszó forrásokat is, és ezeket meg az alig

Dezső (szerk.): Magyar jogi lexikon. 1-6. k. Bp. 1898-1907.; Malonyai Dezső: A magyar nép művészete. 1-5. k. Bp. 1907-1922.

²³ Pl. Pulszky Ágost – Tauffer Emil: A börtönügy múltja, elmélete és jelen állása, különös tekintettel Magyarországra. Pest, 1867.; Réső Ensel Sándor: Fegyházi reform Magyarországon. Pest, 1868.; Tóth Mór: Tanulmányok a börtönügy terén. Eger, 1874.; Tauffer Emil: A szabadságvesztés büntetés különféle nemeinek végrehajtása és a pénzbüntetés... Bp. 1880.; Börtönügy a magyar királyi országos fegyintézetekben. Bp. 1885.; Török Kálmán: Emlékirat a szegedi királyi kerületi börtön és kir. törvényszéki fogházakról. Szeged, 1886.; Uhlyarik Albin – Balkay István: Elzárás nélküli kényszermunka. Bp. 1893.; Gruber Lajos: A rabélelmezés. Bp. 1901.; Finkey Ferenc: A börtönügy jelen állapota és reformkérdései. Bp. 1904.

²⁴ Vajna Károly: Hazai régi büntetések. I. kötet. Bp. 1906. 3-5. p.

szívárgó erecskéket olyan kútfővé törekedtem egyesíteni, amelyből bőven meríthessen, ki a régi adatokra szomjúhozik, akár kriminalista, akár történetíró, akár pedig régiségbúvár legyen is az”.²⁵

Vajna kitapogatlan úton indult el műve létrehozásához. A magyar történeti irodalomban addig csupán néhány kisebb írás jelent meg a téma kapcsán,²⁶ ellentétben az általa jól ismert és használt német, osztrák munkákkal, amelyek mintaként szolgálhattak számára.²⁷

A szerző alapvetően elsődleges, levéltári forrásokra alapozta művét – „az orsz. levéltárban található, a fenyítőházakra vonatkozó összes irományokat áttanulmányoztam, a tárgyamra vonatkozással levő könyveket, ahol csak találtam, átolvastam”.²⁸ Vajna az ekkoriban nagyszámban megjelent vármegyei, városi monográfiákat átnézve számos adalékot nyert forrásként.²⁹ Ugyanígy hasznosította a forrásgyűjteményeket, a jog- és köztörténeti, a néprajzi kiadványokat, az ezen tematikájú folyóiratok, a napi sajtó vonatkozó cikkei, sőt a szépirodalom és a népköltészet alkotásait is.³⁰

²⁵ Uo. 3. p.

²⁶ Széll Farkas: A becstelenség és a bíróság előtti megkövetés a Debreczen városi régi jogban. Debrecen, 1897.; Széll Farkas: Testi büntetések a Debreczen városi régi jogban. Debrecen, 1903.; Dombóváry Géza: Fenyítő eljárás és büntetési rendszer Pest megyében a XIX. század első felében. Bp. 1906.

²⁷ A német irodalomból ld. pl. Wrede, Richard: Die Körperstrafen bei allen Völkern von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart. Kulturgeschichtlichen Studien. Dresden, 1898.; Rudolf Quanter több művet is megjelentetett a témában: Die Folter in der deutschen Rechtspflege sonst und jetzt. Ein Beitrag zur Geschichte des deutschen Strafrechts. Dresden, 1900.; Die Schand- und Ehrestrafen in der deutschen Rechtspflege. Eine Kriminalistische Studie. Dresden, 1901.; Die Leibes- und Lebensstrafen bei allen Völkern und zu Zeiten. Dresden, 1901., illetve Richard Brandt-tal közösen: Die Sittlichkeitsverbrechen im Laufe der Jahrhunderte und ihre strafrechtliche Beurteilung. Berlin, 1904. – Az osztrák irodalomból ld. pl. Michael Friedrich von Maasburg művei: Die Galeerenstrafe in den deutschen und böhmischen Erbländern Oesterreichs. Wien, 1885.; Die Strafe des Schiffziehens in Oesterreich (1783-1790) Nebst einem Rückblick auf das altösterreichische Gefängniswesen. Wien, 1890.; Leitmaier, Victor: Oesterreichische Gefängniskunde. Wien, 1890.

²⁸ Vajna: Hazai... I. k. 4. p. – Kigyűjtötte pl. a Császári és Királyi Hadi Levéltár, a Magyar Országos Levéltár, Bars, Csongrád, Hont, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyék, Baja, Kecskemét, Körömbánya, Szeged városok, Jászládány község iratanyagát.

²⁹ Pl. Balla Gergely: Nagy-Kőrösi krónika. Kecskemét, 1856.; Jakab Elek: Kolozsvár története oklevéltárral. 1-3. k. Bp. 1870-1888.; Lehoczky Tivadar: Bereg vármegye monográfiája. Ungvár, 1881.; Szendrei János: Miskolcz város története és egyetemes helyirata. 1-5. k. Miskolc, 1886-1911.; Reizner János: Szeged története. 1-4. k. Szeged, 1899-1900.; Szongott Kristóf: Szamosújvár sz. kir. város monográfiája. Szamosújvár, 1901.; Petri Mór: Szilágy vármegye monographiája. Bp. 1901.

³⁰ Pl. Wenzel Gusztáv: Árpádkori új okmánytár. 1-12. k. Pest, 1860-1874.; Szilágy Áron – Szilágyi Sándor: Török-magyar kori történelmi emlékek. Pest, 1863; Kolosvári Sándor – Óvári Kelemen (szerk.): A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye. 1-5. k. Bp. 1885-1902.; Takáts Sándor: Lapok egy kis város múltjából. Komárom, 1886.; Király János: Pozsony város joga a középkorban. Bp. 1894.; Timon Ákos: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Bp. 1899.; Demkó Kálmán: A felső-magyarországi városok életéről a 15-17. században. Bp. 1890.; Gróf Eszterházy Antal kurucz generális tábori könyve, 1706-1709. Közli: Thaly Kálmán. Bp. 1901.; Arany László – Gyulai Pál (szerk.): Magyar Népköltési Gyűjtemény. 1. Elegyes gyűjtések Magyarország és Erdély különböző részeiből. Pest, 1872.; Endródi Sándor: Magyar népdalok. Bp. 1906. – Sajtó: pl. a Jogtudományi Közlöny, Budapesti Hírlap, Az Újság, Debreczen, Függetlenség cikkei – Szépirodalom: pl. Gyöngyösi István, Tinódi Lantos Sebestyén, Petőfi Sándor versei.

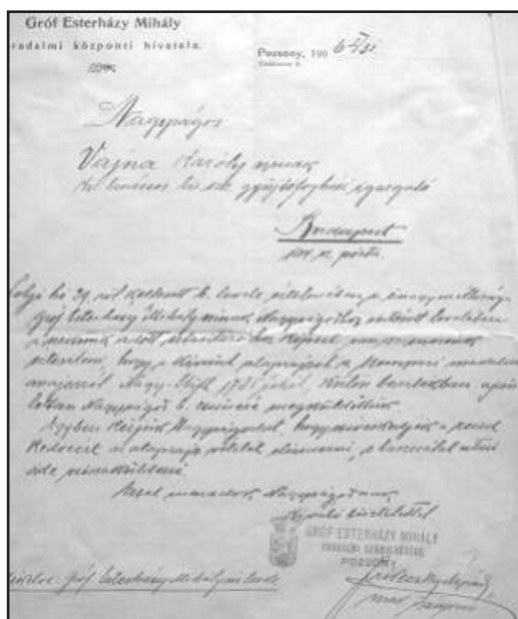
A levéltári és a nyomtatott források mellett ismeretségei, illetve közvetítők révén megkereste a vármegyék, települések, uradalmak tisztségviselőit, a helyi viszonyokat ismerő tanárokat, újságírókat, hogy a környezetükben található büntetési emlékekről adjanak tájékoztatást. Mivel Vajna korában történt a tradicionálisból a modern társadalomba való átmenet, így ennek tanújaként saját és mások emlékeit is fel tudta használni.³¹

A feltárt anyag rengeteg adalékát a szerző két kötetbe rendezte, melyekből az I. 696, míg a II. 581 oldal terjedelmű, s a művet 181 illusztráció teszi szemléletessé.

A hatalmas monográfiában Vajna a magyarországi polgári jogrendszer előtti, jellemzően a szokásokon nyugvó tradicionális jog anyagát rendezte el. Az igazságszolgáltatás századokon át az emberek személyi állapota, rendi helyzete, lakóhelye szerint volt tagolt. A személyi és területi partikularizmus viszonyai között a bűn, annak megítélése és az azt követő büntetés is

egyedi volt, jogegység nem létezett. Mint Vajna hivatkozott gondolatában írta: a büntetés célja a megtorlás és ezen keresztül az elrettentés volt. Ezen a helyzeten a XVIII. század felvilágosult abszolutizmusa idején kezdődött folyamatok változtattak, amelyek eredményeként hazánkban az 1848-as alkotmányos polgári forradalom betetőzését jelentő dualizmus kori jogalkotás és intézményrendszer létrehozása hozott gyökeresen újat.

Vajna művének felépítésében is jelezte a szankciórendszerben akkor már primátust élvező szabadságvesztés fontosságát: az I. kötet az ezen intézmény hazai előfutárainak tekinthető megoldásokat mutatja be, míg a II. más és más viszonyokban a becsületet és a testet érintő, továbbá az életet elvevő büntetéseket veszi számba. Ennek megfelelően a mű az alábbiak szerint tagolódik:

³¹ Vajna: Hazai... I. k. 4. p. - A Kiskun Múzeum (KM) adattára több, Vajnához intézett levelet őriz a gyűjtésről. Pl. 92.22.1. Horváth Árpád Szolnok-Doboka vármegyei főispáni titkár. Dés, 1904. május 31.; 91.21.1. Galsai Kovách Ernő volt lipótvári, illavai, váci fegyházigazgató. Vác, 1905. december 23.; 2000.208.1. Gróf Esterházy Mihály uradalmi központi hivatala. Pozsony, 1906. január 31. - Vajna apja, s a saját emlékeit is felidézte (egy tanuló kicsapása a nagyenyedi tanodából), továbbá ismerőseit, mint az 1880-as években működött híres ítéletvégrehajtó, Kozarek Ferenc özvegyét, vagy a már említett Kovách Ernőét az akasztás végrehajtásáról. Ld. Vajna: Hazai... II. k. 67., 188-189., 223., 239. p.

I. kötet

Előszó

Előzmények

A szempczi fenyítőház

A tallósi fenyítőház

A szegedi fenyítőház

Hajóvontatás és csatornaásás

Politikai foglyok

A gályarabok

Az olasz foglyok

A politikai foglyok a XIX. században

II. kötet

Katonai büntetések

A nemzeti hadseregbe vonatkozó rendszabályok

A nemesi fölkelést érdeklő intézkedések

A császári és a cs. kir. haderő törvényei, intézkedései a büntetésekről

Iskolai fenyítés

Megszégyenítő és megbecstelenítő büntetések

Haj- és szakáll-lenyírás

Mégvesszőzés és kiséprűzés, kicsapás

Szalmakoszorú

Pacalvetés

Kaloda

Gallér és hegedű alakú nyak- és kézkaloda

Álló nyak- és kézkaloda

Lábkaloda

Láb- és kézkaloda

Pellengér

Nyakló vagy nyakvas

Szégyenkő

Kényszerű séta vagy meghurcolás

Szégyenketrec

Fa-ló és fa-szamar

Keresztrefeszítés

Nyelvlakat

Önmeghazudtolás

Ekléziakövetés

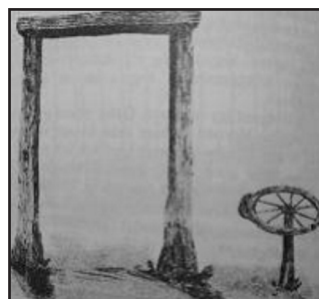
Kuriózumok

Kétféle halálos büntetés

Akasztás

Keréketbötés

Az emberevők [egy bünper története]

Töredékek

A zenggi fonóház
 A dalmát szigetekre való deportáció eszméje
 A pesti dologház terve
 Boszorkánypörök

Okmánytár

A büntetések – a megszegyenítéstől az élet elvételéig – széles skálát öleltek fel. Ugyanakkor a partikularizmus miatt a tartalomjegyzékben felsoroltak nem jelentettek országosan egységes megoldásokat, hanem csupán a szerző által felállított rendszert. Vajna a források alapján más szankciókat is felidézett művében, azok részletesebb kibontása nélkül.³²

Egy büntetés az elítélre többféleképpen is hatott: pl. a pellengérré állítás megszegyenített, sértette a becsületet, a jó hírt, továbbá együtt járhatott testi fenyítéssel. A Vajna által felidézett selmezbányai gyakorlat szerint „vásárok alkalmával és vasárnapokon történt a szégyenfához való kikötés, hogy sok nép láthassa. Sokszor úgy hangzott az ítélet, hogy a bűnösnek magának kellett hangosan kiáltani: »így jár a ki rágalmaz« vagy »így jár a ki lop«. Ha nem kiáltotta, akkor a két városi poroszló vesszőzte”.³³

A legsúlyosabb büntetés, a halál végrehajtásának két módját írja le részletesen a mű, szövegben és képben felidézve az akasztófa és a kerék megjelenési formáit és alkalmazásuk módját. Az ítélet végrehajtásának – a megtorlandó bűn nagyságához mérve – volt egyszerű és minősített esete. Utóbbinál az elítélt élete elvétele előtt és után is bűnhődött. Erre hozta példának a szerző azt az 1595-ös ítéletet, amely a várat a töröknek feladó parancsnokkal szemben szabott ki. E szerint „jobb keze, mellyel esküjét a keresztyenség kárára könnyelműen megszegte és a kapitulációt aláírta, vágassék le, azután kötéllel az ég és föld között fölakasztassék és addig fojtassék míg lelkét kiadja; a Nap 3 napig süssön rá és csak azután oldják le és temessék el”, továbbá „jobb kezét örök emlékül egy vas rúdra tűzzék ki a bécsi bástyára, jószágait és várait kobozzák el”.³⁴

A kialakuló börtönbüntetés során sem csak a szabadság elvesztésére került sor, hanem a test fenyítésére is. Így pl. az első hazai intézet, Szempe 1772-es szolgálati utasítása szerint „azokat, kik áhítatra vagy munkára és tisztaságra komoly megintés után is dévajságból nem akarnák ráadni magukat, először egy vagy két napig kenyéren és vízen kell tartani, azután pedig fokozatosan 8, 12, 16, 20-tól 24 terjedő korbácsütéssel kell büntetni, és addig kell kenyér és víz mellett fenyíteni, míg igazán töredelem és engedelmesség nem mutatkozik”. A rabság az ítélet szerint is súlyosbodhatott a test büntetésével: erre szolgált pl. a pálcacsapás, korbácsütés, vasraverés, leláncolás, böjtölés, megbélyegzés.

³² Pl. rudakkal való megnyomatás, lófarkon meghordozás, zsákbavarrás, kocsihúzás, a bűnös házában lerontása, utcatisztítás. Uo. II. k. 121., 151., 162., 164. p.

³³ Uo. II. k. 115. p.

³⁴ Uo. II. k. 192-193. p.

(Hazánkban a büntető törvényekre és gyakorlatra vonatkozó némely intézkedésről szóló 1871. évi LII. tc. 1. §-a tiltotta meg a testi fenyíték fő-, mellék-, súlyosító, vagy fegyelmi büntetesként való alkalmazását.)³⁵

A műből kiderül a hajdani intézetek felszereltsége (pl. gyalog árnyékszék a szobákban), a rabok ételmezése, munkáltatása, az elítéltek és a személyzet fegyelmi viszonyai, a szökések, rendkívüli események (pl. rabnő teherbe ejtése).³⁶

A tradicionális jogban az eljárás során alkalmazott eszközök gyakran azonosak voltak a büntetések végrehajtására vagy azok súlyosítására szolgálókkal, hiszen a különböző szerszámok, módszerek egyaránt szolgálták a bizonyítást a vallomás kivétele érdekében, mint az elítélés utáni szankcionálás: ilyen volt pl. egy szögekkel kivert henger, a „spékelt nyúl”, amivel a testet a vattatásnál és kivégzésnél egyaránt lehetett gyötörni.³⁷

A kegyetlen eszközök alkalmazása a társadalom szemléletéből fakadt, hiszen – mint Vajna felidézte – századokon át a „keresztyén fölfogás a testet minden bűn forrásának, a kárhozat okozójának, a lélek üdve legnagyobb akadályának, tehát megvetendőnek tartotta. A melyet fölötte üdvös dolog gyötörni, elnyomni, hogy föl ne lázadjon”. Az emberek a „szenvetésnek tisztító, erkölcsjavító hatásáról szentül meg voltak győződve. A korponai csonttörő tuskón olvassuk, hogy »A büntetettek megjavulnak«. Ehhez a szilárd vallási hithez hozzá járult még az az erős meggyőződés is, hogy az elrettentő példaadás a legbiztosabb, sőt egyetlen eszköz a büntetettek elkövetésének megelőzésére”.³⁸ (A modern európai büntetőjog atyjának, Cesare Beccariának 1764-es, a változást jelentő megfogalmazása szerint viszont a gyötrés, a kivégzés a „nézők nagyobb része számára látványosság, egyesek számára pedig felháborodással vegyes szánakozás tárgya; mindkét érzés erősebben foglalkoztatja a nézők lelkét, mint az az üdvös félelem, amelyet a törvény sugallni kíván”. Mint megállapította, „nem a büntetés erőssége, hanem annak tartama az, ami a legerősebb hatással van az emberi lélekre. [...] Nem valamely gonosztevő halálának borzasztó, de múltó látványa a legerősebb fékje a bűnözésnek, hanem egy szabadságától megfosztott ember hosszantartó szenvedéseinek példája, aki igavonó baromként robotolva fizeti vissza a társadalomnak, amit ellene vétett”).³⁹

A mű a büntetés végrehajtásával és az eljárással kapcsolatos adatokon túl gazdag tárháza a régi anyagi büntetőjognak is: a közölt ítéletekből, tabellákból kiderül, hogy miért szabtak ki büntetést (pl. rablás, pénzhamisítás, vérfertőzés, barommal való fajtalanság, istenkáromlás), továbbá információt kapunk annak fajtájáról, mértékéről, illetve az alkalmazott más szankciókról. A feltárt adatok mutatják az elítéltek származását, nemét, vallását, foglalkozását, lakhelyét.⁴⁰

³⁵ Uo. I. k. 55., 219., 257., 286-287., 291-309. p.

³⁶ Uo. I. k. 126., 133-135., 389-390. p.

³⁷ Uo. II. k. 240., 574. p.

³⁸ Uo. II. k. 246-247. p. – A magyar gyakorlatra befolyással bírt német megoldásokról ld. Richard van Dülmen: A rettenet színháza. Ítélezési gyakorlat és büntetőrituálék a kora újkorban. Bp. 1990.

³⁹ Cesare Beccaria: Büntett és büntetés. Bp. 1967. 88-89. p.

⁴⁰ Vajna: Hazai... I. k. 107-108., 112., 117-120., 172-173., 264-275. p.

A mű jogtörténeti kuriózumokat is közölt, melyek közül a legmeghökkenőbb az 1782-ben Hont vármegyében – teljesen megalapozatlanul – emberevés miatt halálra ítélt cigányok elleni per anyaga, amely kapcsán a szerző megállapította, hogy az „esetben sem a tárgyi, sem az alanyi tényálladék megállapítva egyáltalán nincsen”, így a majd’ ötven kivégzés „törvényes gyilkosság, Justiz-Mord” volt.⁴¹

Vajna művének talán legfőbb értéke az a hallatlanul gazdag forrásanyag, amelyből felépítette a monográfiát. A szövegben idézett rengeteg eredeti okiraton túl még egy külön okmánytárat is csatolt: ezek a latin, német, magyar nyelvű szabályzatok, utasítások, ítéletek, jegyzőkönyvek, kimutatások híven megvilágítják a századokon át létezett büntetőjog, eljárás, végrehajtás gyakorlatát, s az adott korban élt emberek tevékenységének, gondolkodásának világát. A munka olyan forrásokat is megőrzött, amelyek az elmúlt évtizedekben megsemmisültek, elkalldódtak, hozzáférhetetlenné váltak.⁴²

Ugyancsak a munka értékét és alapvető forrás jellegét jelenti bőséges képanyaga, amellyel a szerző kiegészítette műve írásos részét. Az illusztrációk szemléletesen bemutatják a felhasznált eszközöket (pl. furatos, kancsuka, kalodák), az alkalmazott megoldásokat (pl. lándzsafutás, lefejezés, deresre húzás, keréketörés).⁴³

A monográfia megjelenését a korabeli történeti, jogi és néprajzi sajtó egyaránt tudatta. A méltatások kiemelték Vajna Károly kitartását, mivel „óriási adathalmazt kellett a szerzőnek átkutatni”, s a megírással kapcsolatos nehézségeket, hiszen a „régibb büntetési módok ezerféle szeszélyből folyó mozaikszerűsége hihetetlenül” megnehezítette az „egységesítést és áttekinthetővé tételt”. A létrejött mű viszont „olyan adattömeget nyújt, amelyből bőven meríthet” minden olvasó és felhasználó, mivel az „nemcsak a kriminálistára nézve tanulságos, hanem kultúrtörténeti szempontból is becses”. Az elismerés szerint „lelkiosmeretes munkájának eredményére büszke lehet a szerző”, aki „járatlan rengetegbe vert utat, melyen az utána következőknek sokkal könnyebben fog esni a járás”. Egy másik vélemény pedig azt emelte ki, hogy a mű ösztönzőül szolgálhat a kutatók számára „az elolvasása nyomán kelő számos, sajnos merőben kiaknázatlan és pompás téma részletes feldolgozására”.⁴⁴

Vajna egy olyan művet alkotott, amely megjelenése óta hivatkozásként szolgál a történelmi, jogi, néprajzi, nyelvész szerzők számára.⁴⁵ A monográfia az elmúlt

⁴¹ Uo. II. k. 251-294. p.

⁴² Pl. az ún. emberevő per iratai elkallódtak a Hont vármegyei levéltárból, ld. Puskás Péter – Végh József: Előítélet és vérpad. Horpács, 1998. 6. p., így a szerzők a 44-72. oldalon Vajna művét használták. – Ilyenek a magánszemélytől származott források, pl. a Pékáry József nyugalmazott budapesti rendőrfőkapitány-helyettes birtokában volt, 1739. április 20-án kelt hadi articulusok, huszár-rendtartás. Ld. Vajna: Hazai... II. k. 28-39. p.

⁴³ Uo. II. k. 26-27., 74-77., 81., 86., 100-111., 226-230. p.

⁴⁴ Századok, 1907/10. 957. p.; Jogállam, 1907/6. 479. p.; Magyar Jogász-Ujság, 1907/15-16. 191. p.; A Jog, 1907/22. 176. p., Varró István: Vajna Károly: Hazai régi büntetések. Ethnographia, 1908/1. 64. p.

⁴⁵ A kimagasló büntetőjogtudós, Angyal Pál a munkát a „büntető eljárásjog történetét érdeklő jelentős művek” egyikeként használta A magyar büntetőeljárásjog tankönyve (Bp. 1915.) megírásához. (I. k. 34. p.) – Ld. még pl. Tolnai Vilmos: A régi büntetőjog néhány nyelvi maradványa. Magyar Nyelv, 1913/5., 6., 7.; Makoldy Sándor: A káromkodás elterjedése és büntetése hazánkban 1850-ig. Ethnographia, 1926/3., 4.; Bónis György: Buda és Pest bírósági gyakorlata a

száz év alatt könyvtárak ritka kincsévé, antikvár árverések olykor felbukkanó becses darabjává vált,⁴⁶ így nagy szolgálatot tett a Pytheas Kiadó, amikor 2007-ben reprintben kiadta a magyar kultúrtörténet egyik alapkönyvét.

* * *

Vajna Károly a büntetés múltjának feltárása során az írásos forrásokon túl nagymennyiségű tárgyi anyag birtokába is jutott, és ez a „körülmény szolgáltatta az eszmét, hogy a még meglevő és megmenthető régi büntető emlékek összegyűjtésére vállalkozzék”.⁴⁷ E gyűjtés vezette őt arra a gondolatra, hogy megfelelő keretek között a tárgyak bemutatására is sor kerüljön. Így már az Országos Börtönügyi Múzeum hivatalos létrehozása előtt a nevezett intézmény érdekében megkeresésekkel élt a hazai gyűjteményekhez a büntetésekhez kapcsolódó tárgyak átadása érdekében. Ezek „készséggel bocsátották át ilyenmő tárgyaikat”, így „aranylág rövid idő alatt sok becses régi emléket sikerült megmenteni a végpusztulástól”.⁴⁸

A királyi ügyészségek, fegyintézetek, települések, magánemberek által adományozott tárgyakból Vajna 1910-ben hozhatta létre az új közgyűjteményt.⁴⁹ Ez év március 10-én adta ki Székely Ferenc igazságügy-miniszter – aki királyi főügyészhelyettesként korábban maga is foglalkozott büntetés-végrehajtási kérdésekkel⁵⁰ – 5900. számú rendeletét, amely alapján a „börtönügy szempontjából tanulságos tárgyak gyűjtésére és megőrzésére Országos Börtönügyi Múzeum” állíttatott fel.⁵¹

A célkitűzés szerint az intézmény a „fő figyelmet olyan tárgyakra fordítja, amelyek a büntetés végrehajtásával, s általában a hatósági represszióval vagy prevencióval állnak összefüggésben”. Ennek megfelelően a gyűjtemény több

török kiűzése után, 1686-1708. Bp. 1962.; O. Nagy Gábor: Mi fán terem? Magyar szólásmondások eredete. Bp. 1965.; Bálint Sándor: A szögedi nemzet. In: A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1976-1977. Szeged, 1977.; Magyar néprajzi lexikon. Bp. 1977-1982.; Tárkány Szűcs Ernő: Magyar jogi népszokások. Bp. 1981.; Molnárné Bánki Erzsébet: Betyárok a Kiskunságban. Debrecen, 1999.; Davidovics Krisztina: A halálbüntetés végrehajtásának liturgikus elemei – A hóhér. In: Mezey Barna (szerk.): Jogi kultúra, processzusok, rituálék és szimbólumok. Bp. 2006.; Pomogyi László: Magyar alkotmány- és jogtörténeti kézikönyvtár. Bp. 2008.; Mezey Barna: Régi idők tömlőei. Büntetések, börtönök, bakók. Bp. 2010.

⁴⁶ Ld. pl. http://axioart.com/?op=live_item&id=340119 (2008. március 28.) 483., no.: 457321 (2009. március 7.) 326. tétel. – Érdekesség, hogy készült a műből egy kéziratos, 60 színes képpel illusztrált 606 oldalas összeállítás: Kivonat a Vajna Károly kir. tanácsos és bpesti kir. orsz. gyűjtőfogház igazgatójától írt műből, 1906. Leírta: Klir József. 1927. Ld. <http://www.buchfreund.de/results.php?q=Folterinstrumente>, mely szerint az eredeti „gedrucktes Werk scheint selten zu sein, gilt aber als klassische Arbeit und Standardwerk über das Strafrecht in Ungarns Geschichte” [nyomtatott mű ritka, ugyanakkor klasszikus munka és a magyar büntetőjog történetének alapműve].

⁴⁷ Szabó György: Kalauz az Országos Börtönügyi Múzeumban. Bp. 1913. 3. p.

⁴⁸ Uo. 3. p.; Jelentés az egyesület 1908. évi működéséről. In: Az Erdélyi Múzeum Egyesület Évkönyve, 1909. Kolozsvár, 1909. 7. p.

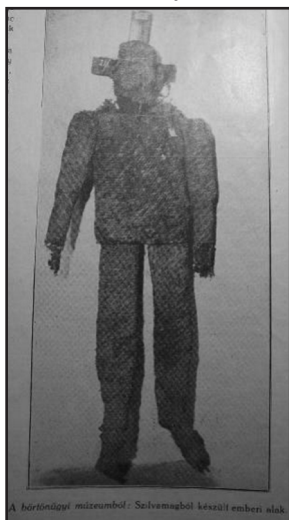
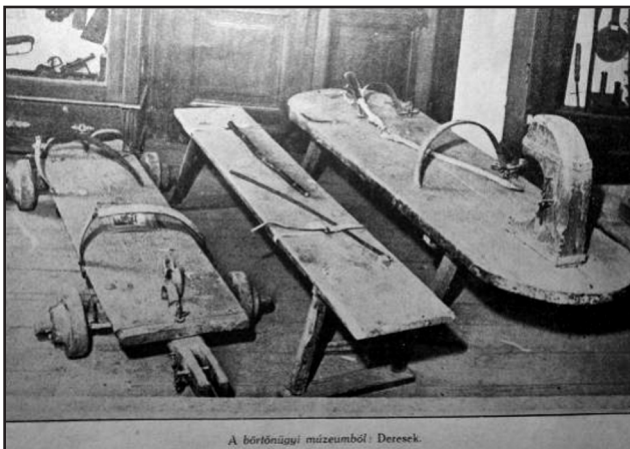
⁴⁹ Szabó: Kalauz... 43-47. p.

⁵⁰ Pl. Székely Ferenc: Börtönügyünk jelen állapota. In: Magyar Igazságügy. 1874. I. k. 101-127. p.

⁵¹ RT, 1910. 308-313. p.

részre tagolódtott, amelyek az eljárás és a büntetés történetére, a hatályos végrehajtására, továbbá a fogvatartottak néprajzára, lélek- és embertanára vonatkozó tárgyakat mutatták be. Könyv- és levéltár is tartozott múzeumhoz, amely a gyűjtőfogházban nyert elhelyezést.

Az itteni három terem az alapítás évében 2 389 db tételt foglalt magában: ezek részint a régi eljárásokra (pl. kínzó eszközök, bírói jelképek) és büntetésekre vonatkozó tárgyak (pl. *deresek*, korbácsok, pallosok, akasztófák), képek (pl. a legendás betyárvezér, Rózsa Sándor és bandájának, valamint az őket elítélő bíróságnak tagjai), iratok, a fegyintézeti életre vonatkozó dolgok, rabmunkák (kötelek, lábtörlők) voltak. A múlt bemutatásán túl a múzeum olyan tárgyakat is őrzött, amelyek bűnjelképek voltak valamely perben (pl. hamis pénzöntvények, pecsétnyomók), illetve tanulságként szolgálhattak a fegyintézetek személyzete számára, így szökéshez használt (pl. fűrésszé alakított kések), vagy becsempészet tárgyak elrejtésére szolgált dolgok (pl. kefében, cipősarokban, könyvekben bankjegyek).⁵²

A gyűjtemény részét alkották a rabok készítményei is, mivel a „bűnöző lelki világának, gondolkodásának megismeréséhez kétségtelenül becses adatokat szolgáltatnak eme tárgyak. Meggyőznek arról, hogy mennyi értékes anyag van sokszor a legelejtesebbnek tartott emberben. Criminalista, pszichiater, ethnografus egyformán talál a maga számára értékesíteni valót”, de értékesek ezek a dolgok a „gyakorlati börtönügyi pályán működők számára” is. Az elítélt művéhez felhasznál „mindent a mi a keze ügyébe kerül. [...] Kenyér, cérna, kis darab rongy vászon, kavics, pléh, fa, papír”. Az ezekből készült alkotások „legtöbbször igen ötletesek. Ízlésről, humorról, számtalanszor nem csekély művész tehetségről tanúskodik egy-egy készítmény”. Így a börtönügyi múzeumban kiállításra kerültek pl. rajzok, üvegfestések, kenyérből gyúrt szobrok, nyakkendőtűk

⁵² A számadatok forrása: A magyar királyi kormány működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Bp. 1910-1941.[Jelentés]; Szabó: Kalauz... 8., 16., 19., 21., 23., 26., 32. p. - A gyűjteményről közölt képek forrása: Szladek Barna: A börtönügyi múzeumban. Csendőrségi Lapok, 1929/1., 2., 3.

lámpa alkatrészekből, faragások, lószőrfonások, társasjátékok, kártyák, életnagyságú emberi alak szilvamágból.⁵³

A múzeum a 14. § szerint nem volt nyilvános intézmény, az a hivatalos közegek oktatására és tudományos célokra szolgált. A gyűjtőfogház igazgatója vezette, akit az ottani tisztviselők közül kijelölt múzeumi őr segített. Az IM részéről az intézményre egy „szakférfiú” felügyelt, akinek feladata a „múzeum igazgatásának és kezelésének ellenőrzése, tudományos vagy szakszempontból való szükséges irányítása volt”. Vajna mellett néhány évig a kiváló büntetőjogász, Vámbéry Rusztem látta el e feladatot.⁵⁴

Létrehozása után is gyarapodott a gyűjtemény, mivel az IM a múzeum örét évente egy hónapra kiküldte az „országban még meglévő emlékek felkutatására”, továbbá magánszemélyek és intézmények ajándékaival, letétjeivel. A miniszter megkereste a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségét is, közölve, hogy a „börtönügy tudományos művelése és a tudomány gyakorlati ismeretének előmozdítása érdekében országos börtönügyi múzeum felállítását rendelte el”. Ezért az „állami felügyelet alatt álló vidéki múzeumok a börtönügyi és kriminológiai szempontból érdekes tárgyak esetleges feles darabjainak az említett új múzeum részére való átengedésre felhívtak”.⁵⁵

A szervezett gyűjtés eredményeként az igazságügy-miniszter 1913. évi jelentésében megállapította, hogy lényegesen gyarapodott a múzeum anyaga, különösen a levéltaré a városok és vármegyék régi bűnügyi irataival. Szükségessé vált, hogy a „múzeum a közel jövőben a mainál megfelelőbb elhelyezést nyerjen, a mely a gyűjteménynek áttekinthetőbb és rendszeresebb elhelyezését tenné lehetővé”.⁵⁶

A gyarapodásra – 1914-ben 3 758, 1918-ban 3 805 darabból állt a gyűjtemény – és a végleges elhelyezés szándékára figyelemmel a múzeum helyiségeit is betervezték az IM építendő palotájába.⁵⁷ Az 1918 őszére elkészült épületbe, amely ma a Legfelsőbb Bír-

⁵³ Szabó: Kalauz... 9-11., 17. p.

⁵⁴ Magyarország tiszti cím- és névtára, 1912. Bp. 1912, 501. p.; Magyarország tiszti cím- és névtára, 1918. Bp. 1918. 506. p.

⁵⁵ Szabó: Kalauz... 3. p.; Országos börtönügyi múzeum. [Szerző: M. K.] Erdély, 1912/12. 191. p.

⁵⁶ Jelentés, 1913. 196. p. – Itt nyertek elhelyezést pl. a szászvárosi törvényszék 1739-1848. közötti jegyzőkönyveinek 92 kötete, Szombathely jegyzőkönyvei 1716-1752-ből, a nagyenyedi református kollégium iskolatörvényeinek és törvényszékének, illetve a betyárvilág felszámolására 1869-ben Szegedre delegált törvényszék jegyzőkönyvei, az e bíróság mellett működött Pest megyei tiszti ügyészek rabkönyvei, a pápai uradalom rabjegyzékei 1803-ból. Vö. Az Országos Börtönügyi Múzeum tárgyainak ismertetése, könyvtárának és irománytárának jegyzéke. Bp. 1923. 62. p. [Ismertetés, 1923.]

⁵⁷ A Magyar Királyi Igazságügyi Minisztérium palotájának költségvetése. 1913. május 9. (7. KM 81.9.1.)

róságának és a Legfőbb Ügyészségnek ad otthont, azonban már csak Vajna Károly nyugdíjba vonulása után, 1922-ben költözött a múzeum.

Az 1922. augusztus 16-án kiadott 27.475. IM rendelet újrászabályozta az intézmény alapszabályait.⁵⁸ Az 1. § szerint a múzeum „célja a börtönügyi és rokontervezetű szaktanulmányok előmozdítása, az ezekből a szempontokból tanulságos tárgyaknak gyűjtése, megőrzése és tudományos bűvárkodásra átengedése útján”. A felépítés szerint a gyűjtemény „A) A büntető törvénykezés és a börtönügy szempontjából érdekes... B) A büntetések végrehajtásának jelen állapotát feltűntető... C) A letartóztatottak testi és szellemi sajátosságaira jellegzetes... D) A bűncselekmények megelőzése szempontjából jelentős tárgyak” osztályaira tagolódtak, amelyeket a könyvtár egészített ki.

A budapesti Markó utcai épület öt termében elhelyezett múzeum a nyilvánosság elől továbbra is elzártan működött. A magyarázat szerint ez „tapintatosság és mások jogos érdekei felett való őrködés”, mivel ott „számos rabmunkát őriznek, melyeknek készítői bűnüket a fegyintézetben levezekelve visszatértek a polgári életbe”, és ha „nevük a nyilvánosság elé kerülne, ez őket erkölcsi és anyagi existenciájukban fenyegetné”.⁵⁹

A vajnai korszakhoz képest ekkoriban a múzeum bővülése csekélyebb (1922 – 3 705, 1929 – 3 712, 1938 – 3 820, 1941 – 3 871 db), s elsősorban az akkori büntetés-végrehajtáshoz kapcsolódó tárgyakkal, dokumentumokkal gyarapodott. Az őrszemélyzet okulására sok szökésnél és öngyilkosságnál használt eszköz (pl. különböző anyagokból készült kötelek, hurkok) került kiállításra.⁶⁰

A legtöbb új tárgy az elítéltek alkotása volt, amelyekről a korabeli tudósítás a következőket írta: „meglepetéssel, csodálkozással tapasztalja a látogató, hogy a szabadságától megfosztott ember az ő kényszerítettségében, az unalmában mi mindent tud alkotni”. Az ezeket bemutató teremben látottak „inkább iparművészeti kiállításra emlékeztetnek, mint rabmunkák megőrzésére szánt múzeumra”. E készítmények „nagy részét határozott tehetségről tanúskodnak, sokszor ízlésesek, ötletesek”. Ezek között a legértékesebb, s a legnagyobb munkával létrehozott, az a fából készült hatalmas, a világ 16 nagyvárosának idejét mutató állóóra volt, amit 1915–18 között készített Vácott egy elítélt kosárfonósegéd.⁶¹

A börtönügyi múzeumból: Rab készítette óra, melynek minden alkotrésze fából van. Az óra mellett Dorosich Ferenc állított.

⁵⁸ Igazságügyi Közlöny, 1922/8. 466-469. p.

⁵⁹ Szladek: i. m. 1929/1. 7. p.

⁶⁰ Ismertetés, 1923. 34-36. p.

⁶¹ Szladek: i. m. 1929/2. 44. p., uo. 1929/3. 72. p. – Az óra jelenleg a Kiskun Múzeumban van.

A gyűjtemény Budapest 1944–45-ös ostroma idején jelentősen károsodott, a múzeum pedig az új politikai berendezkedés idején megszűnt. Maradékának jelentős része 1949-ben Kiskunfélegyházára, a Kiskun Múzeumba került. Ebből az anyagból rendezte meg 1969-ben a kiváló jogtörténész, Bónis György „A magyar büntetőjog emlékei 1514–1919” című tárlatot, amely némi átalakítással a mai napig látható.⁶²

* * *

Vajna Károly életét és művét áttekintve megállapíthatjuk, hogy a műveltségén, érdeklődésén, hivatásán keresztül a történelem egy sajátos részét feltáró, az azzal kapcsolatos tudást megalapozó embert tisztelhetünk személyében, akinek neve örökre fennmarad a magyar kultúrában.

⁶² Bánkiné Molnár Erzsébet (szerk.): A százéves Kiskun Múzeum. Kiskunfélegyháza, 2002. 56-57. p.; Átadás-átvételi elismervény. 1951. február 2. (KM 2007.44.7.); A Kiskun Múzeum, Kiskunfélegyháza állandó kiállításának tématerve. 1968. szeptember 23. (KM D.A.69.81.); Nánási László: Hazai büntetés-végrehajtási emlékek a Kiskun Múzeumban. Börtönügyi Szemle 2010/1. 79-82. p.

Bánkiné Molnár Erzsébet

Büntető törvénykezés a Kiskun kerületben (1753–1848)¹

Írásom időkeretének 1753-as kezdő dátuma a Kiskun kerület tömlőcének Félegyházára (Félegyháza=Kiskunfélegyháza) helyezését jelzi. Ettől az időponttól a hajdani Kiskun kerület jogszolgáltatási központja Félegyházán, a Kiskun Múzeum jelenlegi épületeiben, illetve az épületek elődeiben működött. A kerületi tömlőc építési költségeit a nyolc kiskun település közösen fedezte.

A Kiskun kerület félegyházi börtöne nem előzmények nélküli, hiszen 1734-ben Halason (Halas=Kiskunhalas) már működött az akkor még csak hat kiskun település által épített tömlőc, de 1752-ben már igen rossz állapotban volt. 1752. november 4-én a Jászkun kerület Jászapátiban tartott közgyűlése döntötte el, hogy a romladozó halasi épület helyett újat kell építeni, de nem Halason, hanem az 1743-ban újra telepített, ígéretesen fejlődő Félegyházán.² A döntés egy csapásra megszüntette Halas kerületi központ szerepkörét. Mivel a jogszolgáltatás és a közigazgatás szétválasztása korszakunkban még sem a Jászkun kerületben, sem az ország más törvényhatóságában nem történt meg, a kerületi központ ott funkcionált, ahol a rabokat ítélő szék működött. A rabítélő széket pedig oda hívták össze, ahol a rabok a kerület tömlőcében ítéletre vártak.

A tömlőc áthelyezést Halas minden tiltakozása ellenére a nádor is támogatta, mivel Félegyháza kedvezőbb fekvése és más hiteles jelentések szerint alkalmasabb volt a kerületi rabokat ítélő szék számára. A hiteles jelentésekben bizonyára Félegyháza pozícióját erősítette lakosságának római katolikus vallása, valamint az, hogy a halasi vezetők és a kiskunkapitány belekeveredtek a Mezőtúr – Hódmezővásárhely központokkal Törő Pál, Pethő Ferenc, Bujdosó György vezetésével kibontakozott kurucz mozgalomba.³

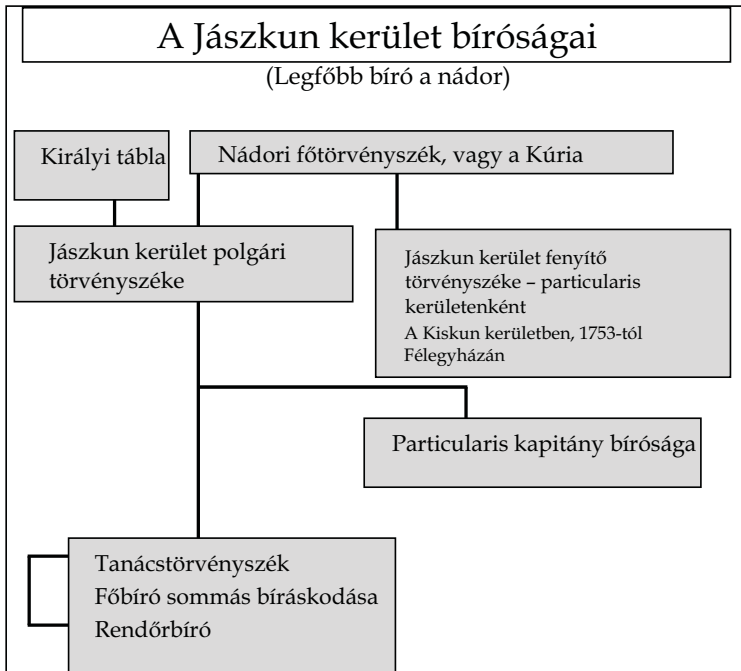
A tömlőc építését 1753 tavaszán kezdték el, s bár a befejezése áthúzódott 1754-re, 1753. november 12-én már Félegyházán ítélkezett a Jászkun kerület fenyítő törvényszéke, melyet büntető törvényszéknek, rabokat ítélő törvényszéknek, főbenjáró törvényszéknek, kriminális sedriának is neveztek. A különböző megnevezések alatt ugyanazt az ítélő fórumot kell értenünk. A Kiskun kerület igazgatási és jogszolgáltatási központja tehát 1753-tól Félegyházán, a jelenlegi Kiskun Múzeum épületeinek elődjeiben kezdte meg működését.

¹ Írásom a Vajna Károly emlékére 2011. október 17-én rendezett konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata. A konferencia helyszíne Kiskunfélegyházán, a Kiskun Múzeumban volt.

² Félegyháza 1526-ban áldozatul esett a török hadak pusztításának. A Jászkun kerületbe tartozó lakatlan puszta benépesítése 1743-ban történt meg. Az új lakosok többsége a Jász kerület helységeiből települt át.

³ BÁNKINÉ MOLNÁR Erzsébet: *Iratok az 1753. évi Törő-féle parasztfelkelés kiskunsági kapcsolatairól*. In: Zounuk. A Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve 2. Szerk. Botka János. Szolnok, 1987. 285–302.

A Jászkun kerület három particularis – Jász, Nagykun, Kiskun – kerületre tagolódott, melyekben a jogszolgáltatást és az igazgatást, a jászkun redemptiót⁴ engedélyező alaptörvények: az 1745. május 6-i privilégium, valamint a privilégium végrehajtásáról 1751-ben az országgyűlésen jóváhagyott rendtartás szabályozta. A jászkun alaptörvények értelmében a nádor ismét visszakapta jászkunok legfőbb bírója tisztségét, a nádori bíróság pedig a kerületi bíróságok fellebbezési fóruma lett. A nádor nevezte ki a főkapitányt, aki az igazgatás irányítása mellett a Jászkun kerület polgári és fenyítő törvényszékén is elnökölt. Kizárólag a főkapitány elnökletével tartott törvényszék gyakorolhatta a pallos jogot.

Korszakunkban a Jászkun kerületben a törvénykezés sajátossága, hogy büntető ügyekben a tanácstörvényszék, a particularis kapitány bírósága és a Jászkun kerület fenyítő törvényszéke is első folyamodású bíróság volt, de mindezekről fellebbezési lehetőség nyílt a második folyamodású nádori törvényszékekre.

Azt, hogy a bűnügy melyik fórum elé került, a cselekmény társadalmi veszélyessége és az elkövetés helye szabta meg. Mivel a kerületben élők a redemptióban személyes szabadságot nyertek, az úriszéki bíraskodást minden szinten a kerület saját bíróságai váltották fel. A Jászkun kerület népe felett csak

⁴ A redemptio, vagyis *megváltás* szóval jelölik a magyar történelemben a jászkun kerület önmegváltását, amelynek során 1745-ben pénzért visszaszerezték a török háborúk után 1702-ben elvesztett korábbi kiváltságaikat.

saját bírái ítéelkezhettek,⁵ hatáskörük büntető ügyek tekintetében a kerületeken kívül lakók ellen elkövetett bűnügyekre nem terjedt ki.

Az ítéelkezés jogforrásait az országos törvények és a privilégium mellett helyi statutumok, majd 1799-ben a József nádor által kiadott 13 statutum egészítette ki, melyet összefoglaló néven jászkun statutumnak neveztek. A jászkun statutum a kerületek jogszókasait kodifikálta, általános elfogadottságát igazolja, hogy honi törvényeknek is nevezték. Tudjuk, hogy sok család iratai között őrizték kéziratoss másolatát vagy megvásárolható könyvatos példányát.

A községi bíróságok

A települések élén a helyi redemptusok⁶ által választott főbíró állt, akinek feladatai közé tartozott a helységben elkövetett jogsértések feletti ítéelkezés s a község normáinak megtartatása. A bírói munkát az igazgatás rendészeti tiszttségviselői segítették; ők a tapasztalt rendellenességeket mindenkor a főbírónak jelentették, a verekedőket, az éjszaki csendrendeletet megszegőket pedig azonnal árestomba kísérték. Árestom, azaz zárka minden településen volt, rendszerint a városháza egyik jól zárható helyisége szolgált erre a célra. A törvénsértőket a bírói ítéel alapján néhány napra a zárkában tarthatták büntetésül. Amikor egyéb büntetést kaptak, a büntetés elszenvedése után szabadon hazamehettek.

A helyi panaszokat, a kisebb szabálysértéseket személyesen a főbíró ítéelte meg. Meghallgatta a feleket, és azonnal ítéelket hozott. Az ügymenet gyorsasága folytán rövid úton bevégzett bírói ítéeltekről külön naplót vezettek. A panaszjegyzőkönyvnek is nevezett bírói naplók hiteles dokumentumai a lakosság társadalmi együttélésében előfordult kisebb konfliktusoknak.

A tanúkihallgatást igénylő bűnügyekben a hat forintnál – 1776-tól a tíz forintnál – kisebb értékű lopások esetében a főbíró már két szenátor és a nótárius jelenlétében mondhatta ki az ítéelket, ezt a fórumot nevezték tanácstörvénszéknek.⁷ Testi fenytést csak három bírósági tag közös ítéelével szabhattak ki.

A tanácstörvénszék a helység lakosai által elkövetett kisebb személyes vétkekben, verekedési, lopási, káromkodási, bectelenítési ügyekben és különféle erkölcsi vétségekben szolgáltatott igazságot. A tanácstörvénszékhez fordulhattak a lakosok az egymás közötti adóssági vitáik eldöntéséért, az örökösödési és osztályos ügyekben, továbbá mindazokban az esetekben, amikor

⁵ II. József rendelkezésére 1786–1790 márciusa között az igazságszolgáltatást és a közigazgatást elválasztották, s a fellebbezési fórumok megváltoztak. Minthogy ez időszakban a kerületi közgyűlést és a nádori főkapitányi hivatal jászkunokra vonatkozó hatáskörét eltörölték, a kerületek Pest vármegyéhez kapcsolva éltek napjaikat. A kerületek élére állított jászkunsági kapitány közvetítette Pest megye rendeleteit, de a kapitányi hivatal csak a közigazgatással foglalkozott. A bűnügyek Pest vármegye bíróságához tartoztak. A községek bírósági jogköre szintén megszűnt, s a polgári ügyeket a Jászberényben létrehozott polgári bíróság ítéelte, ahonnan fellebbvitel az eperjesi kerületi táblához, onnan pedig a királyi táblához történhetett.

⁶ redemptus (lat. 'megváltott, váltságot fizetett személy'): a magyar jogban azon személyek/családok gyűjtőneve, akik a jászkun redempció alkalmával a helységenként meghatározott váltságösszeg kifizetésével maguknak és utódaiknak földet váltottak.

⁷ BKML [Bács-Kiskun Megyei Levéltár] Kh. lt. [Kiskunhalas levéltára] Protocollum Currentialium 6. 155/1776.

a településen vagy annak határában található javakra vonatkozóan bírósági döntésre volt szükség.

A tanácstörvényszék hatáskörén túlmutató bűnügyekben a községben nem ítélezhettek, de a vizsgálatot ilyenkor is ott végezték el, ahol a bűntény megtörtént. A tanúvallomásokot a főbíró, olykor a kapitány jelenlétében a jegyző foglalta írásba. A vallomások alapján a kapitány rendelhette el a perbefogást és az előzetes tömlöcbe küldést.

A tanács bíraskodási jogköre a nemesekre is kiterjedt, amíg azok a Jászkun kerületben laktak. Az 1751-es királyi rendtartáshoz kapcsolódva 1753-ban a nádor 23 pontos utasítást adott ki. Utasította a tanácsokat, hogy követeljék meg a kerületbeli nemesektől a nemesség igazolását, de az igazolás nem jelenti azt, hogy ők külön törvénykezés alá tartozhatnak, „...semmi jurisdictiót magukra ne vehessenek, hanem a több lakosokkal egy sorsban álljanak, amíg a Districtusokban lagnak”.⁸

A tanácstörvényszék és a főbíró ítélezésére legtöbbször a helyi statutumok, az igazgatási vagy a rendészeti intézkedések megsértése miatt került sor. A jászkun települések nem vezettek jegyzéket a helyi statutumaikról, nem tartottak külön „törvénykönyvet”, a hozott statutum erejű határozatokat a testületi jegyzőkönyvek bejegyzései őrzik. A büntetéseket kilátásba helyező szabályozásból példaként emelek ki néhányat.

A tilos helyen pipázás büntetése egy forint volt.⁹ Aki a főbíró vagy a rendészeti közegnek számító tizedest szidta, 25 pálcaütést kaphatott. Ha más kertföldjében (szántóföldjében), istállójában kárt tett az állat, a figyelmetlen pásztor 30 botütésre számíthatott, és a megállapított kárt is meg kellett fizetnie.¹⁰

A káromkodás minden rendű, rangú lakos esetében büntetést – többnyire templom előtti palcázást – eredményezett, ha az elkövető történetesen egy szenátor volt, annak a tisztségétől meg kellett válnia. A büntetési tételek 1760-tól emelkedtek. 1761-ben a káromkodók 50 palcát, a visszaesők száz botütést kaphattak. Az Istennel, Máriával káromkodókat halálra ítélték. Káromkodás miatt történt kivégzésről kutatásaim során nem találtam Kiskun kerületi dokumentumot. Azokat, akik hallották a káromkodást, de nem jelentették a vétket, három forintra büntethette a főbíró. A három forint büntetéspénzből egy forint a kapitányt, egy forint a település pénztárát, egy pedig azt a személyt illette, aki feljelentette a cinkost.¹¹ 1763-ban, aki a bírót megsértette, ötven pálcaütést kaphatott. Amikor a törvényszék deresen elszenvendő botütésekről rendelkezett, az ítéletet a legrovidebb időn belül végrehajtották, s apellátát csak az executio [végrehajtás] után engedtek. Minthogy a botbüntetések igen gyakoriak voltak, s a kiszabott botütések mennyisége is egyre növekedett, 1835-ben a Jászkun kerület elfogadta, hogy a továbbiakban a tanácstörvényszék 25 palcánál többre senkit nem ítéltet.

⁸ 1753. április 15-i punctumok. Közli NAGY SZEDER ISTVÁN: *Adatok Kiskunhalas város történetéhez I-III. Kiskunhalas, 1924-1926. 101-107.*

⁹ BKML Kf. lt. [Kiskunfélegyháza levéltára] No. 8. Caps. 2. Fasc. 4. No 4/1793-94.

¹⁰ BKML Kf. lt. *Protocollum politicum* 3. 58/1770. július 14.

¹¹ BKML Kf. lt. L. 27. Cs. 3. Sz.39. 1761.

Az ítéletekben kiemelt hangsúlyt kapott a büntetés megszégyenítő jellege. Ezért az ítéletek kihirdetése mindig nyilvánosan történt, s a megszégyenítő büntetést, például a kalodát, a botozást, a szégyentábla viselését a nyilvánosság előtt kellett elszenvedni. A tanácstörvényszék és a főbíró ítélkezésében is az volt a legfontosabb szempont, hogy a helyi társadalom békéjét megőrizték és a közösség erkölcsi normáit megtartassák.

A kiskunkapitány törvényszéke

A Kiskun kerület kapitányi bíróságának ítélkezése többnyire abban a helységben zajlott, ahol a kapitány lakott, de a bíróság hatásköre mind a nyolc kiskun településre kiterjedt. A particularis kerületekben a kapitányok bíraskodását az adott kerület táblabírái és esküdtei segítették. Az ítélethozatalhoz legalább három, 1799-től négy bírósági tag jelenlétére volt szükség. Sajnos a kapitányok iratainak nagy része elkallódott, nem került be a kerületi archívumba. A kapitányi bíraskodásra vonatkozó ismereteink az egyes települések tükröződő anyagából származnak, és jelenleg erősen hiányosak. Bizonyos, hogy a kapitányi bíróság olyan bűnügyekben ítélkezett, amelyek nagyságrendben meghaladták a községi bíróság hatáskörét.

Tudjuk, hogy bizonyos bűnügyekben, például lólopási ügyben a kapitány személyesen ítél, és az ítéletet – a botozást – azonnal végrehajtották. A lakosság fokozott bizalommal fordult panaszaival a kapitányhoz. A településeken lefolytatott vizsgálatok irataiban gyakran olvasható, hogy a sértett fél azzal fenyegetőzik, a kapitányhoz fordul igazságért. A helységekben kirobbant társadalmi konfliktusok elsimításához az érintettek a kapitány közreműködését kérték. A tanúk meghallgatása ilyen esetekben a kapitány személyes részvételével, olykor az ő utasítására történt. A társadalmi konfliktusok megítélése azonban többnyire meghaladta a kapitányi bíróság hatáskörét, de a vallomási jegyzőkönyv alapján a vétkeseket a kapitány tömlöcbe zárathatta, hogy ott várják a fenyítő törvényszék ítéletét. Máskor, hogy a konfliktus terjedését időben megállíthassák, a kapitány kompromisszumra intette a helyi tanácsot. A kapitányi bíróságon hirdették ki a sedrián bevégzett processusok ítéleteit is, majd – akár apelláltak, akár nem – a per anyagát továbbküldték a Jászkun kerületi nótárius hivatalába, ahonnan a Jászkun kerület levéltárába került.

A Jászkun kerület fenyítő törvényszéke

A Jászkun kerület fenyítő törvényszéke a negyedévenként meghirdetett törvényszéki napokon – kerületenként külön-külön – ítélkezett. A törvényszéki napokat a generális közgyűlésben hirdették ki. A Kiskun kerületben a rabok a kiskunkapitány perbefogó határozata alapján a félegyházi kerületi tömlöcbe várták, hogy sor kerüljön az ítéletre. A törvényszéki üléseket a tömlöc melletti kerületi házban tartották. Olykor a Jászkun kerület teljes tisztikara részt vett a törvénykezésben, a jelenlévők nevét és tisztségét feljegyezték a bírósági ülés jegyzőkönyvébe. A fenyítő törvényszék elnöke a főkapitány volt, aki személyes elnökségét rendszerint átruházta az alkapitányra vagy a bíróság valamelyik tagjára. Az átruházást szintén a jegyzőkönyvben dokumentálták. A fenyítő törvényszéknek állandó tagja volt a

három kapitány, közülük az, aki a perbefogást elrendelte az ítélethozatalban, nem vehetett részt. Az ügyek előterjesztője a tiszti ügyész volt. Az érintett települések tanácsai két-két szenátort küldtek, akik a törvényszéki ciklus végéig ott maradtak, hogy szükség esetén felvilágosítással szolgáljanak.¹² A bevezetett perek iratait a jászberényi kerületi levéltárban helyezték el.¹³

A bírósági jegyzőkönyvekből tudjuk, hogy a Félegyházán tartott sedrián, például 1799. június 3-án és az azt követő napokon nyolc Jászkun kerületi tisztségviselő, két Jász kerületi, két Nagykun kerületi és hét Kiskun kerületi tisztségviselő együttes ülésével ítéleztek. Egy-egy törvénykezési ciklus alatt, ami csak 2-3 napra, de egy hétnél többre sohasem terjedt, olykor száznál több rabot ítélték el. Például 1802. január 11-én és az azt követő napokon 101 rab bűnügyében ítéleztek.

A jászkun fenyítő törvényszék hatásköre minden bűnügyre kiterjedt. Itt hozták meg a végső döntést a halálos ítéletekben, ami ellen kötelező volt fellebbezni a nádori törvényszékre. Ha a nádori törvényszéken jóváhagyták a halálos ítéletet, akkor azt a következő jászkun kriminális sedrián ki lehetett hirdetni, de még nem hajthatták végre, mert minden halálra ítéltnek joga volt a királyi kegyelemre. A kegyelmi kérvényt a tiszti ügyész terjesztette fel a királyhoz. A kivégzést csak a kegyelem elutasítása után hajthatták végre, abban a helységben, ahol bűntényt elkövettek. A hóhért eseti megbízással fogadták.

A Jászkun kerületben arra törekedtek, hogy a bűnözőket abban a kerületben tartott kriminális sedrián ítéljék el, amelyikben a bűntényt elkövetették. Kivételként, amikor túl sok rab várt ítéletre, előfordult, hogy a Jász kerületben tartott sedrián kiskunsági vagy nagykunsági rabot ítélték el, és fordítva is. A bűnözés visszaszorítása mellett a fenyítő törvényszéknek jelentős feladata volt a társadalmi konfliktusok kivizsgálata, s a néplázítók elítélése. A kriminális sedrián hoztak ítéletet a felségsértési ügyekről, a csoportosan elkövetett rablásokról és a gyújtogatásokról. A visszaeső bűnösök szintén a fenyítő törvényszék elé kerültek. 1834 után a Jászkun kerület fenyítő törvényszéke ítélezett a nemesek olyan apróbb vétkeiben is, amelyek korábban a főbíró vagy a tanácstörvényszék hatáskörébe tartoztak.

Befejezésként a bűnügyek jellegzetes típusai közül néhány olyan bűnesetet említék, amelyekben a Jászkun kerület fenyítő törvényszéke a Félegyházán tartott törvénykezési napokon hozta meg ítéletét.

A 18. században különösen szigorú volt istenkáromlás büntetése. 1780-ban a fenyítő törvényszéken istenkáromlásért a bűnöst egy esztendei rabságra ítélték miközben dolgoznia kellett, vasárnap és ünnepnapokon pedig a nyakába akasztott táblával szégyenítették, mindezek mellett az éves büntetés alatt kétszer száz botütést is kapott.¹⁴

A kuruzslóknak nevezett gyógyítók büntetőpere szinte mindig a kriminális sedria előtt zajlott, s bár sok volt a halált okozó kuruzslós gyógyítás, halálos ítélettel ilyen ügyben nem találkoztam. A kuruzslás tiltott tevékenység volt, titokban végezték, az efféle gyógyításról alig maradtak írásos dokumentumok.

¹² BKML Kh. lt. Protocollum Currentalium. 29. p. 484/1836.

¹³ BKML Kh. lt. K. 78 No. 11/1796.

¹⁴ SZML Jászkun kerületi fenyítő törvényszék iratai. 4. füzet. 6. kötet. 8. szám

Éppen ezért nem csupán jogtörténeti szempontból érdekesek a kuruzslók peranyagai, hanem a néprajztudomány számára is hézagpótlók a perekből feltárható ismeretek.

A vizsgált korszakban elterjedt gyógyítási módszer volt a füstölés. A beteget zárt helyen valamilyen szerrel füstölték, s ha az eljáráshoz rosszul választották meg vagy túladagolták a szert, a füstölés akár a beteg halálával végződhetett. A cinóberes füstöléstől halt meg 1824-ben Félegyházán a kerületi hadnagy gyermeke.¹⁵ A Félegyházán tartott rabítélő széken a cinóberes füstöléssel halált okozó Tamasi Örzse kuruzsló – aki a hadnagy leányát kezelte – mégis enyhe büntetést kapott. Mivel „egyenes oka nem lévén [a gyermek halálának], ez úttal keményen megdorgáltatik, és a további orvoslástól kemény felelet terhe alatt el tiltván, ez úttal szabadon bocsáttatik”¹⁶ – hangzott az ítélet. Halason 1830-ban hasonló kezeléstől egy ötéves kisleány halt meg. Begyik Ilona kuruzslót büntetésül egy hónpra tömlöcbe zárták.

Nevezetes visszaeső bűnös volt a félegyházi Szvátsik házaspár, Szvátsik János és felesége, Pásztor Terézia. 1806-ban Szvátsik Jánost kuruzslásért a tanácstörvényszék 25 pálcára ítélte; majd 1823-ban mint visszaeső bűnös került a kriminális sedria elé, ekkor 54 évesnek mondta magát. „Romlott jószágoknak gyógyítója, elveszett kárnak visszatérítője vagyok” – vallotta. Halason, Majsán, Kunszentmiklóson gyógyított. A bíróság előtt felsorolta azt a 19 halasi lakost, akiktől pénzt kapott a gyógyításért, illetve bizonyos látnoki tevékenységért – például az ellopott lóról megmondta a gazdájának, hol találja meg. Szvátsik Jánost ekkor a bíróság 25 botütésre ítélte, és a kicsalt pénzeket vissza kellett fizetnie. 1837-ben ismét a sedria előtt állt, ekkor 82 évesnek mondta magát, és már Tolna vármegyében is gyógyított. Nem derül ki, hogy félre akarta vezetni a bíróságot, vagy valóban nem tudta a saját életkorát. Bevallotta, hogy Kisszékelyen több mint 300 kocsival mentek hozzá a sánták, vakok, némák, „s több efféle nyomorultak” kik közül számtalanon segített. Szvátsik megbüntetését Tolna vármegye kérte, de Félegyházán ítélték el egyhónapi börtönbüntetésre, továbbá elvették az útlevelét, hogy többé ne hagyassa el a várost. Nem sorolom a hasonló eseteket. Tény, hogy 1800–1850 között 22 olyan bűnügyi periratot találtam, amelyek a Kiskun kerületben tevékenykedő kuruzslókra vonatkoztak.¹⁷ A legtöbb perbefogott kuruzsló Félegyházán, Halason és Szabadszálláson működött.

Mindenkor a fenyítő törvényszék ítélkezett az úgy nevezett néplázítási ügyekben. A társadalmi konfliktusok kirobbanásának oka mindig kerületi vagy helyi sérelem volt. Legtöbbször a hatalommal történt visszaélés miatt tört ki lázongás, és végződött büntető perben. A népharag mozgalommá formálódása szinte minden esetben azonos forgatókönyv szerint zajlott. Általában néhány hangadó szervezte az elégedetlen vagy sértett lakosokat, gyűléseket tartottak a saját lakásukon vagy a templom előtt, pénzt szedtek ügyvédre, beadványokat szerkesztettek a főkapitányhoz, a nádorhoz. A néplázítási ügyek sajátos csoportjába tartoztak a tagosítási ügyek.

¹⁵ A cinóbrum higany tartalmú mérgező anyag.

¹⁶ SZML Jászkun kerületi fenyítő törvényszék iratai. 22. Füzet. 3. Kötet. 27. szám

¹⁷ BÁNKINÉ MOLNÁR Erzsébet: Kuruzslók a Kiskunságban. Forrás, XXIV. évf. 1992. 11. 56–63.

A kerületben minden redemptusnak saját tulajdonú földbirtoka volt, de a birtok helye a határközösségben zajló nyomásos gazdálkodás folytán bizonyos időszakonként változott. A tagosítással a földbirtokok túlzott szétdaraboltságát akarták megszüntetni, s bár a cél helyes volt, a megoldás rengeteg helyi konfliktust okozott. 1825-ben Szabadszálláson 48 lakos tiltakozott a határ újra felosztása ellen. Hosszas vizsgálat után az elégedetlen gazdák körében lázító két főszervező személyenként kétheti börtönbüntetést kapott. A büntetés lefékezte a szervezkedést, de mivel az elégedetlenség oka nem szűnt meg, az ügy nem jutott nyugvópontra. 1830-ban már 400 lakos lázongott. Az ügy azzal kezdődött, hogy a szabadszállási birtokosok panasszal fordultak a nádorhoz a tagosítás módja miatt. A nádor elutasította a panaszt, és megtiltotta a lázongást, de az a tilalom ellenére folytatódott.

A zenebonások perét, ahogyan a lázongókat nevezték, 1830 júniusában tárgyalták a Félegyházán tartott fenyítő törvényszéken. Nem részletezem a tömeges vizsgálat vallomásait, a főbűnösnek mondott két személy és egy visszaesőnek talált harmadik – az előzetes tömlöcözést beszámítva – fél esztendei börtönbüntetést és 25-25 botütést kapott. Ezekkel a rabokkal igen szigorúan bánhattak, mert feleségeik panaszt tettek a nádornál, hogy a Félegyházán raboskodókat a legmélyebb tömlöcben vasban tartják. A nádori leirat nyomán a főkapitány intézkedett, és könnyebb bánásmódra utasította a tömlöctartókat.¹⁸

1832-ben Fülöpszálláson, 1836-ban Halason lázongtak az előjáróság rendeletei ellen, majd 1839–40-ben újabb tömeges lázongás kezdődött Szabadszálláson az előjáróság visszaélései miatt. A törvényszéki ítéletek alig félemlítették meg a lázongó szabadszállásiakat. Amikor 1841-ben Páli József redemptus a börtönből kiszabadult, a helyi tanács be akarta hajtani tőle a rabtartási költséget. A szabadszállási főbíró üzent Pálinak, hogy jelenjen meg a tanácsházban, és fizesse meg az előlegezett költséget. Páli – aki éppen lakodalomban volt mint násznagy – visszaüzent: „én nem ismerem az urat Bírámnak, minthogy nem én választottam”. A választás idején ugyanis Páli éppen börtönben ült, tehát valóban nem vett részt a voksolásban, bár választójogú redemptus volt. Később a fizetés megtagadásáért is kapott egy hónap vasban töltendő börtönbüntetést, heti 2 nap kenyéren és vízen való böjttel szigorítva.¹⁹

1834-ben különösen szigorú ítéletet hoztak a majsai Grezsán Sándor nyughatatlankodó perében, aki a helyi előjáróság atyafiságos összefonódásai miatt tiltakozott, s a maga mellé állított lakosokkal aláírásokat gyűjtött a nádorhoz benyújtandó beadványuk támogatásához. Grezsánék azt sérelmezték, hogy a szenátorok és a külső tanács tagjai is atyafiak, akiknek a megválasztásába a lakosok nem szólhatnak bele. A jászkun választói jog ebben a korszakban már csak a főbíró megválasztására terjedt, a tanács testületébe a hivatalban lévő szenátorok választottak új tagot a megüresedett helyre. Az így szenátorrá vagy a külső tanács tagjává lett „rokonok” néhány év múlva letették a hivatalt, de az adómentességük

¹⁸ SZML Jászkun kerületi fenyítő törvényszék iratai 25. füzet. 3. kötet. 25. szám

¹⁹ SZML Jászkun kerületi fenyítő törvényszék iratai 32. füzet. 2. kötet. 34. szám

életük végéig megmarad. A petíciót 31 majsai redemptus írta alá. A vizsgálat után Grezsán büntetése egy évig tartó vasban töltendő fogság lett, heti két nap böjttel szigorítva. A kérvény szerkesztője és írója négyhónapi, többen két- és egyhónapi vasban töltendő börtönbüntetést kaptak, böjttel szigorítva.²⁰

Az előjáróság rendeletei sokszor váltottak ki ellenállást az olykor túlzott öntudattal rendelkező redemptusokból. 1836-ban Halason négyen tagadták meg az engedelmességet.²¹ Novemberben történt az eset, amikor is a 13-án tartott publikáción kihirdették a kerületi rendeletet: „Bár Halason nem termett bor, senki idegen helyről ne merészeljen hozni és mérni, és a pálinkafőzés gabonából szintén tilos!”. A hallgatóság felzúdult, mert Halason a helység kocsmájában drágán mérték a bort. Szabadkán ekkor 12 krajcárért adtak egy icce bort, Halason viszont 16 krajcárért. A halasiak úgy gondolták, „abból, hogy a magáéból főz e pálinkát a tulajdonos, senki nem parancsol, a kifőzésből visszamaradt ruskót pedig megeszik a disznók”. A helyi tanács nem tudott mit kezdeni a lázongókkal, az ügyet a fenyítő törvényszék elé adta. A bíróság jogosnak találta a tanács közbelépését. Ítéletük elmarasztalta a lázongókat, mert azok „félre tévén a törvényes előjáróság eránt tartozó tiszteletet, makacs engedetlenséggel kikelni, s ez által több lakos társaiknak is eféle botránkozató tettekre útat nyitni bátorokdakt”. A négy lázongó közül a hangadó egyhónapi, a többi 2-2 heti árestomban töltendő büntetést kapott.

1842 tavaszán Fülöpszálláson a tagosítást és a tanyás földkimérést tárgyaló 81 birtokos sehogyan sem tudott egyezsége jutni. Mérgében Bankós János helyi szenátor kifakadt: „azért nem érünk célt, [...] mivel soha nem volt a magyar egy akaraton”.²² Erre a tanyás osztást ellenzők vezetője, Adács István is megszólalt: „Igaz az! Azért ül most is a Német a nyakunkon”. Ezt a véleményt a tanács felségsértésnek nyilvánította, s Adácsot, aki rendészeti hadnagy volt, azonnal elbocsátották a szolgálatból. Adács nem értette a vádat, egyre csak azt ismételte, hogy ő nem sértette a császárt, csak azt mondta, ezért van a magyar a német alatt. A tanúk nem vallottak ellene. A zajban senki nem hallotta a sértő megjegyzést, de hiába, a főbíró a hadnagyot a nép szószólójának tekintette, és tömlöcbe csukatta. A fenyítő törvényszék enyhe ítéletet hozott. Adács büntetése az előzetesen tömlöcbe töltött két hónappal és a költségek megtérítésével letelt.

Sorolhatnám a büntetőügyek típusait, példáit, itt és most csupán felvillantásukra nyílt lehetőség, de bízom benne, talán sikerült bemutatnom a Kiskun kerületben folytatott büntető törvénykezés sajátosságait.

²⁰ SZML Jászkun kerületi fenyítő törvényszék iratai 27. füzet. 6. kötet. 28. szám

²¹ SZML Jászkun kerületi fenyítő törvényszék iratai 29. füzet. 2. kötet. 32. szám/1836.

²² SZML Jászkun kerületi fenyítő törvényszék iratai. 32. füzet. 6. kötet. 60. szám/1842.

A nőekkel szemben alkalmazott büntetések a középkorban és az újkorban

A mai magyar büntető anyagi és eljárási jogi szabályozás a nemek egyenjogúságának, a férfiakkal és nőkkel szemben alkalmazott egyenlő bánásmódnak a talaján állva nem tartalmaz egyik nem vonatkozásában sem eltérő szabályozást. Ezzel szemben valamennyi büntetés-végrehajtási jogi tankönyv szentel egy – még ha nem is túl hosszú – fejezetet a nőkre vonatkozó bánásmódnak, hiszen a büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. törvényerejű rendelet (Bv. tvr.), valamint a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet tartalmaz néhány, kifejezetten és csakis a nőkre vonatkozó rendelkezést.

A különböző korok büntető jogalkotásában a nemek azonos módon történő kezelése, a diszkriminációmentesség nem feltétlenül érvényesült; még a modern jogrendszerekben is található olyan anyagi, eljárási és végrehajtási jogi rendelkezések, melyek speciálisan a nőkre vonatkoznak.

Nagy-Britanniában az 1925-ben hatályba lépett büntetőtörvény (*Criminal Justice Act 1925*) 47. §-a törölte csak el azt a jogi vélelmet, mely szerint a bűncselekményt a férje jelenlétében elkövető nő kényszer hatása alatt cselekszik. A paragrafus második fordulata azonban felhívja a figyelmet arra, hogy az emberölés és hazaárulás kivételével a továbbiakban is alappal védekezhet a nő az ellene felhozott vádakkal szemben úgy, hogy azokat férje jelenlétében vagy annak kényszerítésére követte el. Az 1936-os kubai büntető törvénykönyv (*Código de Defensa Social*) szerint a menstruáció, a terhesség és a klimax állapota a velük járó „lelki zavar” miatt a büntetés kiszabásánál enyhítő körülménynek tekintendő.¹ Magyarországon hasonló volt az alapgondolata a büntető jogszabályok módosításáról szóló 1998. évi LXXXVII. törvény 40. §-ának is, mely beemelte az újszülött megölésének tényállását a büntető törvénykönyvbe. 1999. március 1-jétől 2003. március 1-jéig volt hatályban a Btk. 166/A. §-a, mely az emberölés egy privilegizált esetét, az újszülött megölését pönalizálta. Ennek tettese csakis a születő gyermeket megölő nő lehetett. A törvényhely miniszteri indokolása szerint az új tényállás megalkotását elsődlegesen az a körülmény kívánta meg, hogy a szülő nő – különösen a titkolt terhesség esetében – a szülési folyamat során kivételes testi és lelki állapotban van, amely sok esetben a beszámítási képességre is kihatással lehet.

Kijelenthetjük, hogy az eljárási szabályok eltérése főként a nők hátrányosabb helyzetéből adódott: felettük esetenként nem az állami, hanem az ugyancsak szigorú családi bíróság ítélkezhetett.

A gyengébb nemre vonatkozó szabályrendszer a különböző történelmi korokban nem kizárólag a pozitív diszkrimináció elvén alapult, mint napjaink Európájában. A matriarchális társadalom patriarchálissá való átrendeződése a nők jelentőségének háttérbe szorulását, jogállásuk kedvezőtlenebb alakulását is maga után

¹ Raskó Gabriella: A női bűnözés. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1978. 52. o.

vonta. Az ókor apajogú társadalmában a férfiaké volt a vezető szerep, a nők hátrányos társadalmi helyzete pedig a rájuk vonatkozó regulákban is megmutatkozott.

A rabszolgatartó társadalmak közül *Egyiptom* mutat üdítő kivételt a szabad nők helyzetének szabályozását érintően. Az i. e. VIII. században uralkodó Bakenranef (görög nevén Bocchoris) fáraó törvényei a hölgyeknek igen kedvező jogállást biztosítottak: a nő adta a családnevet, a feleség beleegyezése nélkül a férfi a vagyonnal nem rendelkezhetett.²

Az ókorban a családnak mint a társadalom alapkövének megőrzése és oltalmazása a férj tulajdonának tekintett nők fokozottabb védelmét, a család ellen elkövetett bűnökért való szigorúbb szankciórendszer követelt meg. Már az ókori keleti társadalmak jogalkotói büntetendővé nyilvánították az erőszakos közösülést, a házasságtörést, egyes államokban a vérfertőzést – a házasságtörést a nők esetében sokkal szigorúbban. Mezopotámia egyik városállamában, Esnunnában az i. e. XVIII. században uralkodó Dadusa csupán a nők félrelépését rendelte halállal szankcionálni.³

A családközpontúság és a nők alárendelt szerepe az *indiai* Manu törvénykönyvből is jól kiolvasható: „atyja védi őt gyermekkorában, férje védi őt ifjú korában, gyermeke védi őt öregkorában: a nő sohasem érett a függetlenségre”. A nő akkor vált igazán értékes tagjává a családnak, amikor férjhez ment, hiszen az örökösök világra hozatalában, a vérvonal fenntartásában férfi által nem kivitelezhető feladat hárult rá.⁴

A görög városállamok sorában – első olvasatra talán meglepő módon – a puritán katonai városállam, *Spárta* volt az, ahol a nőket kiemelkedő társadalmi megbecsülés övezte. E szemlélet képviselésében nem a lovagiasság vezérelte a hadviselő férfiakat, hanem a józan felismerés: a lehető legtöbb életképes, egészséges potenciális katonaember megszületése és felnevelése kétségtelenül az anyává vált nők érdeme, és az állam fenntartása érdekében fontos teendője is.

A hadviselésre berendezkedett Spártához képest szabadabb *Athénba* született hölgyek ezzel szemben a külvilágtól elzártan éltek, kizárólag nőkkel érintkezhettek. A nők lakrésze a ház többi helyiségeitől elkülönítve, az emeleten vagy az udvari épületben helyezkedett el, ide a férfi nemigen tehetette be a lábát. Ellenkező nemű látogatónak a házba érkezésekor a nők visszahúzódtak lakrészükbe, a házból pedig csak rabszolgánő kíséretében léphettek ki.⁵

Rómában a nők nagy részét a családi bíróságok ítélezése révén kivonták az állami igazságszolgáltatás hatálya alól. A köztársaság korában az apa saját belátása szerint ítélezhetett gyermekei felett, számúzhette, akár meg is ölhetette őket. A lánygyermek férjhezmenetele után átkerült férje hatalma alá, akinek büntető jogosultságai árnyalatnyival szűkebbek voltak, mint az apáé: halállal csak házasságtörés vagy lerészegedés esetén büntethette házastársát. Amennyiben egy nő felett mégis állami bíróság ítélezett, a végrehajtást abban az esetben is a családra bízta, melynek ez nemcsak joga, hanem egyben kötelessége is volt. Az ál-

² Raskó: i. m. 42. o.

³ Rác Lajos (szerk.): *Egyetemes állam- és jogtörténet. Ókor – feudális kor.* Budapest, HVG-ORAC, 1998. 43-44. o.

⁴ Raskó: i. m. 42. o.

⁵ Raskó: i. m. 43. o.

lam akkor vonta magához a büntetés végrehajtását, ha a nőnek nem volt családja, vagy kételyek merültek fel azt illetően, hogy a família valóban végrehajtaná-e a kiszabott ítéletet. A császárkor idejére a nőkre vonatkozó szankciórendszer általánosságban véve enyhült, mivel elfogadottá vált az a nézet, hogy a gyengébb nemet – épp e sajátosságából eredően – enyhébben kell büntetni, mint a férfiakat. Ez a liberális felfogás azonban leginkább az uralkodó osztály tagjaira terjedt ki, a kegyvesztettekre, a szolgákra és rabszolgákra semmiképpen nem. Az ő büntetéseik végrehajtása nem volt kíméletesebb, mint a férfiaké, sőt.

A császárkori Róma büntetés-végrehajtási rendje szerint hajadonokat nem volt szabad kivégezni, azonban erre is született megoldás: megfojtásuk vagy felakasztásuk előtt a lányokat megbecstelenítette a hóhér, ily módon hátrítva el ezt az akadályt. Konkrét példaként jegyezték fel Lucius Aelius Seianus lánygyermekének halálát: Augustus fogadott fia, Tiberius i. sz. 31-ben elrendelte az ellene törő volt kegyence, Seianus családjának megöletését, melynek során a hóhér az akasztófa tövében erőszakolta meg a császár volt bizalmasának leányát, majd akasztotta őt fel. Hasonló eljárást alkalmaztak a zsidó és keresztény hajadonokkal szemben a vallási alapon történő üldöztetések idején.⁶

A nők és férfiak közötti, valamint a női nemen belüli különbségtétel átvonul a középkorba is. A nő társadalmi osztályhoz tartozása természetesen alapvetően befolyásolta a büntetéskiszabást. Egyes esetekben az ugyanolyan társadalmi helyzetű nők között előnyt élvezett a férjes asszony a hajadonnal és az özvegygel szemben. Magyarországon *Szent István király* egyik rendelkezése szerint a férj két alkalommal megválthatta feleségét, ha az lopott, majd az asszony harmadik lopásakor szolgának kellett őt eladni.⁷ I. István a szabad ember tolvajlását jóval szigorúbban büntette: „Szabad embernek, ha lopásban vétkezik, ily törvényt szerzettünk bűnhődésére: hogy egyszer váltsa meg magát, ha tudja; ha pedig nem, adják el szolgaságra. Ha eladatván lopand, a szolgák törvénye alá vettessék. Ha másodszor is, ugyanazon törvény teljék be rajta. Ha pedig harmadszor, élete vesszen.”⁸

Az 1077-től 1095-ig uralkodó *Szent László* törvényei ugyancsak különbséget tesznek az elkövetők között jogállás, nemek és családi állapot szerint. Az uralkodó főszabály szerint halállal rendelte büntetni szabad ember és a szolga tolvajlását – a 10 dénárnál kisebb értékre elkövetett, illetve a lúd- vagy tyúklopás kivételével. Harmadik törvénykönyvének 6. és 7. fejezete sem „enyhekezésről” tanúskodik, mindazonáltal kevésbé szigorúan bánik a lopásban bűnösnek talált nőkkel: a férjes asszony orrvesztéssel és szolgasorba taszítással, valamint a férje halála esetén örökölhető vagyonának elvesztésével, az özvegy fél szemének kiszúrásával és – fiai örökségén kívül – teljes vagyonvesztéssel, a hajadon pedig örökös szolgasággal „megúszhatta” tettét.⁹

⁶ Raskó: i. m. 45. o.

⁷ Szent István Király Dekrétomainak Második Könyve, 29. fejezet

⁸ Szent István Király Dekrétomainak Második Könyve, 41. fejezet

⁹ Szent László Király Dekrétomainak Második és Harmadik Könyve. Megjegyzendő, hogy egyes történészek, így Koszta László szerint a Harmadik Törvénykönyv első 15 fejezete korábban, Salamon uralkodása idején keletkezett.

Halálbüntetést később is ritkábban alkalmazták a női nem képviselőivel szemben. Werbőczy Hármaskönyvének II. része a 42. címtől kezdődően taglalja az ítéletek „fajait, különféleségét és végrehajtását”. E cím 6. §-a szerint „főbenjáró ítélet csupán csak a férfi nemen levő világi és a vérségtől idegen személyeket illeti és sújtja. Mert az egyházi, nemkülönben az asszony és nőnemen levő személyek és nemzetségi atyafiak között és ellen főbenjáró ítéletet [...] el nem határoznak és ki nem mondanak; hanem (az ország régi szokása szerint) csakis a feje díját vagyis váltságát illető ítéletet hoznak és mondanak ki; mindazonáltal a különböző személyekre tekintettel, különböző módon”. A 43. cím 5. §-a fogalmazza meg a kivétel alóli kivételt: „Mindazáltal tudnunk kell, hogy az asszonyok és nők ellen is abban az esetben, ha közülök valamelyik a férjét vagy szülőjét avagy saját magzatait gonoszul megöli vagy megöleti (mivelhogy ez hűtlenség vétkének számába esik) éppen, mint a férfiak ellen, főbenjáró ítéletet kell hozni és kimondani.”¹⁰

Amennyiben a bűnelkövető nőt halálbüntetésre ítélték, főként az élve eltemetést, vízbe fojtást, vagy máglyán megégetést alkalmazták mint nőkhöz „illő” kivégzési módokat. A középkor és a kora újkor etikai felfogása a hölgyek felakasztását nem „helyeselte”, bár e tiszteletadásra nem a női elkövető szenvedéstől való védelme, hanem a szigorú erkölcs sarkallta a kor emberét. Az emelvényen, nagy nyilvánosság előtt végrehajtott akasztás ugyanis a közönség számára kiváló betekintést nyújthatott volna a szoknya alá. Angliában így az akasztás helyett, tekintettel arra, hogy „a női nem számára megadandó illendőség tiltja azt, hogy testük a tömeg előtt felfedésre és megcsonkításra kerüljön, az ő büntetésük így az, hogy az akasztófa alá hurcoltassanak, és ott elevenen megégettessenek”.¹¹

A XVII. századi Németországban a szoknya alá nadrágot vetettek fel a halálraítélttel, és ily módon már nyugodtan, további erkölcsi okból fakadó aggályok nélkül végbemehetett az akasztás.¹² A probléma ily módon való megoldása végül Angliába is eljutott, a XX. században már itt is adtak vászon alsóneműt az akasztásra ítélt nőkre, szintén a kíváncsi közönség kímélete érdekében. Egy 1923. január 23. napján végrehajtott kivégzésről fennmaradt beszámoló alapján azonban határozottan úgy tűnik, nem a szoknya vagy nadrág viselete befolyásolja a közönség érzületét: ekkor került sor a férjgyilkossággal vádolt Edith Thompson akasztására. Haláltusája végére Thompson alsóneműje ázott a vérben, mely nemcsak a nézősereget, hanem magát a hóhért is sokkolta. (A hóhér 9 évvel később öngyilkosságot követett el; hogy pontosan milyen okból, nem tudni.)¹³ A lefejezés inkább a főrangúak kiváltságának minősült, de a XVI. század végétől Németországban e végrehajtási mód is kezdett elterjedni.

Bár a halálbüntetés alkalmazására nőekkel szemben ritkábban került sor, mint a férfiak ellenében, a végrehajtás nem volt feltétlenül humánusabb, mint hímnemű sorstársaik esetében.

¹⁰ Tripartitum (http://www.staff.u-szeged.hu/~capitul/analecta/trip_hung.htm)

¹¹ Andrews, William: *Old time punishments*. Reprint. London, The Tabard Press Ltd. 1970. (Eredeti kiadása: William Andrews & Co., 1900.) 192. o.

¹² Raskó: i. m. 49. o.

¹³ Edith Thompson and Frederick Bywaters. (en.wikipedia.org/.../Edith_Thompson...)

Az *elevenen elföldelés* főként a gyermeküket szándékosan elhajtó nők, a gyermekgyilkos, parázna vagy házasságtörő asszonyok elrettentést szolgáló büntetése volt. Esetenként a saját sírját is a halálra ítélő ásta meg, akit ezt követően megkötözve, fejére tövisszorosítva helyezve a gödörbe fektettek. A végrehajtás sajátos módja volt, hogy a szív fölé egy csövet helyeztek, és miután a hantolás befejeződött, a hóhér a csövön keresztül egy lándzsával átszúrta az egyébként a föld alatt már megfulladt embert.

A fulladásos halál kiváltására a *vízbefojtás* is kiválóan alkalmasnak bizonyult. A végrehajtás túl sok előkészítést sem igényelt, még az elföldelésnél egyszerűbb volt, hiszen a gödör kiásásával sem kellett foglalkozni. A halálbüntetés e formáját a nők templomi lopással érdemelhették ki.

Bár kétségtelen, hogy nem a vízbefojtást célozta, meglehetősen sokszor ezt az eredményt érték el a *vízpróba* alkalmazása révén. A vízpróba az ártatlanság bizonyítására szolgált; igen gyakran boszorkányperekben került sor. Az ilyen perekben alkalmazott kínzások és büntetések elszenvedése nem kizárólag a női nem privilégiumaként említhető, hiszen férfiakat is perbe fogtak boszorkányság miatt, minthogy azonban a boszorkány szóról – nem véletlenül – jellemzően nőkre asszociálunk, mindenképpen említést érdemel e helyen a vélelmezett boszorkányokkal szembeni kegyetlen fellépés.

A vízpróba eredete több ezer évre nyúlik vissza. Már Hammurapi törvénykönyve is említést tesz róla: „Ha egy ember boszorkánysággal vádol valakit, de bizonyítani nem tudja: az, ki vádoltatik, menjen a szent folyóhoz, ahol mártózzék meg. Ha a szent folyó elnyeli, az, ki vádolta, vegye magához annak házát.”¹⁴ E rendelkezésből is kitűnik, hogy az ártatlanságot az bizonyította, ha a vádolt személyt a víz felvetette. A későbbiekben azonban ez a hit épp a visszájára fordult; a vízpróba alapját az a meggyőződés képezte, hogy a boszorkányok teste súlytalan, így a víz azok testét felveti. Minthogy a próba alá vetetteket általában megkötözve vetették a folyóba, ha elmerültek, vajmi kevés esélyük maradt az életben maradásra, bár elvileg az összegyűlt érdeklődők kimenthették volna őket, miután elsüllyedésükkel ártatlanságuk bebizonyosodott.

Ugyancsak a boszorkányoknak kikiáltott személyek kerülhettek a *boszorkánybölcsőbe*: a megvádoltat egy zsákba tették, majd a zsákot felkötötték egy fára, és hevesen himbálni kezdték. A szüntelen ringatózás általános rosszullétet, bizonytalanságérzetet, komoly tájékozódási és orientációs zavarokat okozott, melynek megszüntetése érdekében a zsákba kötözött vallomástételi hajlandósága nagymértékben megnövekedett. Többeknél hallucinációk is felléptek, színesebbnél színesebb és képzelennél képtelenebb történetek előadására sarkallva a vélelmezett boszorkányokat, akiket ezt követően – köszönhetően a boszorkánybölcső által okozott látomásoknak – nem egyszer kegyetlen tortúrának vagy halálbüntetésnek vetettek alá.

A zsákba a boszorkánynak vélt nő társaságban, méghozzá macskák társaságában is kerülhetett. A *zsákbamacskát* a XVIII. századig alkalmazták Európában fekete mágia űzéséért, boszorkányságért. A középkori hiedelem – mely tovább élt az új-

¹⁴ Kerrigan, Michael: *Kínzóeszközök*. Debrecen, Hajja és Fiai Könyvkiadó Kft., 2001. 67. o.

korban is – több halálos betegség, járvány terjedéséért a macskákat tette felelőssé, így párhuzamot vontak köztük és a bűbajos emberek, boszorkányok között. A boszorkánynak kikiáltott asszonyt annyi macskával kötötték egy zsákba, amennyi belefért, majd a zsákot egy erős faágra kötözték, és többen botokkal ütlegelni kezdték. Ha láttunk már macskát fordított U-alakban, karmait kieresztve vadul fújtatni, nem nehéz elképzelni, mit műveltek a zsákba zárt szerencsétlennel.

Nem lenne teljes a boszorkányüldözésről festett kép a tűzhalál megemlézése nélkül. A *máglyahalál* már rendszerint megváltásként érkezett a megvádolt számára, mint a hosszú kínzási folyamat végső állomása. A máglyára kerülésig vezető úton a tortúra alá vont személy gyötrelmes kínzásokon ment keresztül: fejét leborotválták, alkoholt öntöttek rá, majd meggyújtották; hónalját és nyakát kénbe mártott tollal égették; hátrakötött karjánál fogva mennyezetre fel, és onnan lefelé húzogatták; szögekkel kivert deszkára fektették; sípcsontjait és bokacsontjait spanyolcsizmával összetörték; kéz- és lábujjait csavarokkal összeszorították; megkorbácsolták (e lista csupán a teljesség igénye nélküli, példálózó felsorolás). Gyakran került sor a vélelmezett boszorkány testének összeszurkálására is, mivel úgy hitték, hogy az ördög az őt imádó asszonyok testét több helyen érzéketlenné tette, e pontokat pedig az anyajegyek vagy szemölcsök jelölik. A hóhér ezért a nők teljes testét leborotválta vagy kevésbé humánus módon tűz által leszórtelenítette, majd végigszurkálta az anyajegyeket, esetenként csontig. Ha azonban egy adott személyre feltétlenül rá akarták bizonyítani a boszorkányságot, a hóhér csak finomabban szúrta a testbe, így az anyajegyből nem serkent ki vér, illetve előfordult az is, hogy a szőr leégetése során érzéketlenné vált testrészen a megkínzott már nem érezte a szúrás fájdalmát, így arra nem reagált, és máris bizonyított volt az ördöggel való lepaktálás.

A megégetésnek kettős funkciót tulajdonítottak: egyrészt az elítélt a bűnéért „megérdemelt” szörnyű kínok között halt meg, másrészt az őt elítélők lelkiismeretét megnyugtatta a tudat, hogy a láng által a kínhalált szenvedő megtisztul és akár bűnbocsánatot is nyerhet.

A megégetés végrehajtásába Skóciában időnként a bámészkodásra összesereglett népet is aktív részesként vonták be: a boszorkányt először is félholt-ra verték, majd egy kátrányos hordóba tuskolták, és a hordót meggyújtották. A boszorkány a fájdalom hatására nemegyszer magához tért, menekülésre azonban nemigen volt esélye, mivel humánus érzelmeket nélkülöző embertársai őt farkósbottokkal ütlegelve visszaszorították az égő hordóba.

A súlyosító és enyhítő körülmények alapos mérlegelését követően bizonyos esetekben az ítélethozók kedvezményeket is biztosítottak az elítélt számára. Példának okáért az ítélet rendelkezhetett úgy, hogy az elítéltet meg kell fojtani, mielőtt a tűz elérné a testét, vagy, hogy az elítélt nyakába puszkaporról töltött erszényt kell akasztani, mely a nyílt láng hatására felrobban és szétroncsolja az arcot, a nyakat és a mellkast, ezzel azonnali halált okozva, esetleg a máglya meggyújtásakor a hóhérnak azonnal fel kell nyársálnia az áldozatot. Előfordult az is, hogy ha a boszorkány elismerte és megfelelő módon megbánta bűneit, lefejezték, és csak azt követően égették el a testét.

Abból következően, hogy a végrehajtás emberi kezekre volt bízva, a halál megkönnyítését esetenként megakadályozhatta a hóhér hibája, gondatlansága. Angliában több ilyen esetről is számot adnak a fennmaradt krónikák. Ismert egy 1726. november 3. napján Tyburn városában végrehajtott kivégzés, amikor is az elítélt Catherine Hayes-t nem sikerült megfojtani, mivel a lángok oly gyorsan terjedtek, hogy megperzselték a hóhér kezét, aki emiatt eleresztette a kötelet, és így az asszonynak iszonyatos kínokat kellett elszenvednie, mielőtt meghalt volna.¹⁵ Elborzasztó példaként jegyezték le három guernsey-i asszony, Kathleen Cawches és két lánya – akik közül a fiatalabb előrehaladott terhes volt – máglyahalálát is. A hóhér megpróbálta megfojtani őket, de a tűz itt is gyorsabbnak bizonyult, a kötél tüzet fogott, és elégett, mielőtt a három nő meghalhatott volna. Mindhárman elevenen égtek meg, miközben az állapotos lánynál megindult a szülés, és a máglyán életet adott gyermekének. Az újszülöttet a bámszokdók kimentették a tűzből, azonban a jelenlévő előljárók parancsot adtak arra, hogy a gyermeket mint eretneket vessék vissza.¹⁶ Az utolsó asszony, aki Angliában tűzben végezte földi pályafutását bűnei miatt, Christiane Murphy volt, akit tiltott pénzverésért ítélték halálra 1789-ben. III. György 1790. június 5-i rendelkezésének köszönhetően a nők számára is megnyílt a lehetőség az akasztófára kerülésre a máglyahalál helyett.¹⁷

A boszorkányként megbélyegzettek máglyára vetése – mint a fentebb említett időpontok is mutatják – korántsem csak a sötét középkor babonás félelmei által ihletett büntetési nem. A Német-Római Birodalomban a Constitutio Criminalis Carolina 1532-ben rendelte el a tortúrát és a halálbüntetést – mint a boszorkányokkal szemben alkalmazandó büntetést. Angliában még ennél is később, 1604-ben született meg egy külön „boszorkánytörvény”. A francia felvilágosodás idején Európában még javában dúlt a boszorkányüldözés, és folytak a boszorkánypercek. Magyarországon 1755-ig kellett várni arra, hogy Mária Terézia megtiltsa a boszorkányok elleni hadjáratot.

A középkor és a kora újkor testi és megszégyenítő büntetéseinek alkalmazásánál ugyancsak nem vádolhatóak a kor emberei részrehajlással: a kegyetlenség ez esetekben sem csak a férfiaknak jutott osztályrészül.

Az *erényöv* ötletének eredete ugyan nem ismert, de annyi valószínűsíthető, hogy kitalálása a romantikus hajlamot nélkülöző és alaposabb biológiai tájékozottsággal sem rendelkező személyek fantáziájának köszönhető. Mindenképpen ajánlatos azonban leszögezni, hogy feltehetően nem a barbárnak bélyegzett középkor, hanem a felvilágosodás emberének szellemi hagyatékáról van szó. A hagyomány szerint az erényöv – a nők csípőjére és lábai közé elhelyezett, lakattal lezárt fémrács – alkalmazása a keresztes háborúk idején vált divatossá, biztosítandó a harcba vonuló férj távolléte alatt a feleség hűségét. Egy másik elmélet szerint az erényöv használata nem feltétlenül az asszonnyal szembeni bizalmatlanságot jelezte, hanem a hölgy védelmét szolgálta az esetleges nemi erőszak ellen, amikor is az adott helységben pl. katonákat helyeztek el. Ez utóbbi esetben maga a veszélyeztetett is kérhette az erényöv felcsatolását. Elgondolkodtató, hogy lehettek-e ilyen elszánt

¹⁵ Andrews, William: i. m. 194. o.

¹⁶ Kerrigan, Michael: i. m. 63. o.

¹⁷ Andrews, William: i. m. 198. o.

hölgyek, hiszen a leírt szerkezet már az alapanyaga miatt sem minősülhet túl kényelmes és könnyű viseletnek, a folytonos horzsolások miatt újra és újra felszakadó sebek igen könnyen vérmérgezéshez vezethetnének, mindezek mellett a biológiai szükségletek elvégzését is jelentős mértékben akadályozta volna, nem is beszélve a nők havi ciklusával járó bonyodalmakról.

Annak ellenére, hogy több múzeum – pl. a francia Cluny Múzeum vagy a velencei Dózse-palota – is dicsekedhet egy-egy ilyen, középkorból származónak tartott szerkezet birtoklásával, az erényöv létezésére írásbeli bizonyíték nem maradt fenn. A reneszánsz nagy szerzői, Boccaccio, Chaucer említésre sem méltatják e tárgyat, holott amennyiben létezett és használatos lett volna, feltehetően felbukkanna műveikben. A XVIII. század első felében kiadott német Universal-Lexikon viszont külön címszó alatt boncolgatja az erényöv használatát, és olvashatunk róla a Diderot és társai által szerkesztett, 1751-től megjelent Nagy Francia Enciklopédiában is. Érdekes azon eltűnődni, hogy miért nem maradt ránk az erényöv leírása abból a korból, melyben állítólag feltalálták és használták... Az erényöv első képi ábrázolása Konrad Kyeser 1405-ben megjelent Bellifortis című művében, egy ostromgépeket és harci eszközöket bemutató kódexben jelent meg, utalva ezzel a hadiállapot idején az eszköz női erkölcsöt védő szerepére.

Szintén a két nem testi felépítése közötti eltérésből ered a – valóban létező és használt – *virágzó körte* használatának egyik, kizárólag nőkkel szemben alkalmazott (és kizárólag velük szemben alkalmazható) módja. A virágzó körte – egy gerezdékből álló, körte alakú szerkezet, melynek szeletei egy csavar segítségével nyithatóak voltak – szépnek ható elnevezése ellenére korántsem volt enyhe büntetési eszköz.¹⁸ „Használati” helyétől függően három változatát különböztethetjük meg: létezett orális, végbél- és vaginális körte. A körtét az ítéletben meghatározott testnyílásba nyomták, majd szétnyitották. A gerezdek végén lévő hegyes fogak a teljes szétnyitáskor behatoltak a torokba, a belsőségekbe vagy a méhbe, szörnyű fájdalmat, sőt gyakran belső vérzést és ezzel halált is okozva. A vaginális körte azon nők büntetése volt, akikről „bebizonyosodott”, hogy a sátánnal vagy egyéb ördögi lényekkel közöskültek.¹⁹

A nők cserfessége, bőbeszédűsége ihlette a *merítőszék* vagy *vízbenmártó szék* (*ducking-stool*) feltalálóját. E szerkezet különösen Angliában és Skóciában örvendett nagy népszerűségnek. Egy 1700-ban Angliába látogató francia utazóra igen mély benyomást gyakorolt ez az elmés büntetési eszköz, melyről szemléletes leírást is adott „Utazások Angliában” című feljegyzéseiben. „Egy karosszékét ráerősítenek két, egyenként 12 vagy 15 láb hosszú, egymással párhuzamos gerenda végére olyképpen, hogy a két fadarab két végződése közrefogja a széket, mely [...] mindig a természetes horizon-

¹⁸ A francia nyelv a körte funkcióját jobban sejtető kifejezést használ: *poire d'angoisse*, vagyis a fájdalom vagy aggodalom körtéje.

¹⁹ Az orális körtét eretneknek minősített prédikátorokkal, a végbélkörtét pedig homoszexuálisnak tartott vagy rajtakapott férfiakkal szemben használták.

tális állásában marad, ahogyan a földön is állna, így az adott személy kényelmesen elhelyezkedhet benne, akár felemelik, akár leeresztik a széket. Felállítanak továbbá egy oszlopot valamely tó vagy folyó partján, és ezen oszlopra ráhelyezik [...] az előbb említett kétgerendás szerkezetet, melynek az egyik végére elhelyezett szék éppen a víz fölé lóg. Beleültetik a nőt a székbe, és megmártják őt a vízben, annyiszor, ahányszor azt az ítélet előírja, így csillapítván mértéktelen hevét.”²⁰

A merítőszék tehát egy libikóka-elven működő szerkezet, melynek mind stabil, mind mozdítható, kerek kocsira erősített változata létezett. A merítőszéket főként nőkkel szemben alkalmazták; káromkodó, a köznyugalmat megzavaró asszonyok és prostituáltak érdemelték ki a kényszerű fürdetést, néha azonban a rossz sört főzők vagy rossz kenyeret eladók is belekerülhettek a székbe, akik között természetesen akadnak férfiak is. A fentebb idézett francia utazó mindenesetre téved abban, hogy a merítés gyakorisága az ítéleten múlt. Az erről való döntéshozatal valójában sokszor az összegyűlt kíváncsi tömeg kezébe került, így előfordult az is, hogy vagy olyan gyakran mártották a vízbe a megbüntetett személyt vagy olyan hosszú ideig tartották őt a víz alatt, hogy a megszenyítésnek szánt megleckéztetés halált okozott.²¹

A merítőszéket Angliában utolsósorú alkalommal 1809-ben használták Leominsterben egy, eredeti nevén Jane Corran nevű hölgygel szemben – meglehetősen kevés eredménnyel: amint kioldozták a vízbe mártogatás után a székbe, szitkok és átkok özönét zúdította a városatyákra. A merítőszék nevelő erejébe vetett hitet azonban Jenny Pipes sem tudta megingatni, 1817-ben ugyanis még egy alkalommal megpróbálkoztak itt a szék alkalmazásával, de a megmeríteni kívánt hölgy „megúsza” a vízbemártást a víz sekélysége miatt. Az angol telepéseknek köszönhetően a találmány nem merült a feledés homályába, és Európából az Újvilágba is átkerült, még a XIX. század végén is használták. 1889-ben egy Mary Brady nevű asszonyt ítélték vízbemerítésre Jersey Cityben rendezavarásért.²²

A merítőszékkel nem keverendő össze az ún. *árnyékszék* (*cucking-stool*). A két angol kifejezés a hasonló hangzás miatt az idők során szinonimává vált, holott az árnyékszéknek semmi köze nem volt a vízhez. Egyes kutatók szerint a név a „cack”, azaz „ürülék” szóból származik, ugyanis e büntetés végrehajtási eszközeként eredetileg egy székelésre használt faalkotmány szolgált, melyet a megbüntetett személy házának ajtaja mellett vagy egyéb nyilvános helyen állítottak fel, esetleg szekerre tették és végighordozták a városon. Ezen üldögélve kellett a megfenyítettnek túrnia az arra járók – jó esetben csak szóbeli, és nem kövekben vagy fekáliában tárgyiasult – gúnyözönét. Az árnyékszéken való trónolásra ítélték nagy része nőnemű volt, akik prostitúcióért és házsártosságért kerültek e

²⁰ Andrews, William: i. m. 4. o.

²¹ Andrews, William: i. m. 4-5. o.

²² Andrews, William: i. m. 36. o.

nem túl megtisztelő helyre. Egy 1555-ben Skóciában hozott rendelkezés értelmében a vándor énekesnők művészetét is az árnyékszékre ültetéssel honorálták.²³ Az árnyékszék – a merítőszékkel ellentétben – nemcsak a házsártos nők, hanem férfi párjaik is kiérdemelhatték: Leicester városának 1447-ban született rendelete szerint „mindenféle házsártos személy, ki ezen városban lakik, légyen az férfi vagy nő, ki káromkodás vétségében bűnösnek találtatott, [...] az árnyékszékre ültessék ajtaja előtt, majd vitessék a város kapui elibe”.²⁴

Ugyancsak Angliában és Skóciában használták előszeretettel a házsártos nők zablját (*brank*, *scol'd's bridle* vagy *gossip's bridle*), a szájkosár egy furcsa változatát. Legkorábbi írásos említése Angliában 1623-ból, Skóciában pedig 1574-ből származik. George Riley Scott 1940-ben megjelent, „A tortúra története” című munkájában találó leírást ad erről az eszközről: „A zabla vasból készült, nagyjából egy sisak mintájára, azt leszámítva, hogy rácsos szerkezetű volt, és a nyelv mozgásán kívül semmit nem akadályozott, így a látást sem. A nyelvet egy szájba nyúló vasdarab szorította le, amelyről azt mondhatjuk, hogy egy igen kényelmetlen és kegyetlen szájpecek volt... Az ország minden részén múzeumokban fellelhető példányok a forma változatosságát mutatják. Némelyik darab kifejezetten alkalmas volt fájdalom, sőt sérülés okozására is, így ezeknek még rövid idejű viselése is a kínzás egy válfajának minősíthető. Egyes esetekben a száját kitámasztó részből egy sarkantyúszerű éles fémdarab állt ki, de előfordult az is, hogy tüskékkel volt kiverve.”²⁵

Stockport városában e praktikus szerkezet továbbgondolt változata is használatban volt: a szájba benyúló kb. 5-6 centiméter hosszú nyelvleszorító fémdarab végén egy golyót helyeztek el, melynek tetején és alján három-három vasszög helyezkedett el, sőt még hátrafelé, a torok irányába is mutatott kettő.²⁶ A zablát viselve nem volt tehát célszerű megszólalni, hiszen az – kivitelezésétől függően – komoly sebeket ejtett a nő nyelvén. A szószátyár nő megalázásához a zabla viselésén kívül még az is hozzájárult, hogy ebben a „viseletben” végigvezették őt a városon, illetve egyes városokban kiláncolták a város forgalmas helyén álló kereszthez vagy pellengérhez.

Az újkori Angliában nemcsak a káromkodásával, hangoskodásával a közrendet megzavaró nő, hanem a férjét túl sokat szidalmazó asszony is könnyen a zablaban találhatta magát. Egy 1858-ból származó feljegyzés szerint Congleton városában több, régebben épült ház el volt látva kívül egy kampóval, melyhez a házastársukat szóban zaklató asszonyokat kötötték ki a fejükre erősített zablaban a férj kérésére, amíg ígéretet nem tettek az engedelmes viselkedés tanúsítására.²⁷ Felismerve azt, hogy ezzel

²³ Andrews, William: i. m. 3. o.

²⁴ Kerrigan, Michael: i. m. 70-71. o.

²⁵ Innes, Brian: A kínzás és kínvallatás története. Nagykanizsa, Canissa Kiadó, 2001. 140. o.

²⁶ Andrews, William: i. m. 45. o.

²⁷ Andrews, William: i. m. 42. o.

az erősebbik nem is csendre kényszeríthető, a megszegyenyítés e formáját igen ritkán, végső esetekben férfiakkal szemben is alkalmazták. Érdekes módon a házsártos nők zabláját kifinomult formájában az Amerikába vándorlók nem exportálták, ők megelégedtek az egyszerű szájszegek alkalmazásával.

Nemcsak Anglia és Skócia dicsekedhetett egyedi, kifejezetten nőknek szánt büntetési nemekkel, hanem hazánk is. A *pacalvetésről* több Bács-Kiskun megyei írásos forrás is említést tesz. Alkalmazási körét jól illusztrálja egy 1748. december 12-éről származó, Kecskemét városából fennmaradt feljegyzés: „Nagy András Kata, ki elsőben Herke István Uram lovászával paráználkodván, terhe miatt büntetlen maradt, most ismét bizonytalan latortul tisztátalan terhet hordozván, rendes büntetéssel nem afficiáltathatik; hogy a nép előtt több botránkozásul ne légyen, minekutánna jó ideig az Arestomban fog szenyvedni, paczal vettetvén nyakába, in perpetuum a városrul proscibáltassék.”²⁸ A pacalvetés teherben lévő és emiatt testi büntetéssel nem sújtható kicsapongó nőkre kiszabható büntetés volt, melynek során a nő nyakába pacalt akasztottak, esetleg még szalmakoszorút helyeztek a fejére, és így megjelölve kikergették, „kipaczaloztatták” őt a városból.

A büntetések végrehajtásának nyilvánossága, a nézők látványosságra való igénye a nők esetében is szükségszerűen megkövetelte a szankciók szemléletes, találékony kivitelezését. A kivégzések, a testi és a megszegyenyítő büntetések érdekességet csempészték a létfenntartásukért robotoló emberek szürke hétköznapjaiba.

Az újkor kezdetén azonban felbukkant egy újabb szankcionálási mód gondolata: a társadalomtól való elkülönítés. Az emberi szabadság értékének megnövekedése természetszerűleg vetette fel azt az ötletet, hogy a szabadságtól való megfosztás igen szigorú és hatékony büntetés lehet még akkor is, ha a nyilvánosság a végrehajtásból kizárt. 1553-ban Angliában megnyitotta kapuit a mai börtönök elődje, a londoni Bridewell. A szabadságvesztés-büntetést tekintve elmondható, hogy kezdetben semmiféle differenciálási elv nem mutatkozott a férfiak és a nők bebörtönzésekor. A XVIII. század közepéig a börtönök feladata maga a fogvatartás, a társadalomtól való elkülönítés volt, a reszocializációt, az erkölcsi nevelést ekkor még nem tüzték ki célként. A legtöbb intézetben a férfiakat, nőket, gyermekeket együtt, mindenféle elkülönítés nélkül tartották fogva; a börtönökben virágzott a prostitúció, és teljesen természetes volt a rabok alkoholfogyasztása is.

Az 1770-es években megindult börtönreformok irányították rá a korabeli társadalom figyelmét a siralmas börtönállapotokra. John Howard angol lelkész számos brit és ír börtön meglátogatását követően adta közre beszámolóját az általa tapasztalt

Az 1770-es években megindult börtönreformok irányították rá a korabeli társadalom figyelmét a siralmas börtönállapotokra. John Howard angol lelkész számos brit és ír börtön meglátogatását követően adta közre beszámolóját az általa tapasztalt

²⁸ Vajna Károly: Hazai régi büntetések. II. kötet. Budapest, Lórintz János „Univers” Könyvnyomdája, 1907. 99. o.

talt szörnyű körülményekről. Howard írásaiban és előadásaiban két fő területre koncentrált: az elkülönítés megvalósítására és a higiénés körülmények javítására. Az elkülönítés nem elsősorban a nemek szerinti elszeparálást jelentette az ő olvasatában, de ettől függetlenül azt is maga után vonta. Howard ugyanis az egyszemélyes elhelyezést preferálta azzal az indokkal, hogy ily módon a fiatalok nem tudnak tanulni az idősebbektől, és nem hétpróbás bűnözőkként hagyják el a börtönt.

A szintén brit Elizabeth Fry volt az első, aki a XVIII-XIX. század fordulóján felismerte, hogy a nők és gyermekek más börtönbeli bánásmódot igényelnek, mint a többségben lévő felnőtt férfiak, és e nézetét nyilvánosan hirdette is. Fry hatására Angliában és az Amerikai Egyesült Államokban több egyesület szerveződött, mely célként a női elítéltek férfiaktól való elkülönítését és fogvatartási körülmények javítását tűzte zászlajára.

A reformokra, változtatásokra igencsak szüksége volt a korabeli büntetés-végrehajtásnak. Az 1816-ban épült, akkor modernnek számító és a hallgató-rendszeréről elhíresült auburni intézetben „a női fogvatartottak egybezárva, felügyelet nélkül, valamennyien egyetlen tetőtéri zárkában elhelyezve, zárt ablakokkal, megakadályozandó a férfiakkal való kommunikációt, túlszűfoaltságban, mozgási lehetőség nélkül, a börtön által elhanyagoltan töltötték napjaikat”. A változások szükségességének felismerése azonban nem jelentett azonnali megvalósítást. Még a gazdaságilag fejlett USA-ban is csak az 1870-es években került sor a főként férfiakat fogva tartó büntetés-végrehajtási intézetekben arra, hogy különálló körleteket alakítsanak ki a női fogvatartottaknak. A súlyosabb bűncselekményekért elítélt nőket azonban gyakran olyan félreeső zárkákba helyezték, ahonnan nem volt elérhető a sétaudvar, a szabad levegő, és a napfény sem jutott be. Az amerikai polgárháború 1865-ös befejezését követően Detroitban nyílik meg az első önálló női javítóintézet, melynek „Menedékház” (*House of Shelter*) elnevezése is utal arra, hogy a gyengébb nem képviselői részére épült.²⁹

Napjaink Európájának jogszabályai értelmében a büntetés kiszabása során jellemzően nem érvényesül különbségtétel a nemek között (legalább is a jogalkotó által teremtett differenciálásról nem beszélhetünk). Ezzel szemben a középkorban és az újkorban a nőkre vonatkozó büntetés-végrehajtási szokások, illetve rendelkezések kétféle elven alapultak, melyek közül hol az egyik, hol a másik került előtérbe, hol egyformán vette őket figyelembe a (jog)szabályalkotó. Az egyik vélemény szerint a nő a férfiakétól különböző alkati és lelki sajátosságai miatt gyenge, védendő személy, akivel szemben ezért enyhébb bánásmód alkalmazandó. A szabályozásban felbukkanó másik alapgondolat szerint viszont a nők a férfiakhoz képest alsóbbrendű lények, ezért szükséges a nemek szerinti különbségtétel; bizonyos cselekmények – pl. házasságtörés – elkövetése esetén így a férfiakkal szemben nem is szükséges szankcionálás, a nőkkel szemben viszont határozott fellépés, súlyos megbüntetés szükséges.

²⁹ Clear, Todd R.- Cole, George F.: *American corrections*. Pacific Grove, CA, Brooks/Cole Publishing Company, 1986.

Hírek a börtönvilágból

Megnyílt Svájc legmodernebb börtöne

Az Aargau kantonban található lenzburgi börtönt tartják Svájc legmodernebb intézetének, amely 2011 nyarán nyitotta meg kapuit. Az új épület a régi szomszédságában található, 95 cellájában női és férfi elítélteket is elszállásolnak. Az idősebb fogvatartottak számára speciális részleget tartanak fenn. Az objektum számos közősen használható helyiséggel (konyha, játékszoba) rendelkezik.

Bruno Graber igazgató elégedett az épület biztonságával, mivel az elektromos berendezések és a vízellátó rendszer az épületen kívül kerültek elhelyezésre és mobiltelefon-használatot jelző készüléket is beépítettek.

Forrás: Switzerland's most modern prison building has opened. Swissinfo, 2011. 08. 06.

Egy megújuló amerikai intézet

Dick Frohlich, az Észak-Dakota Büntetés-végrehajtási és Rehabilitációs Intézet vezetője számolt be az új építkezésről, melynek során a börtönt kibővítik és felújítják – a meglévő épület tetőcseréjét már 2010-ig befejezték. A komplexum szállásrészlege, a gyógyszertár, a betegellátó körlet és az irodai adminisztráció új épületbe költöznek. A börtön falain kívül épült fel az új raktáregység.

A beruházás 62 millió US dollárt (azaz 14 milliárd forintot) emészt fel, várhatóan 2012 végére készül el, majd ezt követően a komplexum 2013-ig új kerítést is kap. Az intézet az átépítés alatt is üzemel, anélkül hogy a biztonság veszélybe kerülne.

Forrás: Jenny Michael: North Dakota State Penitentiary construction taking shape on schedule. Bismarck Tribune, 2011. 10. 09.

Toborzás az észak-ír börtönszolgálatnál

Észak-Írországból a börtönszolgálat 20 év után először újra toborozást tart. Jelenleg több mint 1700 fő áll alkalmazásban. A börtönszolgálat 540 fő nyugdíjazásában és 200 fő felvételében gondolkodik. A nyugdíjba kerülők ismét kérhetik a felvételüket más munkakörbe. A börtön személyzet új tagjai fegyőrként lesznek alkalmazva, közvetlen kapcsolatban állnak majd a fogvatartottakkal.

Colin McConnell, az észak-írországi Börtönszolgálat általános igazgatója kihangsúlyozta, hogy a változásokat a munkaerő átszervezése tette szükségessé, a gazdasági hatékonyság csak a projekt egyik tényezőjének tekinthető.

Forrás: Vincent Kearney: Northern Ireland prison officer recruitment drive. BBC News, 2012. 02. 16.

A börtön személyzet problémái Dél-Olaszországban

A szicíliai börtönök létszámhiánnyal küzdenek. Cataniában, a Piazza Lanza börtönként ismert intézetben 435 fő helyett 249 fegyőrt foglalkoztatnak, akiknek 558 fogvatartottról kell gondoskodniuk. (Az intézet 361 fő elhelyezésére alkalmas.)

Osapp Mimmo Nicotra, a Börtönszemélyzet Szakszervezetének főtítkárhelyettese jelezte, hogy a növekvő létszámhiány a biztonság fenntartását is veszélyezteti. A helyzet Bicocca börtönében sem sokkal kedvezőbb, hiszen 180 fő helyett 120 főnek kell fegyelmet tartania egy olyan intézetben, ahol 141 férőhelyre 257 elítélt jut. Giarre börtönében a 60 fős személyzet helyett mindössze 30 főt alkalmaznak.

A főtítkárhelyettes abban látja a fő problémát, hogy nehéz megfékezni a rossz börtönviszonyok között élő elítélteket. Siracusa intézetében például a fűtéssel elégedetlenkedő elítélteket nehezen tudták rávenni arra, hogy befejezzék a rendkívül zajos tiltakozásukat. Cataniában is hasonló gondok ütnek fel a fejüket egy-egy hidegebb téli időszakban.

A legújabb statisztika szerint Szicília keleti részén a legnagyobb az emberhiány. Az összesített adatok szerint a tartományban 7 500 elítéltre 4 180 fegyőr jut, a szükséges 4 920 helyett. A szakszervezet további problémaként kiemelte azt is, hogy Catania börtönében bizonyos egészségügyi részlegek hiányoznak, így nehezebben jutnak hozzá az elítéltek az egészségügyi ellátáshoz.

Forrás: A Catania le situazioni più gravi. Corriere del Mezzogiorno, 2012. 02. 17.

Létszámcsökkentés egy spanyol börtönben

A börtönszemélyzet szakszervezete kifogásolta a börtön-egészségügyi feladatokat ellátó személyzet létszámának csökkentését a córdobai központi börtönben. Mint képviselőjük kifejtette: a büntetés-végrehajtási intézeteken belül az elítélteknek ugyanolyan színvonalon kellene hozzáférniük az egészségügyi ellátáshoz, mint a „kinti” lakosság. Az állam felelőssége annak biztosítása, hogy a bebörtönözöttek olyan körülmények között éljenek, ami összeegyeztethető az egészségük megőrzésére való törekvéssel. A fertőzések gyors terjedése szempontjából a túlszűfolttság az egyik legnagyobb probléma, amelynek megoldása az életkörülmények jelentős javulását eredményezné.

Forrás: CSIF critica los recortes de personal sanitario en la cárcel de Córdoba. Diario Córdoba, 2012. 01. 14.

Átalakulóban a börtönlelkészi hivatás Nagy-Britanniában

Az anglikán egyház is – más egyházakhoz hasonlóan – szembesült azzal a ténnyel, hogy az utóbbi évtizedekben a börtönlelkészek feladatköre kibővült. Az Igazságügyi Minisztérium a brit börtönszolgálat jelentései alapján megerősítette, hogy olyan „általános” lelkészek képzésére lenne szükség, akik képesek a fogvatartottakat támogatni a hitük megtartásában – függetlenül attól, hogy azok milyen vallásúak.

Angliában és Walesben a börtönpopuláció tagjainak többsége az anglikán egyházhoz tartozónak vallja magát, de folyamatosan nő a római katolikus és a muszlim fogvatartottak száma is. Az elítéltek egy jelentős csoportja azonban semmiféle valláshoz nem tartozik.

Forrás: Robert Pigott: Church of England could lose key prison chaplain role. BBC News, 2012. 02. 13.

Konferencia börtönlelkészek számára

2012. március 2-án és 3-án rendezték meg Spanyolországban a XIV. Országos Börtönlelkész-napokat. A Lelkipásztori Szolgálat Püspöki Bizottsága, a börtönlelké-

szek szervezete és a Spanyol Karitás közös szervezésében megvalósult találkozó a „Mediáció és a helyreállító igazságszolgáltatás” címet viselte.

A konferencián a résztvevők foglalkoztak a helyreállító igazságszolgáltatás filozófiai alapfeltevéseivel, az emberek közötti mediációval és békítő tevékenységgel, valamint a mediáció legújabb módszereinek megismerésével. A szakemberek a fentiek fényében azt vizsgálták, hogyan lehet pozitív változást elérni a börtönökön kívül és az intézetek falain belül.

Forrás: XIV Jornadas Nacionales del Área Social de Pastoral Penitenciaria – 2 y 3 de marzo de 2012. Agape Penitenciaria, 2012. 01. 24.

Oktatófilm a HIV/AIDS ellen

Illinois állam büntetés-végrehajtásért felelős minisztériuma új oktatási eszközöket használ, hogy a megértesse az elítéltekkel a HIV/AIDS elleni védekezés fontosságát. A minisztérium a chicagói AIDS Alapítvánnyal fogott össze, hogy a fogvatartottak egészségügyi kérdésekben tájékozottabbak legyenek. A „Falakon kívül: Élet a HIV-en túl” című októatófilm megpróbálja elérni azokat a fogvatartottakat, akik korábban nem éltek az ellenőrzés lehetőségével. A videofilm kihangsúlyozza a HIV/AIDS-teszt fontosságát, és felkészíti a HIV-betegeket a társadalomba való visszatérésre, így a börtönből szabadultak számára is fontos ismereteket jelenthet a film anyaga.

Forrás: Illinois Department of Corrections partners with AIDS Foundation Chicago to offer new educational video. AIDS Foundation Chicago, 2012. 01. 26.

Dohányzás elleni fellépés Új-Zélandon

Beven Hanlon, az új-zélandi Büntetés-végrehajtási Szövetség elnöke új kezdeményezésre hívta fel a figyelmet: az ország börtöneiben cigaretta helyett sárgarépat ajánlanak fel a dohányosoknak. Az új kezdeményezést a dohányzás tilalma miatt indították el, az Invercargill intézetben már elkezdtek a programot, amiről a Southland Times c. újság is hírt adott.

Beven Hanlon ugyanakkor nem vár túl sok eredményt ettől a próbálkozástól, mivel az új-zélandi börtönökben már régóta népszerűsítik a nikotintapaszokat és a sportolást, de eddig jelentős mértékű változást nem értek el a dohányzás visszaszorításában. A felmérések szerint Új-Zéland 8 700 fogvatartottjának 70%-a dohányzik.

Forrás: NZ prisoners get carrots instead of cigarettes. Telegraph, Staff Report, 2011. 07. 06.

Az öngyilkosságok egy olasz tartomány börtöneiben

Az UIL szakszervezet elégedetlen a toscanai börtönhelyzettel az öngyilkosságok magas száma miatt. 2010 decemberétől egy éven keresztül vizsgálták meg a börtönökben elkövetett öngyilkosságok számát. A szakszervezet a kialakult helyzetért részben a túlzásfólttságot teszi felelőssé: a mindennapos szorongás, feszültség kedvezőtlenül hat az elítéltek pszichéjére.

Az intézetek túlterheltségéről árulkodnak a statisztikák, amelyek szerint Toscana tartományban 4 558 főt tartanak fogva 2 983 helyen. A pisai Don Bosco intézetben 225 fő helyére 480 fő került, a firenzei Sollicciano börtönben pedig 497 helyen 1033 elítélrt él. Toscana tartományban egy év leforgása alatt 4 öngyilkosságot, 128

öngyilkossági kísérletet és 692 önkárosításnak minősülő esetet regisztráltak, személy elleni támadás 23 alkalommal érte a börtönszemélyzet tagjait.

Forrás: Record di suicidi. Corriere Fiorentino, 2011. 12. 08.

Manchesterben nőtt az öngyilkosságok száma

A HMP Manchester vezetősége szerint túl magas az öngyilkosságok száma a büntetés-végrehajtási intézetben. Az utóbbi időkben – kevesebb mint két év alatt – hét öngyilkosságról számoltak be a statisztikák. A Börtönfelügyelőségtől (Her Majesty's Inspectorate of Prisons) érkező Nick Hardwick szerint a lehetőség továbbra is fennáll arra, hogy még több hasonló eset történjen, mert egyelőre az intézet vezetősége a kockázati tényezőket egyáltalán nem csökkentette.

Forrás: Suicide rate at HMP Manchester „too high for too long”. BBC News, 2012. 02. 22.

Véradás egy spanyol bv. intézetben

A zaragozai Zuera börtön csatlakozott a Carlos Sanz Alapítvány véradó projektjéhez, a szintén zaragozai szervezet 170 fő részvételét regisztrálta. Az alapítvány elnöke, Carlos Sanz nagylelkű gesztusnak tartja az elítéltek csatlakozását a véradó programhoz, amely révén megmutatják altruista oldalukat. Sanz úgy véli, ha vérre van szükség, akkor mindegy, hogy melyik embertársunktól származik. Úgy gondolja továbbá, hogy a véradó projekt jelentős mértékben hozzájárul a fogvatartottakról kialakított kép javításához. A „Sport és Szolidaritás” projektnek köszönhetően 7 000 fő jelentkezett szervdonornak a spanyolországi börtönökben.

Forrás: Zuera acoge al primera donación de sangre dentro de un centro penitenciario. EFE, 2012. 01.04.

Kísérlet a németországi Dortmundban

A dortmundi büntetés-végrehajtási intézetben a börtönön belüli agresszió oldására néhány cellát sötétrózsaszínűre festettek. A „Karneváli tréfa” projekt az Igazságügyi Minisztérium támogatását is élvezi. A minisztérium által felkért színpszichológiai szakértő, Thomas Kutschaty elmondta, hogy a meleg színek mindenkire megnyugtatóan hatnak, ezért még másik 37 intézetben szeretnének egy-egy cellát bevonni a programba. Egyelőre Dortmund börtönében egy elítélt részéről már negatív visszajelzés érkezett, aki összepiszkította a friss falfestést.

Az USA-ban a rózsaszín börtöncellák széles körben elterjedtek a börtönökben: a tudósok meg vannak győződve, hogy ez a szín megnyugtató hatással van erőszakos elítéltekre.

Forrás: Pilotversuche Rosa Zellen. WestLine, 2012. 02. 22.

Nők és a börtön

A „Nők és a Börtön” című könyvet mutatták be a pamplonai börtönben. A DGIP legújabb statisztikája szerint a 71 603 fős spanyolországi börtönnépességből 5 372 nőnek száma, ami 7,5%-os arányt jelent.

Ez az első könyv, amelyet a „nők és a börtön” témában írtak Spanyolország Navarra tartományában. A kiadvány a büntetés-végrehajtási rendszerrel, a bv. in-

tézetekkel általánosságban foglalkozik, továbbá vizsgálja a női bűnelkövetők speciális helyzetét is. A kutatásban, amely 2010 és 2011 márciusa között zajlott, 28 női fogvatartott vett részt. A könyv 12, szabadságvesztését Pamplonában töltő fogvatartott nő helyzetét és élettörténetét részletesebben is megőrökíti.

Forrás: Presentación del libro „Mujer y Prisión. Voces desde dentro del Centro Penitenciario de Pamplona”. Diario de Pamplona, 2012. 02. 09.

Egy eredményes ausztrál börtönfarm

2010 februárjában nyitották meg újra az ausztráliai Mt. Barker közelében a Pardelup Börtönfarmot. A minimum biztonsági fokozatú, vegyes gazdálkodást folytató farm 26 km²-es területen fekszik. Elsősorban Nyugat-Ausztrália büntetés-végrehajtási intézeteit látja el termékeivel. A feldolgozott marha- és birkahús elsősorban a fogvatartottak ételmezésére szolgál. A növekvő börtönpopuláció számára kiemelt fontosságúak a börtönfarmok, amelyek nagy segítséget nyújtanak a későbbi megélhetéshez szükséges ismeretek elsajátításában.

Forrás: Pardelup Prison Farm helps for prisoners. WA News, 2011. 09. 23.

Börtönmunka Spanyolországban

A Villabona büntetés-végrehajtási intézet folyamatosan keresi a kapcsolatot olyan vállalatokkal, amelyek munkát biztosítanak a fogvatartottak számára. Jelenleg a börtön szorosabb együttműködésben áll a logisztikára szakosodott Grupo Temper és a kerámiagyártással foglalkozó Arte Aastur nevű cégekkel.

2012 februárjában Estebán Suaréz igazgató felhívást tett közzé, amelyben jelezte, hogy az intézet új partnerek érkezését várja. Spanyolországi viszonylatban Villabona börtönében található a legtöbb, terápiás kezelésben részesülő fogvatartott. Közel 500 elítéltről van szó, akik közül 280 fő foglalkoztatását a Reszocializációs Központ (CIS) irányítja.

Forrás: La dirección de Villabona busca empresas para ocupar a los reclusos. El Comercio, 2012. 02. 13.

Egy ipari mosoda tervei

A bellunói börtönben ipari mosoda kezdi meg működését. Az új mosodai program nemcsak a szabadságvesztés-büntetésüket töltő elítéltek részére ad munkát, hanem a szabadultakat is várja. A megvalósítani kívánt, „Esodo” nevet viselő, a munkavégzést és a társadalmi beilleszkedést elősegítő olaszországi projekt az előzetes kalkulációk szerint 430 ezer euróba (123 millió forintba) kerül. A tervek szerint a mosoda épülete 3 év alatt készülne el.

A reszocializációs program kivitelezője a Cariverona Alapítvány, a koordinációért a venetói Karitás felel, de a terv a tartományok közötti együttműködés révén valósulhat meg. A projekt résztvevői között találjuk Vicenza és Belluno városokat, Triveneto tartomány regionális büntetés-végrehajtási felügyelőségét, továbbá a veronai Karitást.

Immacolata Mannarella, a bellunói Baldenich bv. intézet igazgatónője az ipari mosodai munka elsajátításában a munkaerőpiacon használható tudást lát. Idővel ügyfélként különféle éttermek és szállások is igénybe vehetik majd a

mosoda szolgáltatásait. A kézműipari tevékenységek terén sok kihasználatlan lehetőséget lát még az intézet vezetője, aki szeretné elérni, hogy az elítéltek foglalkoztatása tovább bővüljön.

Forrás: Paola Dall'Anese: Una mega lavanderia per i detenuti. Corriere Alpi, 2011. 11. 23.

Környezetvédő fogvatartottak

A HMP North Sea Camp elítéltejei egy környezetvédelmi projekt keretében 65 tonna szeméttől tisztították meg az észak-angliai Lincolnshire megye egyik városát. A fogvatartottak a kikötővel is rendelkező Boston környékéről nagy erővel gyűjtötték össze a hulladékot. Az önkormányzat beszámolója szerint 14 hét alatt 600 gumiabroncsot, 44 heverőt, 20 hűtőszekrényt szedtek össze.

George Bernard, az önkormányzat környezetvédelmi előadója szóvá tette a lakosság fegyelmezetlenségét, mivel a lakóépületekből mindenki a folyópartra hordja a szemetet, valamint a feleslegesnek és értéktelennek tartott tárgyakat. Bernard úgy véli, hogy a fogvatartottak társadalmi megítélése javul, ha a közösség érdekében látnak el hasznos feladatokat. A megyében 2011 októberében indították útjára a „Légycsapó” nevű környezetvédelmi programot, amelyhez kilenc helyi szervezet is csatlakozott.

Forrás: Operation Fly Swat started. BBC News, 2012. 01. 20.

Bio földművelés és szakácsképzés

A „Di Poppa-Rozzi” főiskola vendéglátó szaka új, szakácsképző programjával jelent meg az olaszországi Castrogno büntetés-végrehajtási intézetben. Az oktatási intézmény a vendéglátó szakirány mellett még a mezőgazdaság területén nyújt képzési lehetőségeket. A főiskola igazgatónöje, Silvia Manetta kiemelte, hogy az új szakácsképző projekt terve egy már megvalósult, bio földműveléssel foglalkozó kezdeményezés megvalósulását követően merült fel. Az „Agriliberi” néven futó képzés 20 fővel indult a börtönben, és 50 óra elméleti, illetve gyakorlati oktatást tartalmazott.

A bio földművelés egy kibontakozóban levő új szakma. A megtermelt bio-termékek közös jellemzője, hogy a vetőmagvak, palánták természetes, biológiai természetéből származnak, kémiai táp- és vegyszereket a növénytermesztéshez nem használnak, csak szerves trágyázást alkalmaznak. A fogvatartottak a tanfolyam során megismerték azokat a módszereket, amelyekkel az élelmi anyagok környezetből származó mérge-, nehézfém-, nitrát-, növényvédőszer-koncentrációját a legalacsonyabb szinten tudják tartani.

A Teramo megyei börtön igazgatója, Stefano Liberatore elégedett az „Agriliberi” projekttel, mivel a környezetvédelem jegyében új utak nyílnak a fogvatartottak számára; a szakácsképző tanfolyamok hasznosságát pedig a más intézetekben látható gyakorlat is megerősíti.

Forrás: Emanuela Michini: Corso per cuochi in carcere. Il Centro Teramo, 2011. 09. 08.

Börtönoktatás az észak-írországi intézetekben

Az észak-ír Büntető Igazságszolgáltatási Felügyelet és az Oktatási és Képzési Felügyelet jelentése szerint az észak-írországi börtönökben az oktatás színvonala csökkent. Dr. Michael Maguire, az előbbi szervezet vezető felügyelője úgy látja, hogy a legutób-

bi ellenőrzés negatív képet mutat. A fogvatartottak több mint 60%-ának az alapfokú olvasás/számolás nehézséget okoz. Az Oktatási és Képzési Felügyelőség részéről Noelle Buick azt nyilatkozta, hogy az ellenőrző szervek hiába készítenek statisztikákat és nyújtanak iránymutatást, a fejlődés az utóbbi időben teljesen lelassult.

Mindkét szerv az Igazságügyi Minisztériumtól várja az újabb lépések megtételét, bár – véleményük szerint – a tényleges eredmény eléréséhez a magánszektor közreműködését is igénybe kellene venni.

Forrás: Northern Ireland prison education provision „deteriorates”. BBC News, 2012. 02. 13.

Képzési programok egy olasz börtönben

A dél-olaszországi Bari központjában található büntetés-végrehajtási intézet elsősorban asztalosipari képzésével tűnik ki, de emellett a napelemek karbantartásának és cseréjének fortélyait is elsajátíthatják az elítéltek. Az alapfokú oktatástól a felsőfokú szaktanfolyamokig sokféle képzési forma érhető el a fogvatartottak számára. A női elítéltek megismerhetik a konfekciósabászat technikáit, illetve zenei, irodalmi és képzőművészeti kreatív tevékenységben mélyülhetnek el. Az intézetben – sportprogramként – gyakran rendeznek asztalitenisz-bajnokságokat.

Forrás: Educazione, organizzazione e processi comunicativi. Quotidiano di Bari, 2012. 02. 11.

Hangskönyv-készítés vakok számára

A Salt Lake City közelében lévő Utah Állami Börtönben 25 elítélt vesz részt abban a programban, amelynek keretében havonta 15-25 hangos könyvet készítenek. A projekt az „Olvasás a vakokért” nevet viseli, és a Utah Állami Könyvtár és a büntetés-végrehajtásért felelős minisztérium összefogásával működik. Az állami könyvtár bocsátja rendelkezésre a kiadványokat, amelyeket az elítéltek mondanak hangszalagra, illetve a hangrögzítést is ők végzik.

Forrás: Sheena McFarland: Utah prison inmates create hundreds of books on tape for the blind. Salt Lake Tribune, 2011. 11. 03.

ECDL-tanfolyamok Romániában

Az ECDL Start és Equal Skills modulok elsajátítására lesz lehetősége 2 000 elítéltnak „Az informatikai oktatás a börtönökben” elnevezésű romániai projekt keretében. A képzés 2010 októberében kezdődött, és 2013 októberében fog befejeződni.

Dinca Petruți, a Büntetés-végrehajtási Intézetek Országos Igazgatóságának egyik vezetője kiemelte, hogy a börtönszemélyzet is csatlakozhat a tanfolyamhoz, hiszen a projekt az intézetek képzési rendszerének fejlesztését tűzte ki célul.

A szatmári börtönben például 13 fogvatartott jelentkezett az ECDL-tanfolyamra, akik ezzel a lépéssel a szabadlábra kerülésüket követő munkába állás esélyét szeretnék növelni. Az érdeklődés nagy volt az elítéltek részéről, de az ECDL-vizsgákra való jelentkezéshez szükséges az érettségi bizonyítvány, ez a fogvatartottak egy jelentős részét kizárja ebből a tanulási lehetőségéből.

Forrás: ECDL in inchisore. SatuMare Online, 2011. 11. 21.

Színészműhely Jersey börtönében

A Jersey szigeten található La Moye büntetés-végrehajtási intézetben drámaórákat tartott egy lelkes, színészekből álló csapat. A sziget operaházában léptek fel egy show műsorral, de amikor tudomást szereztek a börtönökben alkalmazott speciális rehabilitációs technika létezéséről, úgy döntöttek, hogy tesznek egy rövid kitérőt. Jersey büntetőintézetében ez volt az első alkalom, hogy a gyakorlatban drámát oktattak.

A Jersey Operaház színházi részlegének igazgatója, Jasmine Hendry kifejezte reményét, hogy a börtönben megalakult drámaműhely a rehabilitáció fontos eszközévé válik, mint ahogy színházak és börtönök máshol is hatékonyon működnek együtt az Egyesült Királyságban.

Forrás: A group of actors went behind bars. BBC News, 2012. 02. 21.

Új börtönújság Spanyolországban

Az „Újság a pokolból” c. lap megjelenése újdonságnak számít a spanyol büntetés-végrehajtásban. Az alicantei székhelyű A100Plus civil szervezet által finanszírozott és főleg jogi kérdésekben tanácsadó újság jelentősége abban áll, hogy összeállítását és szerkesztését a fogvatartottak végzik.

A civil szervezet egyik vezetője, Mark Possemiers ügyvéd azt nyilatkozta a Radio Euskadinak, hogy ilyen kiadványra még nem volt példa az Egyesült Királyságban, Franciaországban és az Egyesült Államokban sem.

Az újság még fiatal, 2012 elején még csak a második szám előkészületei zajlottak. Sok spanyol börtön jelezte, hogy érdeklődéssel várja a legújabb számot.

Forrás: Nueva revista para los presos españoles. El Economista, 2012. 01. 13.

Kulturális és sportprogramok fiatalkorú fogvatartottak számára

Az „Ananké” és a „Cirko” programokat a torinói fiatalkorúak büntetés-végrehajtási intézetében indították el. Az előbbi révén a fiatalkorú elkövetők kreativitása és a kezdeményezőkézsége fejlődik, az utóbbi pedig sportolási lehetőséget nyújt és lehetővé teszi, hogy a fogvatartottak a torinói cirkusz iskolájába iratkozzanak be. Az artistaképzőben ügyességet (pl. zsonglörködést), akrobatikát, függőszert (pl. vertikális kötéláncot) és táncot tanulnak a fiatalok.

Az „Ananké” program olyan tevékenységi köröket foglal magába, amelyek segítenek csökkenteni a fogvatartottak közötti agresszivitást, erőszakot és elűzik a mindennapok során gyakran fellépő unalmat. Ide tartoznak az „Albatros” című újság készítésében való részvétel, a könyvtári és mozi programok szervezése, új sportágak (pl. harcművészetek) megismertetése, továbbá a büntetőintézet bizonyos terméinek berendezése. A projekt egyik kiemelten fontos feladata a családtagokkal való kapcsolattartás javítása.

Forrás: Ananké e Cirko programmi per detenuti. Il giornale del Piemonte, 2011. 10. 05.

ESEMÉNYNAPTÁR

(2012. január 1-jétől március 31-éig)

JANUÁR 16.

A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságán együttműködési megállapodást írt alá dr. Kunfalvi Zoltán, a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium Igazságügyi Szolgálatának (KIMISZ) főigazgatója és Csóti András bv. vezérőrnagy, megbízott országos parancsnok. Az együttmű-

ködési megállapodás célja a két szervezet feladatainak eredményesebb megvalósítása, a fogvatartottak társadalmi reintegrációjának hatékonyabb elősegítése, a visszaesők számának csökkentése, továbbá szakmai együttműködés a jogi segítségnyújtás és áldozatsegítés terén.

JANUÁR 17-19.

A „Mediáció és resztoratív igazságszolgáltatás a büntetés-végrehajtásban” (MEREPS) projekt „Felelősségvállalás, kapcsolat és helyreállítás” című záró konferenciáját rendezték meg a Magyar Bíróképző Akadémián százhusz, köztük 22 külföldi szakember részvételével. A Foresee Kutatócsoport szervezésében megvalósult rendezvény nulladik napján a Balassagyar-

mati Fegyház és Börtönt látogathatták meg az érdeklődők, akiknek dr. Budai István bv. ezredes, intézetparancsnok mutatta be az intézetet, ezután a fogvatartottak „Az irgalmas szamaritánus” című rockoperát adták elő.

JANUÁR 28.

Bölcskei Gusztáv református püspök adta át a Dizseri Tamás Szeretetszolgálati Díjat Csuka Tamásné, a Váci Fegyház és Börtön lelkésze részére a Budapesti Németajkú Református Gyülekezet templomában. A Magyarországi Református Egyház Zsinata és más református szervezetek által alapított

elismerést azoknak adományozzák, akik kiemelkedő munkát végeznek az emberek testi-lelki gyógyításáért.

FEBRUÁR 6.

Csiba Gábor, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Kórház főigazgató főorvosa és Joó László bv. ezredes, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bv. Intézet parancsnoka együttműködési megállapodást írt alá, amelynek értelmében a miskolci bv. intézet fogvatartottjai önkéntes munkát végeznek a Megyei Kórházban.

FEBRUÁR 8.

A Tiszalöki Országos Bv. Intézetben rendezték meg a Volt Állami Gondozottak Országos Egyesülete szervezésében a „KI-BE büntetés-végrehajtási intézetből Kikerülők és munkaerő-piacra Bekerülők Komplex, Integrált, Befogadó Esélynövelő programja” című TÁMOP-pályázat nyitó konferenciáját, amelyen részt vett – többek között – dr. Vinnai Győző kormány megbízott és dr. Karakó László országgyűlési képviselő. A rendezvény intézetlátogatással zárult, amelynek keretében a résztvevők megtekintették az intézet öntevékeny bibliakörének műsorát.

FEBRUÁR 10.

A Bv. Szervezet Oktatási Központjában rendezték meg a 14 hetes alapfokú szaktanfolyami képzésben résztvevő tanulói csoportok kibocsátó ünnepségét, amelyen az okleveleket Csóti András bv. vezérőrnagy, mb. országos parancsnok adta át. A képzést 85 fő fejezte be sikeresen, közülük 15 fő kitűnő eredménnyel végzett.

FEBRUÁR 14.

Albán és magyar szakemberek tartottak konzultációt a Váci Fegyház és Börtönben. A külföldi delegáció szak-

mai útjának célja a magyar tanúvédelmi program megismerése volt, a vendégek az intézetlátogatás során a börtön tanúvédelmi körletét is megtekintették.

FEBRUÁR 29.

A Bv. Szervezet Oktatási Központja szervezésében – az UTE Megyeri úti Sportcsarnokában – rendezték meg a Belügyminisztérium 2012. évi országos dzsúdóbajnokságát, amelyen a

büntetés-végrehajtási szervezet részéről 8 csapat indult. A verseny fővédnöke dr. Pintér Sándor belügyminiszter volt; a bajnokságot Dömény Sándor bv. vezérőrnagy, a büntetés-végrehajtás országos parancsnokának biztonsági és fogvatartási helyettese nyitotta meg; a díjakat dr. Kontrát Károly parlamenti államtitkár és Csóti András bv. vezérőrnagy, mb. országos parancsnok adta át.

MÁRCIUS 8.

A BVOP – mint Központi Ellátó Szerv – termékbemutatóval egybekötött tájékoztatót tartott a természetbeni ellátással összefüggő jogi szabályozással kapcsolatban Budapesten, a Rendőrségi Igazgatási Központban. A rendezvényen – amelyen 130 szervezet képviselőjében közel 240 meghívott volt jelen – részt vett dr. Tóth László, a Belügyminisztérium gazdasági és informatikai

helyettes államtitkára. A tájékoztatót Varga Valéria bv. vezérőrnagy, a büntetés-végrehajtás országos parancsnokának gazdasági és informatikai

helyettese nyitotta meg, majd Ótott Annamária bv. ezredes, a BVOP Központi Ellátási Főosztályának vezetője ismertette a 44/2011. Korm. rendeletben foglaltak végrehajtásának eljárásrendjét. Ezt követően az ügyvezető igazgatók az általuk vezetett gazdasági társaságok tevékenységét, termékeit mutatták be.

Kápolnaszentelést tartottak a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bv. Intézetben, ahol a történelmi egyházak képviselői megáldották az intézetben kialakított Apostolok Szinaxisa Ökumenikus Kápolnát. A kápolnaszentelésen részt vett Demeter Ervin kormány megbízott és dr. Panyi Béla, megbízott megyei főügyész is. A kápolna belső terének kialakítása a fogvatartottak keze munkáját dicséri.

MÁRCIUS 10.

A Szegedi Fegyház és Börtön Szakszervezete, a Büntetés-végrehajtás Dél-magyarországi Szakszervezete, a Szegedi Fegyház és Börtön, valamint a Nagyfa-Alföld Kft. bált rendezett a „Szegedi Csillag” Biztos Jövőért Alapítvány működésének támogatására. A foglárballon 135 fő vett részt.

MÁRCIUS 14.

Nemzeti ünnepünk, március 15-e, az 1848/49-es forradalom és szabadságharc kezdetének 164. évfordulója alkalmából központi ünnepséget tartottak a Belügyminisztériumban és a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságán. Az ország bv. intézeteiben és intézményeiben a forradalom és szabadságharc évfordulójára emlékezve ünnepi állománygyűlésekre és elismerések átadására került sor.

MÁRCIUS 19.

Raoul Wallenberg életét bemutató kiállítás nyílt meg a Közép-dunántúli Országos Bv. Intézet baracskai objektumában. Szénási Jonathan Sándor intézeti lelkipásztor bevezetőjét, Cséri Zoltán bv. ezredes, az intézet parancsnoka köszöntő beszédét követően dr. Orosz Ferenc, a Wallenberg Egyesület elnöke, Vári Krisztina evangélikus lelkész, Sipos András, a kiállítás rendezője és Schönberger András rabbi idézte fel a svéd diplomata alakját.

A Grundtvig projekt hazánkban tartózkodó külföldi résztvevői és a Budapesti Szociális Forrásközpont munkatársai a Váci Fegyház és Börtönbe látogattak. A vendégek az intézet bemutatását követően az APAC-körletet is felkeresték.

MÁRCIUS 22.

A Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön második alkalommal rendezte meg az 1944. évi antifasiszta felkelés emlékűnnepségét. A megemlékezést a sátoraljaújhelyi Hősök terén lévő Emlékkertben tartották, majd megkoszorúzták az intézet falán elhelyezett emléktáblát. Ezt követően az intézet börtönlelkésze igeliturgiát celebrált az áldozatok emlékére. Az ünnepségen részt vettek – többek között – a Cseh Köztársaság, a Horvát Köztársaság, Szerbia, a Szlovák Köztársaság és Ukrajna nagykövetségeinek, illetve főkonzulátusainak képviselői.

res pályázat eredményeképpen az intézet könyvtárát mintegy 100 könyvvel sikerült kibővíteni. A projekt a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával valósult meg.

Összeállította: D. F. I.

MÁRCIUS 23.

Mindszenty József bíboros születésének 120. évfordulója alkalmából Mindszenty-emléknapot tartottak a Sopronkőhidai Fegyház és Börtönben. A rendezvény ünnepi szentmisével vette kezdetét. Ezt követően a vendégek megtekintették az egy éve átadott és felavatott Mindszenty-emlékszobát. Az emléknap az intézet külső falán elhelyezett Mindszenty-emléktábla koszorúzásával ért véget. Az ünnepségen, amelyen részt vettek a megyei és a soproni társ rendvédelmi szervek vezetői és képviselői, a büntetés-végrehajtási szervezetet Csóti András bv. vezérőrnagy, mb. országos parancsnok képviselte.

MÁRCIUS 28.

A Békés Megyei Bv. Intézetben a Békés Megyei Tudásház és Könyvtár, valamint a bv. intézet együttműködésében megvalósult sike-

Ajánló

Beszámoló az állampolgári jogok országgyűlési biztosának tevékenységéről, 2011. (Szerk. Kovács Zsolt.) Budapest, Alapvető Jogok Biztosának Hivatala, 2012. 346 oldal + CD-melléklet.

A kiadvány elején olvasható köszöntőjében Szabó Máté, az állampolgári jogok országgyűlési biztosa – többek között – válaszolja az új ombudsmani rendszer fő irányait, jövőbeni feladatait.

A kötet tartalma hat fejezetre oszlik. Az első anyagrész az év fontosabb eseményeit dolgozza fel, a második fejezet adattár jellegű, pl. az ombudsmani hivatal munkatársainak tudományos tevékenységét, publikációinak jegyzékét tartalmazza. A harmadik – legterjedelmesebb fejezet – az alkotmányos jogok hazai helyzetét mutatja be, illetve értékeli. A negyedik anyagrész a Hivatal beszámolóját teszi közzé. Az ötödik, Mellékeltek címet viselő fejezet a különböző országgyűlési biztosok tevékenységét részletezi, a hatodik, utolsó fejezet a Beszámoló CD-melléklete.

A harmadik fejezetben található az a tízoldalas szövegrész, amely a büntetés-végrehajtás témakörével foglalkozik. Az alfejezet utal a büntetés-végrehajtási intézetek zsúfoltságára, válságkezelő erőfeszítéseire, továbbá bemutatja, hogy a büntetés-végrehajtás jogalkalmazási gyakorlatát vizsgáló, 2008-ban elkezdett projektmódszer révén az ombudsman és munkatársai milyen tapasztalatokhoz jutottak a tavalyi évben. (A Beszámoló a Budapesti Fegyház és Börtönben, a Bv. Központi Kórházban, a Fiatalkorúak Bv. Intézetében, a Márianosztrai, illetve a Sátoraljaújhegyi Fegyház és Börtönben, valamint a Szombathelyi Országos Bv. Intézetben tett ellenőrzésekre tér ki.)

Gyurgyák János: Szerzők és szerkesztők kézikönyve. 2., átdolgozott kiadás. Budapest, Osiris Kiadó, 2005. 507 oldal. 3980 Ft. (Osiris Kézikönyvek)

A „Szerzők és szerkesztők kézikönyve” először 1996-ban jelent meg. Az azóta eltelt másfél évtized alatt a számítógép és az internet teljesen átformálta a könyvkiadás mindennapjait. A könyvkiadásra és a könyvkereskedelemre vonatkozó ismereteinket jórészt az internetről szerezzük. Mindezek alapján a szerző, Gyurgyák János a könyv információs anyagát teljesen átdolgozta, emellett a hivatkozási és bibliográfiai formát tovább egyszerűsítette, s egy önálló fejezetben az angolszász hivatkozási rendszert is bemutatja.

A könyv egyik legfontosabb fejezete a jegyzetek, hivatkozások kérdését tárgyalja. A szerző a következőket írja: „Magyarországon tudományos könyvekben hagyományosan láb-, fejezet vagy szövegvégi jegyzetet alkalmazunk, és semmi okunk nincs arra, hogy ezen a jól bevált rendszeren változtassunk. Főleg angolszász hatásra nálunk is egyre inkább terjed a zárójeles jegyzet (ennek rohamos térhódítását aligha lehet megakadályozni), mégis e kézikönyv az előbbi módszert tartja követendőnek.

A kötet, amely alapvetően a könyvkészítés rejtelmeivel ismerteti meg az olvasót, érthető módon hosszan foglalkozik a különféle bibliográfiák, bibliográfiai leírások kérdéskörével. Külön fejezetek térnek ki a kézirattal, a szerkesztéssel, a korrektúrával kapcsolatos tudnivalókra. A könyv – az előző kiadáshoz képest – új fejezetet szentel a szerzői jogok tárgyalásának. A kiadványból arra vonatkozólag is kapunk tanácsokat, hogy hogyan kerüljük el a könyvkiadással kapcsolatos szerkesztési, szöveggondozói, tördelési, illetve nyomdai hibákat.

Közbiztonság és társadalom. (Szerk. Kadlót Erzsébet.) Budapest, Magyar Kriminológiai Társaság, 2011. 352 oldal. (Kriminológiai Közlemények 69.)

A Magyar Kriminológiai Társaság – az ELTE ÁJK Kriminológiai Tanszékével közösen – 2011. szeptember 30-án tartotta meg éves konferenciáját; két plenáris ülésen és hét szekcióban összesen harminchárom előadó tartott előadást. A kiadvány a tanácskozás anyagait teszi közzé. A konferencia gazdag tartalmából jelen ismertetés – terjedelmi okokból – csak három szekcióülésre kívánja felhívni a figyelmet.

A tanácskozás délelőtti programjában szerepelt az az érdekes szekcióülés, amely a „Kistelepülések biztonsága Borsodban” címet viselte. A kötet Vadnai Zoltán, Nagybarca község polgármesterének és Füziné Oravecz Ilona, bodroghalmi védőnő írását tartalmazza e témában.

A délután lezajlott szekcióülések egyike a fiatalkorúak igazságszolgáltatásának fejleményeivel foglalkozott. Itt hangzott el Lőrincz József előadása, amely a fiatalkorúak büntetés-végrehajtásának hazai problematikáját néhány nemzetközi norma mércéjével vizsgálta.

Szintén a délutáni szekcióülések közé tartozott „Az előállítottak, az előzetes letartóztatottak és a kisebb súlyú kriminális cselekmények miatt fogvatartottak helyzete” című eszmecsere, amelyen Szabó Máté és Pajcsicsné Csóré Erika az ombudsmani vizsgálatok tapasztalatairól számolt be, Kádár András Kristóf az előállítottak helyzetének problémáit elemezte, Széles Gábor pedig a kérdéskört a büntetés-végrehajtási szervezet oldaláról világította meg.

Sodrvonalon. Tanulmányok Virányi Gergely 60. születésnapja tiszteletére. (Szerk. Hautzinger Zoltán. Verhóczki János.) Budapest, Magyar Rendészettudományi Társaság Határrendészeti Tagozat, 2012. 376 oldal.

A kiadványban dr. Virányi Gergely nyugalmazott határőr dandártábornok, főiskolai tanárt, az RTF volt rektor-helyettesét, az MRTT Határrendészeti Tagozatának alapító elnökét huszonhét írás köszönti; a szerzők közül számosat a rendészettudomány jelesei között tartunk számon. A változatos tematikájú kötet anyagából csak néhány kiemelésére van módunk.

Blaskó Béla tanulmánya az erőszak szerepét jogtörténeti szempontból elemzi. Finszter Géza „Tanítások a rendszetről” című írása a rendészet elméletének kérdéseit boncolgatja. Hautzinger Zoltán dolgozata a katonai jogi képzés lehetséges területeit térképezi fel. Irk Ferenc tanulmánya a kriminológia folytonosan válto-

zó prioritásait vizsgálja. Janza Frigyes a Nemzeti Közszolgálati Egyetem megalakulásának előzményeit osztja meg a könyv olvasóival. Korinek László dolgozta a rendőrség szerepét, funkcióit és típusait mutatja be. Németh Zsolt írása szintén a rendőrség helyzetét, működését tárgyalja – több gyakorlati problémát is felvetve. Ruzsonyi Péter „Kriminálpedagógiai alapvetések” című tanulmányában – egyebek mellett – a pedagógiai alapú változtatási elképzeléseket, a fogvatartottak személyiségformálásának lehetőségeit foglalja össze. Sárkány István dolgozata az erőszakos bűnözés és az öngyilkosság összefüggéseit elemzi.

Az igényes, gazdag tartalmú kiadvány kapcsán érdemes elgondolkodni azon, hogy a börtönügy, a büntetés-végrehajtás területén is léteznek olyan nagyformátumú tanáregyéniségek, akik „alkalomadtán” hasonló jellegű tisztelegő kötetet érdemelnének.

Szakszolgálat Magyarországon, avagy tanulmányok a hírszerzés és titkos adatgyűjtés világából (1785–2011). (Főszerk. Csóka Ferenc.) Budapest, Nemzetbiztonsági Szakszolgálat, 2012. 497 oldal.

Jelen kötet – dr. Boda József köszöntője szerint – a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat Tudományos Tanácsa (NBSZ TT), amely 2010 decemberében alakult meg, első nyilvános kiadványa. A tizenöt évvel ezelőtt létrejött Nemzetbiztonsági Szakszolgálat a történeti visszatekintésnek szentelte e könyvet, amely egyaránt szól a tudományos kutatást végzők és a nemzetbiztonság ügye iránt érdeklődők, illetve a Szakszolgálat személyi állománya számára.

A hírszerzés és titkos adatgyűjtés hazai történetét négy fejezet dolgozza fel. Az első fejezet a kezdetektől, a XIX. század elejétől a kiegyezésig tárgyalja a témát. A második fejezet a kiegyezéstől a II. világháború végéig követi nyomon a magyarországi hírszerzés és titkos adatgyűjtés jellemző, a ma embere számára kevésbé ismert tevékenységeit. A harmadik – legterjedelmesebb – anyagrész a szocialista államvédelem sajátosságaival ismerteti meg az olvasót. Ebben a fejezetben olvashatunk például a szakszolgálati munkaterületek vezetőiről, a politikai rendőrség ingatlanhálózatának kiépüléséről, az ún. titkos lakások intézményéről, a rádióforgalom-ellenőrzésről, továbbá az állambiztonsági és bűnügyi oktatófilmekről. A negyedik, utolsó fejezet a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat napjainkban folytatott tevékenységét mutatja be.

A kötet megjelentetésével egy olyan nagy jelentőségű, alapvető szöveggyűjtemény született, amely a jövőbeni kutatások számára, illetve az oktatás területén egyformán megkerülhetetlen.

Válogatás a Magyar Kriminológiai Társaság 2011. évben tartott tudományos rendezvényein elhangzott előadásokból. Szerk. Kadlót Erzsébet. Budapest, Magyar Kriminológiai Társaság, 2012. 284 oldal. (Kriminológiai Közlemények 70.)

A Magyar Kriminológiai Társaság 2011-ben – a „Közbiztonság és társadalom” címmel megrendezett éves konferenciája mellett – számos tudományos rendezvényt

tartott. A Kriminológiai Közlemények jelen száma döntően az ezeken a rendezvényeken elhangzott előadások szerkesztett változatát tartalmazza.

2011-ben érdekes tanácskozások zajlottak – többek között – a büntető jogszabályok változásairól, a fiatalok igazságszolgáltatásának aktuális kérdéseiről, az orvos szakértői tevékenységről, a jogos védelemről, a korrupcióról, illetve a viktimológiáról; az egyik rendezvény pedig a büntetés-végrehajtás tevékenységének problematikájáról szólt. „A szankciórendszer változásainak hatásai a börtönépesség alakulására és ennek következményei a büntetés-végrehajtás feladatainak ellátására” című kerekasztal-beszélgetést 2011. március 9-én tartották meg az OKRI-ban. (A Börtönügyi Szemle 2011. évi 1. száma rövid tudósítást közölt az eseményről.) A két előadó, dr. Lőrincz József c. egyetemi tanár és Csóti András bv. vezérőrnagy, az országos parancsnok stratégiai és koordinációs helyettese volt. Mindkettejük előadása megtalálható a kötetben. (Csóti András előadásának szerkesztett változata a Börtönügyi Szemle 2011. évi 2. számában is olvasható.)

(Válogatás a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság Szakkönyvtára legújabb szerzeményeiből)

TARTALOM

TANULMÁNY

1	Polt Péter – Vókó György:	Az ügyészek és a büntetés-végrehajtási hatóságok közötti kapcsolatok Európában
15	Szűcs András:	Bírói jogvédelem a büntetés-végrehajtásban
29	Papp Gábor:	Az elítéltek külső kapcsolatai, a szabaddulás utáni várakozások és a prizonizáció összefüggései – Egy előadás utóélete
45	Fliegauf Gergely:	A börtönpszichológia elhatárolása a kriminálpszichológiától
63	Forgács Judit:	Merre tart a nevelés? A nevelői profil vizsgálata

MŰLT

73	Nánási László:	Vajna Károly élete és műve
90	Bánkiné Molnár Erzsébet:	Büntető törvénykezés a Kiskun kerületben (1753 – 1848)
99	Vincze Eszter:	A nőkkel szemben alkalmazott büntetések a középkorban és az újkorban

KITEKINTÉS

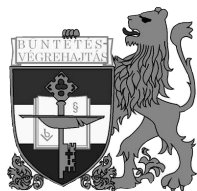
111	Király Klára:	Hírek a börtönvilágból
-----	---------------	------------------------

RÖVIDEN

119		Eseménynaptár
-----	--	---------------

KÖNYVESPOLC

123		Ajánló
-----	--	--------

BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

Kiadja a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága

*Megjelenik negyedévente * Harmincegyedik évfolyam 1. szám*

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Elnök:

CSÓTI ANDRÁS

Tagok:

DR. CSORDÁS SÁNDOR
DR. FLIEGAUF GERGELY
DR. HUSZÁR LÁSZLÓ
DR. KABÓDI CSABA
DR. LŐRINCZ JÓZSEF
DR. MEZEY BARNA
DR. NAGY FERENC
DR. PALLO JÓZSEF
DR. VÓKÓ GYÖRGY

Főszerkesztő:

SZALAI TÍMEA

Felelős szerkesztő:

DEÁK FERENC ISTVÁN

Nyomdai előkészítés és nyomdai munkálatok:

Duna-Mix Kft., Vác
www.dunamix.hu

Felelős vezető:

SZAKOLCZAI LÓRÁNT

ISSN 1417-4758

A szerkesztőség címe:

1054 Budapest V.,
Steindl Imre utca 8.

E-mail: sajto@bv.gov.hu

SZÁMUNK SZERZŐI

Bánkiné dr. Molnár Erzsébet, levéltáros-történész, az MTA doktora; **Deák Ferenc István** ny. bv. alezredes, a Börtönügyi Szemle felelős szerkesztője; **dr. Fliegauf Gergely PhD** bv. alezredes, főiskolai docens, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Rendészettudományi Kar, Bv. Tanszék; **Forgács Judit** bv. alezredes, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar Bv. Tanszékének oktatója; **dr. Király Klára**, jogi konzulens; **dr. Nánási László PhD**, főügyész, Bács-Kiskun Megyei Főügyészség; **dr. Papp Gábor PhD**, a KSH szakértője; **dr. Polt Péter PhD**, legfőbb ügyész; **dr. Szűcs András**, mb. osztályvezető ügyész, Legfőbb Ügyészség; **dr. Vincze Eszter**, ügyész, Bács-Kiskun Megyei Főügyészség; **prof. dr. Vókó György**, az MTA doktora, az Országos Kriminológiai Intézet mb. igazgatója.

A fotókat **Apró Andrea** készítette.

Szerkesztőségünk olyan dolgozókat vár a szerzőktől, amelyek a társadalmi devianciákat, a büntetés-végrehajtásra vonatkozó joganyagot, a fogvatartás, a fogvatartotti népesség sajátosságait, problematikáját a tudományos közvélemény által elfogadott tudománysszakok (kriminológia, szociológia, pszichiátria, pszichológia, vezetélmélet, pedagógia, műszaki tudományok stb.) szempontjából elemzik, értékelik. A dolgozatok eredetéért és tartalmáért a szerző vállalja a felelősséget. Kérjük, a kéziratokat írjak

Közlési feltételek

alá, tüntessék fel munkakörüket, munkahelyüket, telefonszámukat, lakcímüket és - ha van - tudományos fokozatukat is. Ezen kívül a tanulmányokat számítógépes adathordozón is szíveskedjenek megküldeni.

Szerkesztőségünk mindenkor fenntartja magának a jogot - a szerzővel egyeztetve - a kéziratok stilizálására! Olyan kéziratokat, melyeket nem rendeltünk meg, illetve a szaklektorok nem tartottak közlésre alkalmasnak, nem küldünk vissza, és nem örzünk meg!